

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA HOLBÆK AMT.

HISTORISKE AARBØGER

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR HOLBÆK AMT.

— 1907. —

LEHMANN & STAGE, KØBENHAVN.

HOLBÆK-POSTENS BOGTRYKKERI.

FRA HOLBÆK AMT.

HISTORISKE AARBØGER

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR HOLBÆK AMT.

— 1907. —

LEHMANN & STAGE, KØBENHAVN.

HOLBÆK-POSTENS BOGTRYKKERI.

INDHOLD.

	Side.
<i>H. J. Hansen</i> : Historisk Samfund for Holbæk Amt . .	5
<i>J. Nylev</i> : Svenskerne paa Kalundborgegnen 1658—1660	13
<i>A. J. Eriksholm</i> : En Degn i Havrebjerg	32
<i>A. J. Eriksholm</i> : Kirkelige Tilstande i Trediverne . . .	50
<i>H. Nutzhorn</i> : Fæstebonden Peder Smed i Bukkerup . .	62
En Begravelsesanordning for Nykøbing 1688	108
Medlemsliste	112

Redaktionsudvalget:

H. J. Hansen, Holbæk.

J. Nylev, Uby.

L. Andersen, Høve.

Historisk Samfund for Holbæk Amt.

Det vil være rigtigt at aabne den første Aarbog, der udgives af „Historisk Samfund for Holbæk Amt“, med nogle Oplysninger om, hvordan Samfundet er kommen til Verden.

Ideen til saadanne Amtsföreninger, hvis Formaal er at fremdrage og bevare de stedlige historiske Minder af forskellig Art, er ikke oprindelig opstaaet her i Amtet. Den er kommen til os fra vore Landsmænd i det vestlige og sydlige Jylland, i Ribe og Vejle Amter. For Ribe Amt stiftedes en saadan Forening i 1902 og noget senere en lignende Forening i Vejle Amt, og samtidig med vor Forenings Oprettelse er flere lignende fremstaaet, saaledes paa Bornholm, i Randers, Thisted og Frederiksborg Amter.

Det er Odsherred, der har Æren af at have bragt Sagen frem her i Amtet. Den ydre Anledning var vistnok den, at man i Asnæs fandt nogle Ruiner af en Borggaard fra Dronning Margrethes Tid. De nærmest boende interesseredes for at faa disse Ruiner fremdragne og fredede, man samledes om dette Arbejde, og saaledes opstod „Historisk Samfund for Odsherred“.

Men Tanken, der laa til Grund for den lille Odsherreds-Forenings Stiftelse, vakte Interesse ogsaa

udenfor Odsherred. Ved et Møde, der afholdtes i Asnæs, saavidt erindres i Februar 1905, fremhævede jeg Betydningen og Ønskeligheden af, at den Virksomhed, der var begyndt i Asnæs, maatte vinde Tilslutning og brede sig ogsaa til andre Egne i Amtet.

Kort derefter kom en Mand, der gennem hele sit Liv har været stærkt interesseret for at samle og bevare Mindesmærker og mærkelige Sager fra ældre Tider, og som har øvet en fortjenstfuld Virksomhed i den Retning, til mig og fremsatte Ønsket om, at der maatte blive stiftet en Forening til saadanne Mindesmærkers Bevarelse og Fredning her i Egnen. Det var Hr. Gaardejer *J. Petersen*, Sonnerupgaard. Ogsaa han var bleven opmærksom paa Odsherreds-Foreningen og havde følt sig tiltalt og opmuntret af den til at fremsætte Tanken ogsaa i denne Egn.

Paa denne Foranledning blev der kort efter indbudt en mindre Kreds af Mænd fra Holbæk og nærmeste Omegn til et privat Møde, der afholdtes paa Raadhuset i Holbæk den 3. November 1905.

Tanken fandt varm og udelt Tilslutning paa det lille private Møde, og der nedsattes et Udvalg til at arbejde videre for Sagen, navnlig ved at sætte sig i Forbindelse med interesserede Mænd paa Kalundborgegnen. Fra Odsherred var til Mødet indbudt Bestyrelsen for den derværende Forening, og den erklærede sig ubetinget for Tanken om at stifte en Forening, der kunde omfatte hele Amtet.

Det nævnte foreløbige Udvalg kom til at bestaa af Borgmester N. E. Hansen, Skoleinspektør W. D. Rasmussen og Redaktør H. J. Hansen, alle af Holbæk.

Udvalget indbød derefter en Del Mænd fra Kalundborg og nærmeste Omegn til et Møde, der afholdtes paa Raadhuset i Kalundborg den 2. December

1905. De der tilstedeværende erklærede sig ligeledes for Oprettelsen af den paatænkte Forening, og der valgtes ogsaa her tre Medlemmer til det alt bestaaende Udvalg. Disse Medlemmer var Forpagter Holm, Lerchenfeldt, Forstander J. Nylev, Ubby, og praktiserende Læge Møller, Kalundborg.

De nævnte seks Udvalgsmedlemmer tilligemed Bestyrelsen for Odsherreds-Foreningen, Lærer L. Andersen, Høve, Gaardejer C. Larsen, Hustofte, og Malermester H. Nielsen, Høve, samledes derefter til et Møde paa Raadhuset i Holbæk den 15. Februar 1906. Paa dette Møde vedtog man at stifte Foreningen under Navn af „Historisk Samfund for Holbæk Amt“.

Ligeledes vedtoges et Forslag til Vedtægter for Foreningen, udarbejdet i nær Tilslutning til Lovene for de alt bestaaende Foreninger i Ribe og Vejle Amter.

Disse Vedtægter, der selvfølgelig maa betragtes som foreløbige, lyder saaledes:

Vedtægter for „Historisk Samfund for Holbæk Amt“.

§ 1.

Samfundets Formaal er at vække og nære den historiske Sans i Amtet:

- 1) ved Udgivelse af en Aarbog,
- 2) ved at fremdrage og frede om stedlige Minder,
- 3) ved Afholdelse af Foredrag, navnlig paa historiske Steder.

§ 2.

Medlem af Samfundet er enhver, som indmelder sig til Styrelsen og betaler et aarligt Bidrag af mindst 2 Kr. eller mindst 25 Kr. een Gang for alle.

Alle Medlemmer modtager Aarbogen gratis.

§ 3.

Samfundet forestaas af en Styrelse paa 9 Medlemmer, bosiddende i Amtet. De vælges ved almindelig Stemmefflerhed for 3 Aar. Hvert Aar afgaar 3, de to første Gange ved Lodtrækning. Stemmesedler udsendes med Aarbogen og maa være tilbagesendte inden 15. Januar.

Styrelsen vælger Formand, vedtager Forretningsgangen og fordeler Arbejdet imellem sig.

§ 4.

Aarbogen udsendes i December Maaned. Samtidig dermed opkræves Aarsbidraget. Sammen med Aarbogen udsendes en trykt Medlemsliste.

§ 5.

Regnskabsaaret gaar fra 1. Oktbr. til 30. Septbr. Regnskabet revideres af to Revisorer, der vælges hvert Aar tillige med Styrelse.

Et Uddrag af Regnskabet udsendes samtidig med Aarbogen.

Samfundets Kassebeholdning indsættes i en Sparekasse.

§ 6.

Udlaan af Samfundets Arkiv kan ske ved Henvendelse til Styrelsen, der kan fordre Kaution.

Det Udvalg, der var valgt paa de foran nævnte Møder i Holbæk og Kalundborg, samt de tre Bestyrelsesmedlemmer for Odsherreds-Foreningen fandt det nødvendigt for at faa Arbejdet i Gang at fungere som foreløbig Bestyrelse. Men da denne foreløbige Bestyrelse saaledes bestaar paa et rent midlertidigt, om man vil selvvalgt, Grundlag, vil det selvfølgelig være rigtigt første Gang ved Afstemningen (ved Stemmesedler, som angivet i Vedtægterne) at vælge 9 Medlemmer til Bestyrelsen. Derefter indtræder den skiftevisse Afgang som angivet i Vedtægten.

Ligeledes vil det være rigtigt at indkalde Forslag til Ændringer i Vedtægten, der saaledes ogsaa kan komme under Afstemning.

Den foreløbige Bestyrelse kom saaledes til at

bestaa af følgende Mænd: Borgmester N. E. Hansen, Holbæk, Redaktør H. J. Hansen, Holbæk, Skoleinspektør W. D. Rasmussen, Holbæk, Lærer L. Andersen, Høve, Malermester H. Nielsen, Høve, Tiendekommissær, Gaardejer C. Larsen, Hustofte, Forpagter Holm, Lerchenfeldt, Læge I. F. Møller, Kalundborg, og Skoleforstander J. Nylev, Uby.

Bestyrelsen konstituerede sig og valgte Borgmester Hansen som Formand, Redaktør Hansen som Sekretær og Skoleinspektør Rasmussen som Kasserer.

Som Revisorer valgtes Pastor Prytz, Vig, og Folketingsmand, Gaardejer P. Madsen, Eskildstrup.

Den foreløbige Bestyrelse valgte af sin Midte et Udvalg, der skulde forestaa Udgivelsen af Aarbogen. Hertil valgtes Redaktør Hansen, Lærer L. Andersen og Forstander Nylev.

Ligeledes valgtes et Udvalg for Afholdelse af Møder. Til dette valgtes Forpagter Holm, Maler H. Nielsen og Skoleinspektør Rasmussen.

Det vedtoges sluttelig at udstede en Indbydelse til Amtets Beboere til at indtræde i Foreningen. Denne Indbydelse, der foruden af Bestyrelsen blev tiltraadt af ca. 40 Mænd i Amtets forskellige Egne, udsendtes derefter gennem Amtets Blade.

Endnu skal kun nævnes, at Foreningen i Fællesskab med en lokal Skoleforening den 26. Februar 1906 afholdt et meget stærkt besøgt offentligt Møde i Kalundborg. Højskoleforstander *Rosendal*, Lyngby, holdt her et meget oplysende Foredrag om de Minder, der knytter sig til Kalundborg By og Slot.

Der indtegnedes ved Mødet ikke faa Medlemmer.

Til foranstaaende Redegørelse, hvormed Rammerne for vor Forening er angivet, vilde jeg gerne føje en indstændig Opfordring til Amtets Befolkning om at give disse Rammer Liv og Indhold ved i stort Tal at indmelde sig i Foreningen. I samme Grad, som Foreningen vinder Tilslutning, vil Arbejdet kunne forstærkes og udvides.

Der er nok at tage fat paa. I de offentlige Arkiver, hvor heldigvis de mange hidtil spredte skriftlige Beretninger og Dokumenter fra ældre Tider nu har fundet sikkert Husly, paa vore Herregaarde og i anden privat Eje henligger Ting af stor Værdi, som hidtil faa eller ingen kender. Sørgelig meget er i ligegyldige Tider gaaet til Grunde. Herover nytter det ikke at klage, men det maa ikke ske herefter. Og dette vil bl. a. de historiske amtslige Foreninger, som snart vil omspænde vort lille Land, afværge. De vil samle ind af det rige Stof, bearbejde og fremstille det i læseværdige Skildringer af tidligere Slægters Liv. Ogsaa gennem mundtlig Overlevering vil der i saa Henseende kunne indvindes en Del. Med hver Slægt er der hidtil gaaet altfor meget i Graven.

At dette Samlerarbejde skal lykkes og Stoffet blive rigt og mangesidigt nok, derom nærer jeg slet ingen Tvivl. Min Tro i saa Henseende er bleven styrket ved de Forberedelser, der allerede her er gjort. Fra mange Sider har jeg erfaret, at der er Forstaaelse og Glæde over Sagens Fremkomst. Ogsaa har jeg erfaret, at der er slet ikke faa, boende i Holbæk Amt eller paa anden Maade knyttet til Amtet, som længe har syslet med Amtets eller enkelte Egenes Historie og Overleveringer og samlet ind paa disse Ting. Der vil allerede her findes adskilligt Materiale, og „Historisk Samfund“ vil i disse Mænd finde beredvillige og kyndige Medarbejdere.

Det er en af de gode Virkninger af „Historisk Samfund for Holbæk Amt“, der nok skal vise sig, at det vil kunne samle den Interesse og det Arbejde, der hidtil har virket spredt, og som derfor ofte for en væsentlig Del er gaaet til Spilde. Det er jo ikke ret længe siden, vi anden Steds fra hørte om, at en værdifuld Samling af Fortids-Beretninger blev bogstavelig brændt, fordi ingen gad eje disse gamle Sager.

„Historisk Samfund“s Aarbog skulde være en aarlig, som vi haaber velkommen, Gæst i Folks Huse; den skulde fortælle, ikke for tørt og arkivmæssigt, men helst i livlige, fængslende Skildringer om tidligere Slægters Liv og Færd, alvorlige og muntre Tildragelser og Begivenheder, Personalhistorie, Kuriositeter og morsomme Ting iblandt, saaledes at Træk føjes til Træk i Tidens Billede.

Men Aarbogen er jo ikke det eneste Virkemiddel, „Historisk Samfund“ tænker at bruge. Som man vil se af Planen, agter Samfundet at afholde Møder med Foredrag. Og disse Møder skulde helst kunne holdes paa historisk minderige Steder rundt omkring i Amtet. Det skulde være en Slags historisk Anskuelses-Undervisning, om man vil. Besøget paa Dragsholm forrige Sommer var en god Begyndelse. Den udmærkede Gæstfrihed, der her blev udvist, varsler forhaabentlig godt om, at ogsaa andre af Amtets Borge med deres Skatte vil aabne sig for os, og dette baade paa den ene og den anden Maade. Fra enkelt Side er der allerede vist os særdeles Velvilje med Hensyn til de Dokumentsamlinger, der findes paa Herregaardene.

For nogle Medlemmer vil det ligge nærmest at tænke paa Fremdragelsen og Bevarelsen af ydre Mindesmærker, mærkelige Fund og Genstande fra gamle Dage: Stendysser, gamle Bygningsrester, Vaa-

ben, Redskaber og Genstande, der fortæller om ældre Tidens Sæd og Skik, Levevis og Arbejdsmaade. For denne Interesse vinker Planen om Oprettelse af et Musæum for Holbæk Amt. Og Tanken ligger ikke alt for langt borte. I det mindste et Par af de nys stiftede historiske Amtsforeninger har taget denne Opgave op. Det er nemlig Tilfældet med Bornholmsforeningen og med Thisted Amts Forening. Begge Foreninger har allerede indrettet Musæer.

Men herom gælder det som i det hele, at Arbejdet selv maa bane sig sin Vej, og at vi kommer frem, som vi har Sans og Kræfter og Vilje til.

Morsomt vilde det jo være, om en gammel Sagamand, der havde set og kunde fast erindre sine tusinde Somre, tog os ved Haanden og førte os rundt gennem Holbæk Amt. Han vilde, for hvert Skridt vi fulgte ham, have noget at fortælle, paa mange Steder vilde han dvæle med særlig Inderlighed og fortælle længe. De gamle Dage med deres glædelige og sørgelige Begivenheder vilde leve op for os, mens den gamle fortalte. Vi vilde forstaa og føle, at vi træder paa historisk Grund. Vi vilde faa disse vore hjemlige Egne dobbelt kære, og vor Sans vilde udvides til at omfatte vort lille Land med dets rige Minder med den Kærlighed, der, som det nok skal vise sig, gør et Folk sundt og stærkt og levedygtigt, skikket til at bære dets Historie videre.

En saadan Sagamand, om end noget mere famlende og ikke slet saa sikker paa Hukommelsen, vilde „Historisk Samfund for Holbæk Amt“ gerne være. Nu bejler det til Befolkningens Gæstfrihed og uundværlige Støtte.

Holbæk, i Januar 1907.

H. J. Hansen.

Svenskerne paa Kalundborgegnen

1658 — 1660.

Af *Jens Nylev*.

Den 8. Februar 1658 gik den svenske Hær fra Lolland over Isen til Vordingborg. Meddelelsen om den frygtelige Fjendes Ankomst til Sjælland vakte Forfærdelse overalt. Skønt Sjælland i Forhold til Jylland havde været forskaanet for de nærmest foregaaende Kampes Rædsler, havde Befolkningen dog meget god Forstaaelse af, hvad det vilde sige at faa Besøg af fjendtlige Hærmasser, der plyndrede og brændte overalt, hvor de kom frem.

Men endnu før Fjenden viser sig, har de sjællandske Byer faaet en Forsmag paa Krigen ved Indkvartering af danske Tropper. Saaledes ogsaa Kalundborg, der i Slutningen af Aaret 1657 har faaet Meddelelse om, at den kan vente en større Styrke. Blandt de, man bebuder, vil ankomme, er ogsaa Ritmester *Poul Rantzau*, en Mand, som tidligere har været indkvarteret i Kalundborg, og som ved sin brutale Færd har opvakt Borgernes dybeste Forbitrelse. Da hans Ankomst nu meldes igen, bliver der stor Forskrækkelse i Byen, og man ved intet andet end at anraabe Lensmanden paa Kalundborg Slot, *Hans Lindenov*, om Hjælp. Følgen bliver da ogsaa, at han tager sig af Sagen, og i et langt Brev,

skrevet til Rigsraad Christen Skeel, fortæller han om Rantzaus tidligere Ophold i Kalundborg og kritiserer ret skarpt den forvirrede og planløse Maade, hvorpaa Indkvarteringen er ordnet. Han skriver:

„Kære, Christen Skeel, kære Broder! Næst al bestandig Velfærds Ønske og min bered Tjenestes Erbydelse, maa jeg lade dig vide, at Oluf Rosenkrantz var her for nogen Dage siden og berettede at være forordnet til denne By at indkvartere tvende Kompagnier til Hest, hvorefter Borgerskabet sig haver at rette. Dermed kom ret en Ordre fra Lensmanden paa Anderskov (Antvorskov), at der skulde indkvarteres 300 Heste af Ritmester Rantzaus Folk, som om en Dag skulde ankomme, over hvilken store Indkvartering Borgerskabet bliver ganske mistrøstig, og kom alle samtligen til mig med stor Hysten og Klagen, at det var dem umuligt, den store Indkvartering at udstaa, og at det var Synd og stor Uret, at denne By ikke maatte stilles lige udi Indkvartering med de andre Købstæder; Holbæk, der er 3 Gange saa god paa Formue som denne By, har ikke haft nær halv saa stor Indkvartering, som denne By hidtil har haft og fremdeles skal have. Jeg er vis paa, at en stor Del af Borgerskabet nødes til at gaa fra Hus og Hjem. Det har aldrig i nogen af de forrige Krige gangen saa uordenlig til med Indkvarteringen som i denne Krig, og det fordi enhver Kontalskommisarius ikke alene gi'r Indkvartering i sin Kontal (Distrikt), men her kommer Ordre fra Otto Powitz, fra Oluf Rosenkrantz og fra Hugo Lytzau, at her saa mange Folk i Byen skal indkvarteres, og den ene ved ikke, hvad Befaling den anden har givet, hvorved Byen tillægges mere, end den tilkommer, og Borgerskabet derover ruineres, hvis Hysten og Graad med stor Forbandelse ikke falder paa Stok og Sten.

Det er i sig selv billigt, at den ene hjælper saavel som den anden Byrden at drage, naar der maa Lighed holdes.

Oberst Hvas saavelsom de Borgere her fra Byen, der nyligen i Rigens Raad vare skikkede, berettede, at du vist havde lovet, at de skulde blive af med Ritmester Rantzaus Kompagni, men nu kommer han igen med to Kompagnier af samme (Slags) Folk, som hans egen Kompagni, hvormed han længe har truet Borgerskabet, at han skulde mage det saa, at han kunde faa nogle af sine Kammerater til sig, saa skulde Borgerskabet blive tumlet og gøre, hvad de af dem vilde have. Det var at ønske, at her maatte blive indkvarteret andre Folk, thi der er saadan Forbitterhed mellem Borgerskabet og Rantzau, at jeg ved Gud frygter, de gør en Ulykké paa hinanden.

Dengang Rantzau bekom Ordre at forføje sig herfra til Korsør med sit Kompagni, blev han her endda nogle Dage og sværmede og drak, indtil jeg lod ham sige, han skulde betænke at parrere den Ordre, han havde bekommet. Da marscherede han med sit Kompagni Dagen derefter om Morgenens her fra Byen; men der han var kommen $\frac{1}{2}$ Fjerdingsvej herfra, lod han Rytterne der holde og red selv til Byen igen, hvor han dominerede og drak indtil mod Aften, saa red han ud til sine Ryttere og marscherede saa ikke længere end en Mil, der tog han Kvarter i en Landsby og med Magt nødte sig ind i Præstens Gaard, hvorover denne sig højliggen har beklaget.

Førend han vilde rejse herfra Byen, da maatte Borgerskabet give ham 130 Rdl. til Rytternes Beslag og til at forfærdige deres Geværer med. Dersom han havde kunnet blevet her noget, da havde det altsammen bleven gjort for 30 Rdl., thi han havde ikke uden 48 Ryttere, og dem fattedes ikke meget

paa Beslag eller Gevær. Paa forbemeldte Penge vilde han ikke give nogen Kvittering, fordi han vilde endeligen have, at de skulde give ham 190 Rdl.“

— Blandt adskilligt andet viser dette Brev, at de hjemlige Tropper, der mest bestod af fremmede Krigsknægte, ikke var stort bedre end Fjenden. Desværre kan det ikke oplyses, om Kalundborg slap for Besøg af den frygtede Poul Rantzau, men adskilligt tyder paa, at han ikke er kommen. Men saa meget er vist, at den lille fredelige By, der i en lang Aarrække har levet sit stille Liv, nu begynder at mærke det oprækkende Uvejr, der kommer til at gaa som en hærgende Storm over den. —

Efter Landgangen spreder Fjenden sig over hele Sjælland og kommer ogsaa til Kalundborg. Hvornaar han er kommen der, ved man intet om. Det har rimeligvis varet en Tid, og Opholdet har i det hele været af kort Varighed. Der meldes da heller intet om, at Byen eller nærmeste Omegn har lidt ret meget i denne første Omgang. Allerede den 26. Februar blev Freden i Roskilde underskrevet, hvori det bestemtes, at Landet skulde rømmes senest den 2. Maj. Som bekendt skete det ikke, og endnu den 13. Maj finder vi Svenskerne i Kalundborg. Den Dag skriver Kongen nemlig til Kvartalskommissær Hugo Lytzau paa Antvorskov følgende Brev:

„Vi unde dig vor Naade og ville, at du gør den Anordning, at alle, i hvis Skuder er Skibsrum, straks til vor Købstad Kalundborg henløber, de svenske Folk derfra at overføre. Tagende herudi ingen Forsømmelse, eftersom det med største Magt paaliggende er.“

Efter dette Brev at dømme har det Hast. Den danske Regering har rimeligvis haft sine gode Grunde til at ønske de ubudne Gæster ud af Landet saa

snart som muligt. Og i alle Samfundsklasser har der været almindelig Glæde over, at Krigen saa hurtig blev forbi. Den Glæde blev desværre kun kort, thi — som bekendt — gik der jo kun 3 Maaneder, før Fjenden atter stod paa Sjælland, og denne Gang for at blive der i næsten 2 Aar. Som et Lyn fra klar Himmel kom det over alle danske, da det meldtes, at Karl Gustav paa Trods af Tro og Love var landet i Korsør. Svenskerne har sikkert med Glæde set, at de atter skulde til Sjælland. Jylland og Fyn, der havde været besat i næsten et Aar, var saa udpint, saa der var ikke stort mere at opdrive, nu kunde man begynde forfra paa det endnu ret velhavende Sjælland. Mens en Del af den fjendtlige Hær rykkede mod København, gik en anden Del til Kronborg, der endnu paa denne Tid var en stærk Fæstning, men som ved Besætningens Fejghed overgav sig til Fjenden. En tredie Del blev forlagt til Ods herred, og endelig en fjerde, det sverbechske Regiment, til Kalundborg.

Allerede omkring den 20. August er hele Kalundborgegnen besat, og den Periode begynder, som ender 2 Aar senere med hele Egnens Ruin. Først og fremmest gaar det naturligvis ud over Kalundborg By, der straks den 26. August bliver ansat til at betale 4000 Rdl. i Brandskat. Denne for sin Tid meget store Sum skal betales i 3 Terminer, dog saadan, at den er betalt inden Aarets Udløb. En Del kan ydes i Naturalier; men det meste maa betales i Penge, og den sidste Rest bliver allerede betalt den 2. December med 632 Rdl. Fra December 1658 til December 1659 maa Kalundborg ialt betale 16,059 Rdl. Fra denne Sum trækkes følgende, der er leveret i Naturalier:

Den 17. Januar 1659 leveret:
100 Tdr. Øl à 4 Mark.
500 Lpd. Brød à 6 Skilling.
14 Tdr. Gryn à 2 Rdl.
30 Tdr. Ærter à 2 Rdl.
261 $\frac{1}{2}$ Td. Malt.

Havde Byen kunnet slippe med denne fastsatte Afgift, havde det vel været til at overkomme; men det var saa langt fra. De fjendtlige Officerer og indkvarterede Knægte gjorde i alle Maader, som de vilde, og blev aldrig trætte af at pine og plage Befolkningen. Allerede 1658 indgav Byens Raad og Borgerskab en Besværing til Lensmanden, hvori de klagede over deres haarde Skæbne. Nogle fjendtlige Officerer, to Oberster, to Oberstløjtnanter, to Overvagt mestre og seksten Ritmestre, havde delt Byen mellem sig til Plyndring. De krævede en Enke, som ingen Indtægt havde, for 260 Rdl. En Færgemand maatte hver Dag betale 5 Rdl. og en Haandværker 8 Rdl. om Ugen. Da det umuligt kunde udredes, blev Byen plyndret, og Befolkningen overgivet til Nød og Elendighed.

Endnu stod det prægtige gamle *Slot* i Kalundborg. Dets historiske Rolle var udspillet, og i mange Aar havde det ligget hen slet vedligeholdt, men det var et Minde om Danmarks store Dage, og Byens Befolkning elskede den gamle Borg med sine ærværdige Mure. Det vakte derfor Forfærdelse, da det blev bekendt, at Svenskerne tænkte paa at brænde det. Skete dette, vilde ikke alene Slottet, men ogsaa en stor Del af Byen gaa op i Luer. For at forhindre det, maatte Borgerne rykke ud med 400 Lod Sølv og 50 Rdl. Slottets Skæbne var dog beseglet. Svenskerne havde bestemt, at det skulde ødelægges, og man tog straks fat paa Nedbrydningen, et Arbejde, som Borgerne for en stor Del blev tvungen til at gøre.

Ødelæggelsen blev udført med stor Grundighed. I den Synsforretning, som Aksel Juul til Moltorp paa Kongens Befaling foretog i 1660, samme Aar Fjenden var draget af Landet, beskrives Slottets Tilstand paa følgende Maade:

„Der befandtes det for det første fra gamle Tider berømte Kalundborg Slot ganske ruineret og i største Maade medhandlet, saa ikke alene Ringmuren, der gik uden om, men ogsaa Folen, nemlig det fir-kantede af den gemene Mand ogsaa kaldet Kong Alberts Taarn, var ved Murene sprængt og største Parten afkast. Saaledes var ogsaa det indre grundmurede Slotstaarn i sig selv demoleret, saa ikke alene Tagene med dets Sparreværk ganske borte var, men ogsaa alle Porte, Døre, Vinduer, Skillerumme, Lofte og alle Bjælke saa nær som 10, der sidder endnu i Murene; 5 hvor Lensmandens Stue haver været, og 5 i et Loft der ovenover, saa det bedste, der staar tilbage, er en stor trind Halvpille af en huggen Kampesten, som man gaar ind til over Hvælvingen. Ogsaa findes i Grunden af de grundmurede Huse kørne i Firkant hugne Kampestenene. Hist og her findes endnu staaende Murdele af de gamle stærke Mursten og forbrækkede Parter af Slottets Huse.

Af Slottets Ladegaard fandtes intet videre uden en liden Kornlade, 22 Fag lang og med lerklinede Vægge, af hvis Overdel 4 Sparre vare borttagne, saa og Porten. Taget er næsten af, og Lægterne forraadnet. Af den store Kornlade staar alene 10 Sparrer, og er der intet mere deraf foruden eller inden. Der stod og et gammelt øde og slet forfaldent Hus, som havde været kaldet „Morskollen“.

Inventarium erlangende, da bekræftede Slots-skriveren, Jens Povelsen, at han aldeles ingen Inventariogods bekom, den Tid Lehnet hannem paa hans

gunstige velbaarne Herres Vegne blev leveret, medens det er ham mærksom bevidst, at al Inventariiegods, som var ved Slottet (som nok skal have været gammelt og af ringe Værd), blev af de svenske borttagen, da Slottet blev kulkastet, undtagen to Jærnstykker (to Kanoner), som var sunken i Stranden og endnu findes i Kalundborg.“

Selvfølgelig led Byen forfærdelig under Krigen. Mange af Borgerne blev jaget fra Hus og Hjem eller med Magt ført til andre Egne af Landet for at trælle for Fjenden. De tilbageblevne maatte stadig udrede store Pengesummer, og da de ikke kunde det mere, blev de mishandlet af de ryggesløse Soldater og deres Huse overgivet til Plyndring. I en Skrivelse til Regeringen klager man sig ynkelig. Det hedder:

„Kalundborg Købstad, som tilforn haver været en god liden By, haver lidt fluks ondt i denne Fejdetid af Fjenderne, ikke alene formedelst Kontributer (Skatter) og Indkvartering, men ogsaa maatte købe sig dyrt fra, at der ikke blev stukket Ild paa de nært Byen liggende Huse af Slottet, da derved hele Byen havde afbrændt, om det sket havde, men saa blev de nedbrudte og ikke antændte.

Hvad ellers Byens Tilstand anbelanger, saa er der meget stor Armod blandt de fattige Folk, som endnu sidder udi Husene, eftersom de ganske af Fjenderne alle deres Middel er afpresset. Thi først har denne By maattet betale 4000 Rdl. i Brandskat, som blev til 5000, da Afregningen blev gjort saa underskelligt (bedragerisk), efterdi de, der Betalingen modtog, gjorde Antegnelser efter deres egen Villie; og der vi den sidste Rest ikke med Penge efter mangfoldige Eksekutioner kunde bringe til Veje eller betale, fratog de os ved 3500 Td. Malt og ellers i andre Maader 1200 Td. Korn, som var vores Levnedsmiddel,

hvorudover vi nu hverken haver til Øl eller Brød, ikke heller haver haft siden forleden Paaske videre, end hvad vi fra andre Steder i Landet til vor nødtørftige Ophold maattet søge. Dertil have vi solgt vort ringe Boskab og sat os i den Gæld, vi aldrig kunne betale.

Videre er vi assignerede at give maanedlig til det overbechske Regiment 1360 Rdl., hvilket vi ikke kunde betale, hvorfor de idelig eksekverede og tribulerede fattige Folk alt fra, hvis de noget havde. Samme Regiment, der hos os var bleven indlagt, var hos os i Kvarter paa 11 Maaneders Tid og os ganske udarmede, eftersom alle Officererne og de fleste Ryttere i Byen blev beliggende.

Endelig er mange og adskillige ekstra Skatter os blevne paalagt ved Arbejde paa Kronborg Fortifikation (Fæstning) ved Levering af Rustvogne, Proviant til Flaaden samt mangfoldige andre Materialer, som med megen stor Plage og Eksekvering fra denne fattige By er udtaget, som næsten kan lignes med Regiments Traktement.“

Denne Beskrivelse er sikkert i nøje Overensstemmelse med Sandheden, og hvor trist den synes, er den sikkert ikke for mørk. Her ties nemlig med alle de Ulykker, som Fjenden har øvet i Form af brændte og nedbrudte Bygninger, dræbte og mishandlede Mennesker osv. Det saa tilvisse sørgelig ud i Kalundborg, da Fjenden i 1660 var drevet ud af Landet. I Byen fandtes 49 nedbrudte, brændte og øde Gaarde. Man vil forstaa, hvad det har at betyde for en By med 1100 Indbyggere. Mange af Ejerne var da ogsaa rømte, bortsendte eller dræbte.

Men Svenskerne opholdt sig naturligvis ikke alene i Kalundborg, ogsaa Omegnen fik at føle, hvad det vil sige at være i Fjendevold. Fra Efteraaret

1658 til 1660 har alle de omliggende Byer haft Indkvartering, og er de nogenlunde sluppen derfra, har de daglige Strejftog, som Fjenden foretog efter Bytte, været til uendelig Plage. Følgen er da ogsaa, at omtrent hele Egnen er ødelagt, da Fjenden endelig drager bort. Aksel Juul skriver:

„Dernæst efterforskede jeg alle Bøndernes til Kalundborg Slot liggende Lejlighed, udi Nærværelse af Ridefogden Christen Hansen og Skriveren Jens Povelsen, Hr. Lehnsmandens, Rigens Drosts Fuld-mægtige, og befandt alt i gemen ringe Stand efter denne Fejdetid, besønderlig de som boede paa de Veje, hvor Fjendens Fart mest faldt, og hvor mange Gaarde var aldeles skamferede og fluks brøstfældige. Efter Tingvidners Formelding er besønderlig mange afbrændte Gaarde i Breininge, Klouby og Eskebjerg Byerne.“

Alt, hvad der havde mindste Værd, blev røvet, ikke engang Kirkerne blev skaanede. Af endnu bevarede Fortegnelser fra 1660 over forskellige Kirkers Inventar faar vi at vide, at Svensken ikke alene tog, hvad de af Værdi kunde finde i Kirken, men ogsaa tilvendte sig Kirkens Indtægter. I Asnæs Kirkeregnskab i Odsherred læser vi: „Anno 1659—60 lod Fjenden Kirken miste sin Rettighed.“ I Regnskabet fra Hørve Kirke staar: „Fra Anno 1659—60 lod Fjenden Kirken miste sin Rettighed.“ Og Aaret efter: „Fjenderne iligemaade i dette Aar som næstforleden forment Kirken sin Rettighed.“ Højby Kirke er plyndret. Præsten skriver: „Bestjaalen af de svenske: 2 Lystestager, en gammel Klokke, en Sølvkalk og Disk, et slidt Alterklæde, en Alterdug, 2 Haandklæder, som bruges ved Fonten, en Messehagel, en Messesærk og en Klokke i Taarnet.“ Fra Sejro Kirke borttog de

en Sølvkalk, „ogsaa formente de Kirken sin Tiende og Rettighed“.

Naturligvis er Kirkerne paa Kalundborgegnen ikke sluppet billigere. Hvor meget der er borttaget, kan desværre ikke oplyses, da Bøgerne er tilintetgjorte. Derimod ved vi temmelig nøjagtig, hvordan hele Stillingen i Almindelighed var paa Egnen, da Fjenden var rejst.

Vi begynder med Refsnæs.

I *Ulstrup* By var ialt 9 Gaarde. Paa første Gaard findes 1 Ko og 2 Heste. Det oplyses dog snart, at den ene Hest ikke er Mandens egen. Synsmændene, der skal bestemme, om der kan svares nogen Landgilde, maa skrive: „Kan intet give for Armod.“

I næste Gaard er man lidt mere velhavende; der findes 2 Køer, 4 Faar og 1 Hest. Ogsaa der er en Hage ved det, da Naboerne kan bevidne, at disse Køer ikke tilhører Manden. Resultatet bliver dog, at han kan give 1 Skp. Rug i Landgilde.

Tredje Gaard kan intet svare, og i den fjerde har de af „smaat og stort 4 Nøs og 1 skabet Bæst“. Kan selvfølgelig heller intet give. De øvrige 5 Gaarde er nedbrændte. „Kun en Længe staar af Jens Hansens Gaard.“ Alt hvad der altsaa i Landgilde kan svares af *Ulstrup* By er 1 — siger og skriver een — Skæppe Rug.

I *Bjørnstrup* er Stillingen lidt bedre. Der findes 10 Gaarde, af disse er kun 1 øde. Paa første Gaard findes 1 Ko og 2 Heste, men „kan intet give i Aar for fluks Misvækst og derover, at intet Saakorn kunde faas“. Næste Gaard kan intet give, da der findes kun „2 Bæster“. Værre er det paa den tredje, hvor der kun findes „1 Bæst“. Manden mener dog selv at kunne give 1 Skp. Rug i Landgilde.

Fjerde Gaard kan intet give, da Manden Anders Villadsen „blev jaget fra Gaarden af fjendtlige Røvere. Har ingen Høveder uden 1 Bæst“. Af den femte Gaard kan svares 1 Skp. Byg, derimod kan den sjette „for Armod intet give. NB. Faar han og de andre noget skellig saaet paa Foraaret, da kan der gives noget af hvert, som saaet haver“.

De øvrige 3 Gaarde er næsten stillet som de andre. Den ene kan dog give 1 Skp. Rug, den anden 3 Skp. Byg og den sidste intet.

I *Kongstrup* er 7 Gaarde. Paa den første findes „ikkun 1 Ko“. Paa den anden „1 Bæst og intet videre“. Paa den tredje „ingen Høveder“. Ingen af disse kan give noget. Paa den fjerde findes „2 Køer, som tilhører Slotsskriveren“. Der kan dog gives 1 Skp. Byg. De tre andre Gaarde kan intet svare. Til den sidste føjes: „Kan heller intet give til næste Aar, siden han savner alt, ligesom alle de andre og næppe faar saaet til.“

I Refsnæs Sogn findes endnu *Agerup By*. I denne findes 8 Gaarde, deraf er 2 brændte af Fjenden. Paa den første findes af Besætning „3 Ungnød og 3 Bæster. Manden er armelig“. Paa den anden „3 Bæster og ellers intet“. Paa den tredje „4 Bæster. Kan intet give, eftersom han er ikkun arm“. Paa den fjerde „intet videre end 1 Bæst“. Paa den femte er Manden „af Fjenden sat fra Gaarden“. Den sjette „haver intet, hvorfor og intet kan give“. —

Gaar vi til *Raklev* eller *Borre*, som det kaldes med det gamle Navn, da er Stillingen omtrent den samme der.

I *Raklev* findes 10 Gaarde, deraf er 2 nedbrudte. De 7 „kan for Armod intet give“. Skønt Ejerne endnu sidder ved Gaardene, er de saa fuldstændig ribbet for alt, saa de end ikke ejer det

mindste. Kun paa een Gaard er der Besætning: 5 Køer, 4 Heste og 2 Faar. Hvordan det er gaaet til, at den ene Gaard har bevaret en saadan Velstand, kan desværre ikke oplyses. Selvfølgelig er vedkommende Gaard ogsaa den eneste, hvoraf der kan svares Landgilde.

Gaasetofte har 7 Gaarde. Af disse er 3 nedbrudte, og paa en er der ingen Besætning. To Gaarde har hver „1 Bæst“, og paa en findes der „1 Ko og 2 Bæster“.

I *Vollerup* er 8 Gaarde, deraf er 2 nedbrudte. 2 „ejer intet af Heste eller Kvæg“. Paa en Gaard findes kun „1 skabet Bæst“. En har 1 Hest, en anden har 3, og endelig er der en, som har 6 Heste og 1 Nød.

Ellede By har ligeledes 8 Gaarde. 1 er øde, og paa 2 findes ingen Besætning. Paa første Gaard findes „1 Bæst. Kan for Armod intet give“. I næste Gaard er 2 Heste, 12 Nød og 10 Faar, en omtrent normal Besætning. Der kan svares 4 Skp. Rug. Paa tredje Gaard findes 3 Heste, paa fjerde 1 Ko og 3 Heste og paa femte 4 Heste. Denne By er forholdsvis godt stillet, selv om der intet er at prale af.

Svendstrup har 7 Gaarde, deraf er de 2 nedbrudte. Paa de 5 findes der lidt Besætning. Den første har 1 Ko og 1 Hest, den anden 1 Ko og 4 Heste, den tredje 1 Ko og 2 Heste, den fjerde 2 Heste og endelig den femte 1 Hest. Kun 2 kan svare 1 Skp. i Landgilde.

I *Saltbæk* findes 10 Gaarde. Ogsaa der er 2 nedbrudte. I denne By synes Tilstanden at være lidt bedre. En Gaard er ganske vist blottet for alt, og paa een findes kun 3 Heste, men paa de andre findes fra 3 Køer og 4 Heste til 1 Ko og 1 Hest.

Endelig findes i *Kallerup* 8 Gaarde, og Til-

standen er omtrent her som de andre Steder. 4 Gaarde har ingen Besætning og intet saaet. 1 Gaard er nedbrudt. Paa en har de 4 Heste, paa de andre 1 Ko og 3 Heste.

Gaar vi til den anden Side af Kalundborg mod Øst og Syd, vil vi ogsaa her finde Krigens Ødelæggelser og den samme trøstesløse Fattigdom. Denne Del har vel ogsaa nok været fuldt saa udsat, da Fjendens Vej faldt igennem disse Egne. I Ubby Sogn er allerede nævnt Klouby som en af de mest medtagne Byer paa Egnen. Skønt den ligger ca. 1½ Mil fra Kalundborg, har Fjenden let fundet Vej dertil. I *Klouby* fandtes i 1660 10 Gaarde. Af disse var de 7 nedbrudte og Ejerne af de 3 forarmede. Om den ene hedder det: „Haver ikkun 2 Bæster og intet saaet.“ Og om den anden: „Ingen Bæster, kan intet give.“

Ubby By, der var den største paa Kalundborg-egnen, havde 24 Gaarde. Af disse havde Svenskerne afbrændt 5, og „Ridefogden Christen Hansen haver ladet saa paa Herskabets Vegne“. De øvrige 19 Gaarde er mere eller mindre ødelagte. Besætningen er yderst ringe hos de aller fleste, og Fattigdommen stikker Hovedet frem bag de korte Bemærkninger, som den kongelige Kommissær lader falde. Det hedder saaledes om en: „Ikkun 2 gamle Bæster. Er en gammel udslidt Mand. Maatte ruske Kornet op, for det blev saa sildig saaet og gav saa godt som intet.“ Eller: „Slet intet Kvæg eller Bæster. Kan intet give, da han er slet forarmet.“ Og videre: „Haver ikkun 1 Bæst, den anden er bleven ham bortstjaalen.“ Laurits Ibsen er af Fjenden jaget fra Gaarden, „men er dog kommen dertil igen“. En anden har 2 Køer, 2 Faar og 1 Hest, men „eftersom det samme Bæst er laant bleven til Svenskerne og deraf døde, kan han intet give, formedelst han“

Rug saæet haver“. Laurits Olufsen har 2 Faar, 2 Køer og 6 Bæster. „Kan give 4 Skp. Rug og ad Aare mere, ligesom han faar saæet til, hvilket for hans ringe Forraad, saavel nu ikke kan specificeres.“ Frants Jensen kan give 4 Skp. Rug og til næste Aar mere, da han „nu fluks stræber at faa Rug saæet“. Der gaar som et Drag af Medlidenhed gennem følgende: „Intet Kvæg eller Bæster. Haver mange smaa Børn og intet til dem.“

Forsinge har 6 Gaarde. 2 er nedbrudte af Fjenden og 4 uden Besætning. Om dem alle hedder det: „Er slet forarmet; kan intet give.“

I *Kjelleklinte* er 6 Gaarde. De 3 er nedbrændte og Jorderne øde. Anders Jensen kan give 4 Skp. Rug, „men intet videre, hvis han skal blive ved Gaarden, da hans Køer er døde“. Søren Borg „har købt sig Fæ og Bæster og haaber at faa Rug saæet“. Den tredje „kan for Armod intet give“.

Til *Saltoft* kom Rasmus Nielsen, efter at Fjenden havde været der. „Gaarden var bleven øde og ikke saæet til. Kan intet give før Aar 60.“

I *Frankerup* By nævnes kun Morten Skomager, „der kar kun 1 Bæst og gaar og beder om Brødet“.

I *Vørslev Sogn*, der grænser op til Ubby, er Stillingen omtrent som i de allerede nævnte Byer. Af 8 Gaarde i Vørslev er de 4 nedbrudte. Om en Mand hedder det: „Har ikkun 2 Køer med Lunge-syge.“ Om en vis Laurits Jensen siges: „Var forarmet før Krigen kom, og nu er Gaarden øde.“

Asminderup By har 4 Gaarde, deraf er 2 nedbrudte. Om Niels Olufsen hedder det: „Har hverken Fæ eller Bæster og kan ikke blive ved Gaarden.“ Niels Pedersen: „Har 4 Bæster, deraf den ene aalen.“

Gaar vi endelig til de tre nærmest Kalundborg beliggende Sogne, Tømmerup, Rørby og Aarby, da ser vi ogsaa der Ødelæggelsen overalt. Mærkeligt nok er de forskellige Byer ikke lige haardt medtagne. Nogle er næsten ødelagte, andre har klaret sig nogenlunde.

Tømmerup By har 8 Gaarde, som alle er bevaret, men om de fleste af dem hedder det: „Haver intet, kan intet give.“ Paa de 8 Gaarde tilsammen findes en Besætning af 3 Køer, 20 Heste og 18 Faar.

I *Ubberup* By findes 11 Gaarde, deraf er 2 nedbrændte. Paa en Gaard er der 1 Hest, „ellers slet intet“. Om en anden hedder det: „Intet saaet, ingen Faar eller Bæster.“ Om en tredje: „Forarmet tilforn — haver intet.“ Om flere siges der, at de er forarmede. I Byen findes en Besætning af ialt 9 Køer, 25 Heste, 4 Stk. Ungnød og 13 Faar.

Andaks har 2 Gaarde. Om Hans Rasmussen, der bor i den ene, hedder det: „Haver intet, hverken af Fæ eller Bæster“, den anden Mand har 1 Ko og 6 Heste.

Istedbjerg har 4 Gaarde. I den ene findes 1 Hest, „ellers slet intet“, og de andre er ikke stort bedre stillet.

I *Kaastrup*, der ligger Kalundborg nærmere, er Tilstanden værre. Byen havde 13 Gaarde, deraf er 6 brændte, 1 er øde, 1 helt og en anden delvis nedbrudt. Af de 4 øvrige kan de 3 „intet give, da deres Rug blev plat nedtrampet af Fjendens Ryttere“. En Mand, Niels Sadelmager, „er flyttet fra Kalundborg i Svensketiden, og formedelst han holdt Gaarden vedlige i de Tider, saa den blev ikke af Fjenderne nedbrudt, er han af Ridefogden paa kongelig Majestæts Vegne forundt Frihed for Arbejde og Landgilde“ disse 13 Gaarde kan der altsaa intet svares.

I *Rørby Sogn* finder vi Stillingen saa nogenlunde som i de omliggende Sogne. Rørby By har 9 Gaarde, som alle staar, men vi finder her de sædvanlige Bemærkninger om Armod. En Mand er bleven opført til at eje 2 Køer, men „hans Kvinde og gode Venner kan med højeste Ed bekræfte, at de havde kun 1 Ko, den anden var røvet dem fra“.

Uggerløse har 12 Gaarde, deraf er de 6 brændte. Kjørby har 11 og ligeledes 6 brændte. Disse 2 Byer har altsaa lidt betydeligt.

Endelig er der *Aarby Sogn*. Østrup By, hvor nu Lerchenborg ligger, har 9 Gaarde, som alle staar. I Melby er der 15 Gaarde, hvoraf de 8 er brændte. Aarby er nogenlunde bevaret, naar vi undtager, at alt rørligt Gods omtrent er borttaget.

Samler vi nu de spredte Træk fra de 7 Sogne, der ligger Kalundborg nærmest, vil vi finde, at der er ialt 312 Gaarde; af disse er 73 brændte, nedbrudte eller øde, det vil sige omtrent en Fjerdedel. Naar dertil kommer, at Resten er mere eller mindre plyndret for alt, hvad der findes paa dem af Værdi, da vil man forstaa, hvad det har haft at betyde for Egnen. Imod os gaber da ogsaa et Svælg af Fattigdom, en grænseløs Nød, som vi desværre mangler Stof til at beskrive i hele sin Udstrækning. Hvad vi nemlig ikke ser gennem de nøgne Tal, er den Sum af personlig Lidelse, som den fredelige Befolkning har været udsat for. Thi Svensken har sikkert været en haard Herre, og lempelig er det ikke gaaet til, naar Gaardene er brændte eller nedrevne over Beboernes Hoveder. Man har da været glad for, om man har kunnet redde Livet for sig og sine.

f. Til Ødelæggelsen paa Landet kommer Øde-
Om 'sen i Kalundborg, hvor foruden Slottet og
bortstj.rden ialt 49 Gaarde er nedrevne eller øde,

det vil sige, at mere end Halvdelen af Byen omtrent er ødelagt. —

Nu kan det jo ligge nær at spørge, om alt dette nu ogsaa er Fjendens Skyld. Desværre kan det ikke fuldt oplyses, hvordan Stillingen var før Krigen, men enkelte Ting fortæller dog derom. Hvad for det første Kalundborg angaar, da siges det udtrykkelig i Byens Beretning, at den „haver lidt fluks ondt i denne Fejdetid“; og videre, at den „tilforn haver været en god liden By“. Det vil med andre Ord sige en ret velhavende By; hvad der ogsaa stadfæstes derved, at Byen, med et saa ringe Indbyggerantal, i et Aar kunde udrede over 16,000 Rdl. i Brandskat foruden de utallige andre Afgifter, der blev paalagt. Der er derfor ingen Tvivl om, at Kalundborgs Ødelæggelse helt og holdent skyldes Krigen og i første Række Svenskerne.

Gaar vi til Landet, da savner vi ogsaa der paa-lidelige Efterretninger om Stillingen før Krigen, men der kan dog heller ikke der være Tvivl om, at den store Ødelæggelse skyldes Fjenden. I Aksel Juuls Beretning hedder det Gang paa Gang, at Gaardene er brændt af de svenske. Nu og da gøres der en Bemærkning om, at den eller hin Gaard var øde før Krigen, eller at Manden var forarmet, men det er rene Undtagelser. Den store og almindelige Nødstilstand skyldes derfor udelukkende Fjendens Hærgning. Synsvidnernes Beretning giver derfor Billedet af en plyndret Egn med en Befolkning i Nød. I en Sang fra disse Dage hedder det:

„Hver Mand og Kvind udplyndret er
og jages ud som Hunde,
udskattes ilde, ja desvær
slaas, pines alle Stunde.“

I Forsommeren 1660 forlod Svenskerne Sjælland, men til det sidste maatte Kalundborg skatte til den forhadte Fjende. Den 8. Juni skriver Kongen nemlig følgende Brev til Raadet i Kalundborg:

„Vor Gunst tilforn! Vi beder eder og naadigst tilsiger, at I giver den Anordning, at der uden Ophold og Forsømmelse bliver brygget og baget saa meget Øl og Kouringbrød, som fornøden maa være til den svenske Armees Overførelse. Hermed sker vor Villie. Befalende eder Gud!“

Saa var Fjenden borte, og der gaar som et befriende Suk gennem de Ord, Præsten paa Refsnæs skrev i sin Kirkebog: „Anno 1660 d. 7. Juni løste Jehova os af det svenske Aag. Herren være lovet!“ Først nu var det muligt at genrejse den plyndrede Egn, og det skete jo ogsaa lidt efter lidt. Kun det gamle ærværdige Kalundborg Slot var for bestandig lagt øde. Hvad Svenskerne saa grundig begyndte, var senere Slægter uforstandige nok til at fortsætte, særlig da der fra Regeringens Side intet blev gjort for at frede om den mindeværdige Borgs Ruiner endsige for at genrejse den.

En Degn i Havrebjerg. Frideric Petri Svane Africanus.

I den sidste Halvdel af det attende Aarhundrede levede i Havrebjerg en Degn og Skoleholder, der — som den velstuderede Mand, han var — skrev sig paa sit latinsk med det klingende Navn: *Frideric Petri Svane Africanus*.

Denne Mands Levnedsløb er noget udenfor det almindelige. Hans danske Navn var Frederik Pedersen Svane, og han fødtes 1710 ved Christiansborg paa Kysten af Guinea i Afrika som Søn af en Soldat og en Negerinde. Fra denne hans afrikanske Fødsel skrev sig Tilnavnet „Africanus“, et Tilnavn, som dets Bærer vistnok har været meget tilfreds med, idet det ligesom særtegnede ham imellem andre og mere gemene Landsbydegne.

Og der var én Ting, der i betydelig Grad tjente til at styrke hans Selvfølelse, og som prægede hans Optræden ved Lejligheder, der nærmere skal omtales. Det var dette, at „Africanus“ følte sig staaende under Kongens særegne Naade og Beskyttelse. Efter Kong Frederik den Fjerdes Ønske var den afrikanske Soldats Søn kommen til København, 14 Aar gammel, med Sognepræst Elias Svane i Sorterup og blev døbt i Garnisons Kirke, hvor Kongen viste ham den særdeles Udmærkelse selv at staa Fadder til ham.

Frederik Pedersen — der formentlig har optaget Navnet Svane efter den Sorterup-Præst, der bragte ham til Danmark — blev Student 1732 og derefter cand. theol. Han rejste 1736 til Guineakysten som Kateket og virkede i denne Egenskab i tretten Aar. Saa drog han tilbage til Danmark, fik kongelig Tilladelse til at maatte blive befordret til Degn og kom til *Havrebjerg-Gudum* Sogne 1751.

Han levede som Degn i Havrebjerg i en lang Arrække, nemlig i hele 34 Aar. Hans Liv gled ikke hele Tiden lige roligt hen, og navnlig kneb det for ham i Begyndelsen at bevare et nogenlunde fredeligt Forhold til hans Sognepræst, Hr. *Joachim Gynther*. Der var flere smaa Rivninger imellem ham og Præsten. Den unge Degn, der havde faaet Lærdom og Kald ved Kongens synderlige Naade, følte sig lidt mere end andre Degne. Og det, at han havde levet adskillige Aar fjernt fra Danmarks Grænser, gav ham sikkert ogsaa ligesom en videre Horisont end en almindelig Per Degn. Tillige var der et Eventyrets Drag over hans Liv, og fra hans Herkomst og hans Fødsel under Afrikas Sol ligger det nær at slutte, at hans hede Blod har gjort det vanskeligt for ham at fremtræde med behørig degnelig Beskedenhed overfor Sognepræsten.

Hans Velærværdighed, Hr. Joach. Gynther, var i alt Fald saare fortørnet paa Degnen. Og det var ham en slem Torn i Øjet, at Degnen i Tide og Utide travede omkring med sin Bøsse for at skyde Fugl. Det var galt, at Undervisningen i Skolen forsømtes derved, men værre var det, at et Barn efter Faderens Klage ved samme Skydning var geraadet i Livsfare, idet en stor Del Hagl havde truffet Barnets Kjortel. Allerværst var det, at Degnen tog Bøssen med, naar han gik til Præstegaarden, og Hr. Gynther følte — i

hvert Fald ved en enkelt Lejlighed — sit Liv truet ved dette Vaaben i Degnens Haand.

Og under Frygten for Livet sætter Præsten sig til at affatte et Klagemaal til Provsten over Degnen. Glanspunktet i Klagemaalet er dette, at Degnen en Søndag har fordristet sig til højtideligt at befale over sin foresatte Præsten „i Kong Frederik den Femtes Navn“! Ifølge Hr. Gynthers Fremstilling — der forøvrigt ikke paa noget Punkt afkræftes af Africanus — tager Degnens „forargelige Forhold“ sig saaledes ud:

Om Tirsdagen den 2. Decbr. 1755 blev Kirkenøglen afhentet hos Præsten af en Pige, som var beordret til at feje Vaabenhusloftet. Efter sin Bortgang fra Kirken tillukte hun ikke Døren tilstrækkelig, saa den kunde staa for Vinden, som heftigt bar paa. Om Torsdagen kom Degnen over Kirkegaarden med sin Bøsse, og da han saa Kirkedøren aaben, gik han derhen for at fornemme, om nogen dør var. Men da han ingen saa, tog han den inderste Kirkenøgle til sig og gik hjem til sit Hus.

Senere gik han hen til Præsten for at lade ham vide, at Kirkedøren, nemlig den yderste, stod aaben. „Og som han med Bøssen kom i mit Hus“ — siger Hr. Gynther — „og paastod, at jeg selv skulle gaa ind i Kirken for at efterse, om noget var borte, befrygtede jeg mig at gaa med ham.“ Præsten tilbød i Stedet, at en eller flere af hans Folk maatte foretage Eftersynet i Kirken. „Men som han vilde imponere mig selv dertil, lod jeg det forblive indtil Lørdag den 6. Decbr., da Skriftemaal Kl. 10 indfaldt.“

Degnen havde jo imidlertid taget den inderste Kirkedørsnøgle til sig, og da han ikke kom for at oplukke og synge, kunde Præst og Menighed ikke komme ind i Kirken ved Skriftemaalet om Lørdagen.

De ventede efter Præstens Opgivelse en Time paa Degnen, og da han ikke kom, maatte Skriftemaalet opsættes til Søndagen derefter.

„Men da jeg nu tilligemed Menigheden var gaaet bort fra Kirken i Lørdags, kom Degnen med to Mænd og stod udenfor mit Studerekammers Vinduer og med haarde og onde Ord fordrede mig ud til sig. Men som jeg hverken vilde svare, ej heller komme ud til ham, da stormede han med Magt paa min Kammerdør og sagde, at han vilde bruge Kongens Nøgle. Men da Døren var ham for stærk og hindrede ham Indgang til mig, vendte han tilbage ad den Vej, han var kommen fra.“

Om Søndagen, da Gudstjeneste skulde forrettes, samledes saa baade Præst og Degn og Menighed i Kirken. Men da befandtes Messehagel og -Skjorte at være borte, og da Præsten uden samme efter Ritualet ej maatte forrette Sakramentet, tilspurgte han de til Skrifte antegnede, om de deres Forsæt vilde opsætte til næstkommende Søndag.

En saadan Opsættelse var ikke efter Degnens Sind. Han traadte frem, og i de nærværendes Paa-hør sagde han til Præsten, at han skulde ikke komme ud af Kirken, førend han havde forrettet Sakramentet! „Thi han befalede mig i Kong Frederik den Vtes Navn!“ siger Hr. Gynter.

Man forestille sig denne Scene: Præsten som den korrekte Embedsmand, der viser, at han nøje efterlever Ritualet, men samtidig i sine Tanker med en vis Tilfredshed formulerer sin Klage over Degnen som den rette skyldige i, at Sakramentet ikke blev forvaltet Dagen før, som Bestemmelsen var. Degnen føler sikkert i dette Øjeblik, at han alt er gaaet for vidt. Han gætter Præstens Tanker og aner, hvad der vil komme. Men det afrikanske Blod syder i hans

Aarer og betager ham Besindelsen: han vil „impone“ Hr. Gynther til at forrette Sakramentet. Thi befaler han ham i Kongens Navn!

Og dette Oprin mellem Præst og Degn overværes af en Del af Menigheden, der sidder i Kirkestolene og ser til. Hvor Menighedens Sympati har været, derom meldes der intet, men man tør dog vist nok antage, at adskillige har beundret den skrappe Degn, der saadan turde vove at tortere „vor Fa'r“!

Oprinet endte efter Hr. Gynthers Sigende dermed, at han, „for at undgaa alt for stor Dispate og Forargelse“, forrettede Gudstjenesten i sin sædvanlige Orden. Men Dagens Malør var ikke dermed til Ende. Da Præsten havde sluttet sin Prædiken, kom Degnen op til ham paa Prædikestolen med Tillysningsbogen, „hvorudi“, siger Hr. Gynther, „var antegnet en Del vidtløftigt og det Sted uvedkommende, ja, for mig uforstaaeligt at oplæse“.

Præsten fik ikke forud for Gudstjenesten Tillysningsbogen til Eftersyn, og han spurgte da Degnen, hvad det var, der stod antegnet, saasom han det ej kunde læse. Herover følte Degnen sig krænket. Han traadte ned ad Prædikestolen, ud paa Kirkegulvet, og med høj Røst bad han for en syg, læste „Fader vor“, „og derpaa opregnede al den i Tillysningsbogen antegnede Vidtløftighed“. Præsten maatte derefter slutte med Velsignelsen, „hvilket alt var en stor Uorden og Andagtsforhindring for Menigheden“.

Og for denne Uorden og Andagtsforhindring anklager Hr. Gynther Degnen for Provsten i Skrivelse af 8. Decbr. Han anmoder Provsten om i sit Embedes Myndighed at søge saadan Uorden afværget, saa han i Fred kan forrette Gudstjenesten, saalænge Gud behager, „da jeg ej kan vide mig sikker paa

mit Liv enten i Guds Hus eller udenfor, om saadanne Formastelser skal tage overhaand“.

Hr. Gynther har sikkert atter haft Degnens Bøsse i Tankerne. Han slutter sin Skrivelse: „Saa maatte det og behage Herr. Provst at befale Degnen at levere mig Nøglerne til Kirken, thi han har taget dem begge til sig, siden jeg paa førstk. Onsdag agter, om Gud vil, at betjene med Sacramentet, saa og meddele mig en liden Notice, om jeg kan forrette Sacramentet uden Messehagel og Skjorte, indtil Forvalteren over Baroniet, som i Dag er tilmeldt, hvorledes er tilgaaet, faar Sagen examineret, og enten de samme eller andre Ornamenta anskaffede“.

Dagen efter at Provsten i Finderup, Hr. Chr. Reenberg, havde modtaget Præstens Klage, foretog han en Rejse til Havrebjerg i den Tanke „at dæmpe Ilden i Asken“. Han lod Degnen vide, at han ikke maatte bruge Skyder eller løbe med Bøsse, og at han efter Gudstjenesten skulde levere baade Kirkens Nøgler og Alterklæderne i Præstens Hus. Ligesaa Kommunionbogen, naar Indtegning var sket. Og ej heller maatte han indføre i Lysningsbogen, hvad han selv lystede, uden Præstens Vidende.

Men det, som var Provstens Hovedærinde, at stifte „Enighed og Kærlighed“ imellem Degnen og Præsten, lykkedes ikke for ham. Degnens Sind var, siger Provsten, „saa *échauffé* og bittert“, at han „med Larmen og Buldren fremførte adskilligt bemeldte Brev uvedkommende“, satte og i Ord og Gebærder den Ærbødighed til Side, Provsten havde ventet af ham, „baade imod Eders Præst og mig, paaskydende, I havde ingen Forsvar, med mere unyttig Adfærd og Indfald“.

Dette skriver Provst Reenberg til Degnen Africanus den 10. Decbr., efter at Provstens Mæglings-

rejse til Havrebjerg var mislykket. Tillige sender han efter Degnens Begæring Kopi af Præstens Brev, idet han udbeder sig Degnens tydelige skriftlige Erklæring, „saaledes som I vil, jeg skal sende det fra mig til Biskoppen, og siden trøste eder til at forsvare“. Provsten slutter sin Skrivelse saaledes: „Guds Fred styre, regere og bevare eders Sind, Hu og Tanker i Christi Taalmodighed, Sagtmodigheds og Ydmygheds Fodspor. Amen!“

Den 12. Decbr. kom Africanus til Provsten og sagde, at han kunde ikke afgive Erklæring, førend Julen var gaaet. Provsten henstillede til ham at sende den senest den 16., men da Provst Reenberg noget før Jul forebringer Sagen for Biskoppen, var det ikke sket endnu. De borttagne Messeklæder var imidlertid komne til Stede igen, hvorledes var ikke oplyst. — Provsten udtaler sluttelig sine gode Ønsker for Biskoppen i følgende Ord: „Gud opfylde Deres højædle Højærværdigheds Hjærte og Families med al aandelig og himmelsk Juleglæde og Deres Alder med mange paafølgende Nyaar i Velsignelser! Amen!“ Provsten undertegner sig: „Deres højædle Højærværdigheds, Hr. Biscops og Naadige Herres, underdanigste Tiener og Forbeder hos Gud, *Chr. Chr. Reenberg.*“

Forud for Julen, den 20. Decbr., havde Africanus sendt sin Søn med et Brev til Sognepræsten, Hr. Gynther. Brevet er holdt i en saare høflig Tone, vrimler af gudelige Talemaader, men gaar fuldstændig uden om Præstens Anklage. Som for at dokumentere sit ganske fredelige Sind begynder Degnen med at sige, at Tiden minder „om den Glæde og Salighed, det arme menneskelige Kiøn er vederfareet af Guds blotte Naade og Barmhiærtighed ved Guds Søns, vor livsaligste Frelseres og Mægleres Mand-

doms Annammelse og Fødsel til at blive og være Konningers Lys og Israels Herlighed, jeg mener den salige, glade og trøstefulde Julefest“.

Saa minder og samme glædelige Tid som en Erindring for Degnen til at indfinde sig med nærværende faa og ringe Linier og erbyde Hans Velærværdighed sin sædvanlige Tjeneste, som ogsaa herved tjenstærbødigt sker. Da Helligdagene følger straks paa hinanden, 4 i en Rad, og det ventelig vil blive Hs. Velærv. for besværligt ene at forrette Prædikeembedet for Alderdoms Skrøbeligheds Skyld, saa beder han Præsten behageligst at meddele, enten skriftligt eller mundtlig ved Budet, hvilken Dag eller Dage han kan være til Tjeneste, saasom det er Degnens tjenstlige Begæring at være Hs. Velærv. ganske ergiven til Kjerlighed og Tjeneste.

Africanus minder ogsaa om, at han har været Hs. Velærværdigheds „ringe Med-Tjener nu paa 7. Aar“, og at han „af Guds Forsyn og min allernaadigste Konges særdeles Naade har været Deres Med-Tjener som Degn til disse tvende Guds Menigheder“. Han frembærer til Slut sine gode Ønsker for Præsten: „Guds Naade og Aands kraftige Bistand stedse befalende, næst en glædelig Fest og tilkommende lykkelig Nytaars Forønskning med alt kært og behageligt, jeg med megen Æstimer er henlevende, Deres Velærværdigheds tjenstærbødige og ergivneste Tjener *Frideric Petri Svane Africanus, Diacon loco.*“

Denne sin meget tjenstlige Skrivelse lod Africanus sin Søn bringe til Sognepræsten. Har han ventet sig noget deraf, har han imidlertid forregnet sig. Hr. Gynther modtog ikke Degnens Brev, og han gav Budet denne Besked: „I kan sige: Jeg har ikke i Sinde at vexle Breve med jer Papa, jeg har skrevet ham til det, jeg vil!“

At denne noget overlegne Afvisning højliggen maatte krænke den varmbloedige Africanus, forstaar man let. Der havde han gjort sig ret Hjærtens Umage med sit Brev og samlet mange glatte og slebne Ord. Og saa vilde den hovne Præst ikke engang modtage Brevet, langt mindre læse og besvare det!

Medens Heden endnu er i Blodet, sætter Africanus sig til at skrive til Provsten. Han klager over, at hans Søn „imod al Billighed og Høflighed [og] med største Disrespekt og Foragt beegnedes“, og han mener deraf at slutte, at derunder maa ligge forborgen nogen Foragt for hans Person. „Jeg vil“, tilføjer han, „ikke sige nogen Mistanke, Beskyldning eller Had for min Religion“.

Africanus gaar derpaa over til at tale om sin Religion. Han paaberaaber sig sin Tro paa den guddommelige Sandhed, overantvortet os ved de hellige Profeter og Apostle og Jesum Christo, og i denne Tro oplærer han sin underhavende Ungdom. Han forsikrer om sin Samdrægtighed med Paulo, naar han skriver: Jeg ved og vil intet andet vide til Salighed end Jesum Christum og hannem korsfæstet.

Derefter kommer han til „vor højsalige Kirkefader Morten Luther, der har lært og lidt for sin Religion og bleven derudi til sidste Dødsdag og Aandedræt“. Hvilken Religion Africanus og erkender som sin. Og den har han troet og lært „under Monarkens min allernaadigste Konges Vingers Skygge i mit Fødeland Guinea i Africa i 10 à 12 Aars Tid, som jeg og under mangfoldige Forfølgelser, Efterstræbelser og Viderværdighed bestandig har troet og lært, ja, lidt meget for“.

I den Religion har ogsaa Hans Eminence Bi-

skop Hersleb befunden ham at være, da han i Kraft af Monarkens Reskript har kaldet ham til disse tvende Guds Menigheder til at være og anses for en overhørt, velgrundet og dygtig befunden Sogndegn. Og efter at Africanus har sagt sig fri for alt Slags Kætteri, kommer han atter ind paa sin Sognepræsts, Hr. Gynthers, „slette Opførsel“ imod bemeldte hans tjenstlige og ærbødige Skrivelses Indhold. Samme tjenstlige Skrivelse indeslutter han nu i sit Brev til Provsten, idet han beder denne meddele ham sine Tanker, som mulig kan blive Africanus tjenlig „under saa stor en Forfølgelse, som jeg paa nærværende Tid uforskyldt er geraadet udi“.

De skriftlige Indlæg i Sagen blev indsendte til Biskop Peder Hersleb, som dog ikke hastede med at foretage sig noget i samme Anledning. Han ventede, at „den afrikanske Degn“ nok direkte vilde lade høre fra sig, og dette skete da ogsaa. Den 7. Januar 1756 skriver Africanus til Biskoppen, hvem han giver Titlen: „Deres Eminence, højnaadige Herre og Fader i Vor fælles Frelser Christo Jesu!“

Africanus fralægger sig Skylden for den mellem ham og Præsten (hans „Med-Tjener“) opkomne Tvistighed og Misforstaaelse; han har „ikke i ringeste Maade givet nogen Slags billig Anledning dertil“. „Deres Eminences til mig saa faderlig som naadig gjorte Formaninger har stedse staaet mig for Øjne til Opmuntring til Kærlighed og andre Dyders Øvelse imod alle og allermost imod min ved min Tiltrædelse til Embederne forefundne Sognepræst, Hr. Joach. Gynther“.

Videre har Africanus altid beflittet sig paa i alle mulige Maader at bevise og efterleve sin allerunderdanigste Pligt imod sin Gud, sin „allernaadigste Konges som den ypperste og al anden saavel nedrig

som høj indtil højeste Øvrighed, af Majestæten allernaadigst anordnede og Foresatte“ osv. osv. „Denne Klage fra Præsten over mig og derudi forekommende haarde, usandfærdige, ubevislige og ret malitøse Beskyldninger ere saa soleklare, at endog en Bonde paa Amager kan kende derudi, med værdigst Excuse, som underdanigst udbedes, for saa ordinært Ordsprog at bruge i saa vigtig en Sag“.

Africanus forsikrer Biskoppen, at han ikke er nogen Hedning. Angaaende Beskyldningerne, der er rettede imod ham, er de „saa massive, som de nogen Tid kunde optænkes“. Som den, der er Aarsag til „alt dette Ondskab og Ugunst“, nævner han en Student, Schiødte med Tilnavn, som Præsten har faaet at prædike for sig, og som efter eget Udsigende skal have været adjunctus og Hører i den danske Skole i Roskilde.

Samme Student Schiødte har oprørt Menigheden imod Degnen „og indbringer adskillig Forstyrning og Disorden i vores liden og arme Israel“. Africanus giver en ikke meget smigrende Karakteristik af Schiødte, der er „som Havets Bølger, der røres hid og did“, hvilket han har bevist ved at opfinde allehaande Sladder og saaledes ophidse Præsten imod alle dem, som han formener at være sig imod. Africanus siger, at Schiødte har til Hensigt at blive Gynthers Efterfølger og derved faa sig betalt for sit Prædikearbejde, som han intet Vederlag faar for i Præstens levende Live, og han angiver Schiødte som den rette *auctor* til Præstens Klagemaal over sig.

Underdanigst rekommanderende sig Eminencens Naade og faderlige Bevaagenhed slutter Africanus med at nedbede al mulig Lyksalighed over Biskoppen „fra Sjælenes Hyrde og Biscop, Jesum Christo, som med Faderen og den hellig Aand er en evig

sand Gud, højlovet og velsignet i al Evigheds Evighed, Amen“. Han undertegner sig

„Deres Eminences

Under den barmhærtige Guds Providence
og min allernaadigste Konges og Deres
Eminences guddommelige, kongelige og
faderlige Naade

Frideric Petri Svane Africanus.“

Da Eminencen, Biskop Hersleb, havde modtaget denne Skrivelse fra „den afrikanske Degn“, satte han sig til at tænke over, hvad der var at foretage i Sagen. Og han skriver da derom til Provst Reenberg, idet han bemærker, at Degnens Brev er vidtløftigt nok, men han finder ikke et Ord som Svar paa Præstens Klagepunkter eller om den hele Sag.

„løvrigt“, siger Biskoppen, „er hans Brevs Indhold et Praleri om hans Guds frygt, Religion og Ret-sindighed; mig synes, at hans Capitolum er ikke vel forvaret, og den afrikanske Selvraadighed blandet med europæisk Indbildning og Hofmod vil confundere hans Sandser“.

„Jeg ved ikke, hvad jeg skal fange an med ham“, siger Biskoppen videre. „En Provsteret kunde vel sættes over ham, om Deres Velærv. finder det fornødent, saa maa det gerne ske. Men jeg frygter, at han bliver ikkun værre og gaar rent fra sin Sans“.

„Eller, om Deres Velærv. saa synes, kunde han indkaldes som for en siddende Ret og der i mit Navn tilrettesættes“. Og Biskoppen fremdrager følgende Anklagepunkter, for hvilke Degnen kan tilrettesættes:

1) „fordi han ikke havde besvaret og erklæret sig paa Præstens over ham indgivne Besværinger, hvilken Erklæring da af Retten fordres af ham og

protocolleres, da det siden kan afgøres, enten Præsten vil tiltale ham eller frafalde Sagen,

2) tilrettesættes baade for de dumdristige Ord, han i Brevet til mig bruger om Præstens Forhold, saa og fordi han i samme Brev kalder Præsten sin Med-Tjener, hvilket er for dristigt, thi Præsten er hans Superieur, den han ved sin aflagte Ed har forbundet sig til at bevise Lydighed,

3) forbydes ham alvorlig at gaa med Bøsse eller dermed at skyde, men at passe paa sit Embede og sin Skole,

4) befales ham at levere Kirkenøglerne til Præsten og i hans Hus afhente dem, saa ofte Kirken skal aabnes,

5) forbydes ham at misbruge Kongens Navn, hvilket kunde blive ham farligt, at han vil befale Præsten i Kongens Navn osv., *item* at beraabe sig paa, at han er kaldet *immediate* af Kongen og deraf bilder sig ind at være mere end andre Degne, da han dog er kaldet som alle andre, og Kongen har tilladt, at han maa blive Degn, uagtet han ikke har været Skoleholder,

6) og endelig formanens han ganske indstændig at holde sig stille og rolig, og i Steden for at prale af sin Gudsfrygt og Religion mere vise det i Gerningen med Taknemlighed mod Gud, Flid i sit Embede og i Skolerne, Fredelighed med Menighed og Lydighed mod sine Superieurer, at ikke flere Klager komme ind over ham“.

Saaledes var altsaa Biskoppens Opfattelse af Sagen, og Africanus' skønne Ord forblev atter uden Virkning. Det havde lige saa lidt gavnet ham, at han havde rekommenderet sig til Biskoppens „faderlige Bevaagenhed“, som at han havde skudt Studenten Schiødte imellem sig og Præsten. Biskoppens

Ord skærer som Lovens Sværd gennem alle Omsvøb og Talemaader, og han fremdrager Punkt for Punkt de Anklager, for hvilke Degnen maa stande til Rette.

Efter Biskoppens Ordre blev den 26. Januar 1756 nedsat Provsteret, bestaaende af Provst Reenberg, Hr. Christian Mejer af Ørsløv og Hr. Torm af Stillinge. Hvorefter Degnen Frideric Svane Africanus indkaldtes for at anhøre Biskoppens Ordre. Degnen mødte ogsaa, og for ham blev bekendtgjort og oplæst Biskoppens ovenfor gengivne Skrivelse med de seks Anklagepunkter, han havde at svare til.

Da han affordredes Erklæring paa Præstens over ham indgivne Besværinger, svarede Degnen: „Den bedste og sikreste Erklæring kan jeg underdanigst hente og fremlægge af Hr. Gynther, Præsten i Havrebjerg, hans egen Samvittighed og egen Pen ved hans Undertegnelse af min Klage til ham af Oktbr. 1755 angaaende en Fornærmelse i Ord i mit Hus af en Sognekvinde“.

Iøvrigt replicerede Degnen at have efterkommet Provstens Formaninger til ham d. 9. Decbr. sidst afvigte og leveret Præsten Nøglerne til Kirken, som og fremdeles skulde ske efter Gudstjenesten, saa og bringe Alterklæderne i Præstens Hus tilligemed Kommunionbogen efter Indtegnelse i Kirken. Ogsaa paalagdes Degnen forud at konferere med Præsten, hvis der af Lysningsbogen paa Prædikestolen skal læses, og Degnen erklærede, at han ikke siden havde brugt nogen Bøsse.

„Desforuden, efter at han nu hafde hørt Biskoppens Tilrettesættelse, lovede [han] herefter fremdeles at vise al Ærbødighed baade i Ord og Gerning og Skrift imod sin foresatte Øvrighed, saavel Hs. Højærv. Biskoppen som Provsten og Præsten som sine Superieurer, saavel som og bevise det i Gerningen

med Taknemlighed imod Gud, Flid i sit Embede og i Skolen, Fredelighed mod Menigheden, saa at han lover af yderste Evne ikke at give Aarsag til, at flere Klager komme over ham“.

„Denne tilførte Erklæring tilstaar Frideric Svane at være hans Ord med sin Haands Underskrift.

Actum, 26. Jan. 1756.

Frideric Petri Svane Africanus.“

Provsterettens Afgørelse slutter med følgende:

„Dette Løfte formanede Provsten Hr. Reenberg Degnen Svane med al Alvorlighed at holde.

Paa Rettens Vegne

Reenberg. Mejer. Torm.“

Dermed var altsaa Sagen bragt til Ende, og Africanus havde forsaavidt draget det korteste Straa, som han maatte love at efterkomme alt, hvad ham blev paalagt og formanet at gøre. Han maatte ikke gaa med Bøsse eller dermed at skyde, han maatte ikke kalde Præsten sin „Medtjener“, for Præsten var hans „Superiør“, og han maatte ikke bilde sig ind at være Degn af Kongens Naade til de tvende Guds Menigheder, han var slet og ret en Degn som andre Degne!

Den kirkelige Overhyrde havde blæst i sin Fløjte og blæst alt paa rette Plads, saa Forholdet mellem de to stridende Smaahyrder for Eftertiden laa klappet og klart. Degnen maatte tage mod den biskoppelige Tilrettevisning, men sit Embede fik han fremdeles Lov at beholde, hvad der maaske næppe har været Præstens Mening.

Det fremgaar nemlig klart nok af Præstens Anklage, at han har følt sit Liv truet ved Degnens Adfærd, og under Frygten derfor forlanger han en Indskriden imod Degnen, da han ej kan „vide sig sikker paa sit Liv enten i Kirken eller udenfor“.

Men dette Hovedpunkt i Hr. Gynthers Anklage gaar Biskoppen temmelig let hen over, idet han blot nøjes med at forbyde Degnen at gaa med Bøsse.

Efter denne Episode mellem Hr. Gynther og Degnen Africanus høres intet mere om deres indbyrdes Forhold. De blev begge gamle i Embedet. Hr. Joach. Gynther døde 1770 og blev begravet i Havrebjerg Kirke efter at have været Præst paa Stedet i 54 Aar. Africanus var, som nævnt, Degn i Havrebjerg i 34 Aar og maatte omsider søge sin Afsked paa Grund af Blindhed.

Forinden bringer han atter et Par Gange sit Navn i Erindring. Nogle Aar efter hans Kontrovers med Præsten hænder det under en Katekisation med den voksne Ungdom, at Degnen i Ilterhed giver en Karl to Slag paa Kinden. Da Karlen slaar igen, udvikler der sig et regulært Slagsmaal, der har til Følge, at de kæmpende Parter hver faar sin Straf. Amtmanden, Geheimeraad Frederik Danneskjold, lod Karlen en Søndag staa i Gabestok ved Kirken en halv Time før og en halv Time efter Prædikenen. Degnen fik af Provsten en alvorlig Irettesættelse for sit upassende Forhold og blev tilholdet „ej oftere paa saadan Maade for Bønderkarlene at holde Katekisation“.

I Begyndelsen af sin Degnetid i Havrebjerg har Africanus indgivet en „Memorial“ til den daværende Amtmand, Geheimeraad Barnek, Vedbygaard, om, at han vil forhjælpe ham til hans Skoleholderløn hos Hr. Baron Holberg, som nu paa tredje Aar ikke har villet betale ham den. Amtmanden beretter Sagen for Biskop Hersleb og bemærker, at ifølge kongelig Forordning er Amtmændene udelukkede fra al Slags Inspektion ved Baroniets Skoler, og da Havrebjerg

ligger under Baroniet, kan Amtmanden ikke assistere, som han ellers gerne vilde.

Amtmanden tager sig dog ret varmt af Degnens Sag — maaske er det ham ikke helt ukært gennem dette Anliggende at kunne rette et lidet Udfald mod den i Adeistanden optagne Komedieskriver paa Tersløsegaard —, og han skriver til Biskoppen, at dersom Hs. Højærv. saa synes, „bliver det bedst, at Degnen derover direkte til Hs. Maj. klager, og kunde da Supliken saalunde indrettes, at den kunde komme til min Erklæring, skal det ikke mangle, jeg jo skal erklære, som det sig bør og til Degnens Bedste, thi det er billigt, at en Arbejder nyder sin Løn“.

Og Geheimeraadten bemærker videre: „Her har dog Baronen ladet afhente hvert Aar af Stiftskassen Lysepenge for Havrebjerg Skoleholder-Skole, og dog fornemmes, at Degnen nægtes sin Skoleholderløn.“

Sandsynligvis har Africanus faaet sin Skoleholderløn uden at klage til Kongen, thi der høres intet senere om nogen saadan Klage. Sagen er formentlig bragt i Orden før eller ved Holbergs Død (Januar 1754).

Africanus afgik fra Degnekaldet i Havrebjerg-Gudum i Januar 1785 med en Pension af 16 Rdl. aarlig. Hans Bohave bortsolgtes d. 31. Marts til Dækning af hans Gæld for 82 Rdl. Tilligemed sin Hustru, Cathrine Marie Badtz, med hvem han var bleven gift 1746, flyttede Degnen derefter til Havrebjerg Mølle.

Her boede de kun godt et Aar. Ved en Ildebrand i April 1786 mistede de Resterne af deres Ejendele, og Africanus kom nu i *Slagelse Hospital*, hvor han døde. Han oppebar som de andre Hospitalslemmer en lille aarlig Understøttelse. Om hans Kone ogsaa kom i Hospitalet, vides ikke bestemt.

Hun døde 1789. I Fortegnelsen over Lemmerne i Slagelse Hospital Decbr. 1787 findes Frideric Svane opført som Nr. 93, men Aarstallet for hans Død er ikke nævnt.

Fra den Havrebjerg-Degns Død i Slagelse Hospital, gammel, fattig og blind, falder der et Skær af Vemod tilbage over hans noget urolige Liv, naar det afrikanske Blod har sydet lidt for stærkt i hans Aarer.

Kilder: Udskrift af Løve Herreds gejstlige Justitsprotokol (alle Skrivelser i Sagen mellem Gynther og Africanus opbevares i Provinsarkivet). — Skrivelser fra Amtmændene, Geheim. Frederik Danneskjold og Geheim. Barnek. — Anders Petersen: Sjællands Stifts Degnehistorie, Side 93—94. — Traps Danmarksbeskrivelse, anden Udg., III Del, Side 282. — Slagelse Hospitals Protokol 1786—88.

Kirkelige Tilstande i Trediverne.

Fra Aaret 1821 til 1849 var Professor, Dr. theol. & phil. *Jens Henrik Larsen* Sognepræst for Holbæk og Merløse Sogne. For disse Sognes Vedkommende har Prof. Larsen indlagt sig en ikke ringe Fortjeneste ved den Flid og Energi, hvormed han har arbejdet paa at bringe Oplysninger om Holbæk Amts ældre Historie. Han forfattede et Skrift om Odsherred samt en „Holbæk Bys Historie“, der findes opbevaret i Manuskript i Nationalmusæet, og han reddede fra Undergang flere værdifulde gamle Dokumenter, hvoraf nogle af hans „Formands Fruentimmer“ var bleven solgt til Urtekræmmeren!

Som Præst skal Professor Larsen ikke have været meget afholdt. Han har vistnok været noget stejl og utilnærmelig. I flere Aar led han meget af Tunghørighed, og da Tunghørigheden stadig tiltog og bidrog til at gøre ham en Del aandsfraværende og ubehjælpelig, maatte han i 1849 tage sin Afsked. Dette krænkede ham dybt, og han indfører i Kirkebogen en Bemærkning om, at Tunghørigheden bare har været et Paaskud til at faa ham fjernet. Han døde i København d. 30. Maj 1852, 79 Aar gammel.

Professor Larsen havde gjort sig det til Vane at optegne i Kirkebogen, hvad der hændte ham i hans Embedes Medfør, eller hvad han saa paa sin

Vej, selv om det var ganske ubetydelige og dagligdags Ting. Han noterer, naar Lysene brænder usselt i Kirken, og naar Orgelspillet ikke gaar godt. Og naar han undervejs til Kirke ser en svensk Brig med vajende Flag, paavirkes hans Sind saa stærkt af Flagenes friske Farver mod den lyse Luft, at han efter endt Kirketid maa have anmærket den lille Oplevelse i sin Bog. Briggen hed „Lykkens Prøve“, skriver han.

Eller det hænder, at han en Vinteraften sidder i sit Studerekammer og bliver, ved at gaa hen til Vinduet, opmærksom paa et stærkt Ildskær paa Himlen. Det bliver ved at brænde til om Morgenen, og han faar da at vide, at det er Aggersvold Hovedgaard, der er brændt. Præsten fører Ildebranden til Bogs og anfører, hvad han har hørt om Ildens Opkomst. „Ilden opkommet i en Stak Hø, efter andre i Tærskemaskinen“.

Da et Barn Kristi Himmelfartsdag 1833 bliver jordet, oplyser Præsten, at Barnet var bleven slaaret ihjel af en Hest. „Drengen havde nemlig paa Holbæks Gadedrenges Maner trukket Hesten i Halen, for at have Løjer af den, men Hesten slog bag op og traf Drengen i Hjertekulen, hvorved Drengen straks faldt baglænds omkuld og sprællede nogle Minutter, hvorefter han var død“.

Naar der har været ubehageligt i Kirken, optegner Præsten det i sin Bog. „En afskyelig kold og gennemtrængende Luft mødte mig ved Indtrædelserne i Kirken. Vinduerne kan ikke lukkes op, og ingen gad lukke dem op. Sangen var som sædvanlig elendig“. Da han er bleven indesneet i sin Bolig paa Slotsmøllen, skriver han: „Det havde om Fredagen og Lørdagen været en Storm af N. O. og N. V. Blev stille om Aftenen, men tog da fat med en

vældig S. O. Storm og Sne-Fog, at vi troede, Himmel og Jord skulde forgaa“.

Kirkebogen synes at have været ham en fortrolig Ven, som det har været ham en Trang at meddele sig til, hvad enten det gjaldt hans smaa Oplevelser eller hans Dom om Personer og Forhold. Med Hensyn til Gudstjenestens Forløb, Kirkebesøget, Salmesangen i hans Sognekirker og andet mere har Prof. Larsen i flere Aar bogført udførlige Optegnelser, der giver et ganske klart og anskueligt Billede af kirkelige Tilstande i Holbæk i en Aarrække af hans Præstetid.

Disse Optegnelser, der findes indføjjet hist og her blandt Afskrifter af Embedsskrivelser og Cirkulærer, skriver sig fra den første Halvdel af Trediverne, da Prof. Larsen havde virket i Holbæk i godt en halv Snes Aar. En stadig tilbagevendende Klage i Optegnelserne er denne: „Kun faa i Kirke“, eller: „endnu færre end sædvanlig“. Sansen for Kirken og det, den havde at bringe, var yderst ringe i begge Sogne, og det hørte til Sjældenhederne, naar de mere velstaaende Borgere eller Gaardmændene satte deres Ben i Kirken.

Da Prof. Larsen i 1821 kom til Holbæk, var Tilstanden noget anderledes. Han skriver derom: „Vel var Følgerne af Hovedstadens almindelige Indifferentisme ogsaa naaet her til Holbek, dog var Tonen ikke irreligiøs, og Kirkegangen god. Dette vedvarede ogsaa, indtil Kammerraad W. tiltraadte Embedet som Amtsforvalter og Hougaard afgik. Han holdt dog endnu noget paa Kirkegang og gik ogsaa til Alters, men efterhaanden kom en anden Aand ind i Menigheden, der omtrent 10 Aar efter min Ankomst gjorde Kirken tom efterhaanden og bragte den religiøse Tone mere og mere til at synke“.

„Med Kirkegangens Aftagelse begyndte og det offentlige religiøse og moralske Liv at sammenkrympes . . . Nogen Skyld her havde vistnok ogsaa Politimesteren ved en aldeles sløv Ligegyldighed. Embedsmændene begyndte med at holde sig fra Kirken, Købmændene og Honoratiores fulgte deres Spor. Istedendfor Kirken samledes man paa Gæstgiverstedet hos S. Petersen paa Torvet og forslog Kirketiden med Samtaler.

En Tid havde man paa dette Sted Danseskoler, og jeg erindrer endnu, at der en Pinseformiddag var anstillet Danseøvelser med Honoratiores Ungdom. Baller og andre Sammenkomster bestemtes ikke sjældent til Lørdag Aften, og flere Gange skete det, at man kørte hjem fra Ballet om Søndag Morgen, naar jeg gik i Kirken. Jeg besværede mig derover, men fik kun Irettesættelser og blev udleet derover af Politimesteren. Der veksledes mange Breve derom, men det gjorde kun Stemningen mellem mig og Borgmesteren værre og gav intet Resultat“.

Det turde vel være med Rette, naar Prof. Larsen klager over Politimesteren, der lod allehaande verdslige Forretninger og Arbejder gaa i Svang paa Helligdagen. Under Gudstjenesten gik Handel og Vandel sin Gang uforstyrret, Butikkerne stod aabne. Man holdt Torvedag, kørte Tørv eller Tømmer, malede Vinduer eller lavede Stakitporte — man foretog sig i det hele, hvad man vilde, uden at Politimesteren gjorde noget Indgreb deri.

Prof. Larsen tillægger Holbæk Skylden for, at det ogsaa stod saa smaat til med Kirkebesøget i Merløse. Ved en Først-Tjeneste i Merløse Kirke i Februar 1834 — hvor der holdtes Prædiken over Evangeliet: Forbarmer Gud sig ogsaa over os, naar gør han det, og hvorledes da? — var der to Kvind-

folk og fire Mandfolk i Kirke, men ingen af Merløse Gaardmænd. Præsten spørger i den Anledning: „Hvad gør disse Mennesker da i den Tid? De tygger Tobak eller ryger deres Pibe og sover paa Bænken eller spiller dem et Slag Kort, thi de hører jo i Købstaden, at det, Præsten prædiker, er noget Sludder, ja noget løgnagtigt Tøj, der ej er en Pibe Tobak værd, og de ser, at Holbæks Embedsmænd aldrig kommer i Kirke, men derimod ikke lader sig savne ved et godt Gilde“.

Det er iøvrigt Præstens Anklage mod Embedsmændene og Borgerne, at de sætter saa megen Pris paa Æde- og Drikkegilder, at de ikke har nogen aandelig Fornødenhed. Det er en sørgelig irreligiøs Aand, der er i Holbæk, skriver han i Oktober 1833. Æden, Drikken, Komedie og Spil flourerer. Alt aandeligt og aandigt Liv er tabt. Dog jeg ved, tilføjer han, at jeg ikke er Skylden.

Selv til en Paaskedags Gudstjeneste var ingen Embedsmænd mødt i Kirken, „og ingen af dem, hvis Eksempel tages til Efterfølgelse“. Præsten udbryder vemodig: „Der skal meget til at holde Modet og Sindet ved Rolighed og Uforsagthed, naar man ser saadanne Eksempler paa offentlig Ringeagt for de Sæder, der skulde lede os til Gud“.

Og Fastelavns-Søndag 1834 hedder det — ogsaa med Hensyn til det faatallige Kirkebesøg —: „De offentlige Blade har trøstet os med, at den *udvortes* Religiøsitet hos de dannede Klasser nu vel er mindre end forhen, men den *indvortes* derimod større. Men „hvad Hjertet er fuldt af, løber Munden over med“, siger et gammelt Ordsprog, som jeg dog snarere vil tro“.

At man i Holbæk giver Tonen an ogsaa for Landsognets Vedkommende, kommer Prof. Larsen

ofte tilbage til. „Aarsagen dertil [at næsten ingen var i Kirke] er dels det onde Eksempel, Embedsmændene og de saakaldte Honoratiores altid har vist, dels og fornemmelig Forandringen med Gudstjenesten, der til Sidst-Tjenesten nu falder lige i Borgerskabets Spisetid“. En Sidst-Tjeneste Kl. 11 eller 11^{1/2} var jo sikkert ogsaa højst uheldig. „Embedsmændene spiser, og Almuen arbejder. At klage har jeg saa ofte gjort, men det hjælper kun kort“.

Det ligger nær at spørge, hvorledes den aandelige Kost var, der blev budt i de Kirker, hvor Prof. Larsen var Sjælehyrde. Om Menigheden maaske havde nogen Grund til at kaste Vrag paa Kosten? Svaret bliver, at det stiller sig noget tvivlsomt for os, om I. H. Larsen har Ret, naar han mener, at han er uden Skyld i den irreligiøse Aand, der paa den nævnte Tid prægede Sognemenigheden i Holbæk, og som han klager over.

I. H. Larsen havde i 1811 en Fejde med Grundtvig, og af denne faar man Besked om hans aandelige Stade: han tager Ordet paa Rationalismens Vegne. Det fornuftmæssige, det pligtmæssige, det moralske synes han at tillægge en overordentlig Betydning. Sin Forkyndelse af Evangeliet kommer han, som naturligt er, ikke ind paa i sine smaa Notitser om Gudstjenesten, men han noterer i Reglen Prædike-Teksten for hver Helligdag. Disse Tekster ser i hans Gengivelse underlig kolde ud. Man læse enkelte, valgte i Flæng:

„Det pligtmæssige for os at sørge for den kommende Tid“, „Vor Forpligtelse at gøre det vel alt sammen efter Jesu Forbillede og Mønster“, „Hvori Menneskets Værdighed for Gud bestaar“, „Jesu Forhold til sine Tjenere som et Mønster for enhver Herre“, „Menneskets Tyranni over Dyrene og dets

Ansvar for Gud og Mennesker“, „Hvad byder kristen Menneskekærlighed os med Hensyn paa dem, som ligger for Døden?“, „Hvorvidt Jesu Opstandelse kan være Bevis paa hans guddommelige Sendelse“ (Paaskedags-Tekst).

Har Prof. Larsen haft det fælles med Flertallet af Datidens Præster at være Rationalismens Vaabendrager, saa har han dog ingenlunde hørt til de tarveligste af disse. Han har sikkert paa sin Vis og Maade været nidkær i sin Gerning. Man faar Indtrykket af, at det var ham alvorligt om at gøre, at hans Arbejde kom til at bære Frugt. Han var absolut ikke magelig anlagt, men med al sin Lærdom var han knastør, og den Følelse af Hjærtelighed, der et enkelt Øjeblik kan strømme frem hos ham, skjuler han som oftest bag en Skal af Vid og Spot.

Han er inderlig bedrøvet over den Mangel paa aandeligt Liv, der hersker i hans Sogne. Men han ved ikke andet at gøre end at konstatere Faktum. Hans Sognebørn er optagne af materielle Nydelser, og han faar Lov at prædike for tomme Bænke. Det gaar saa vidt, at han og Degnen en Søndag er ganske alene i Kirken. „Jeg holdt min Prædiken ligefuldt, som om Kirken havde været fuld, og forrettede Messen som sædvanlig“.

Man faar ofte en vis Medfølelse med den gamle Præst ved at læse om den Ligegyldighedens Mur, han i en lang Aarrække af sin Virksomhed stadig stødte imod. De enkelte, der kom i hans Sognekirker, var Smaafolk, fattige Koner, Husmænd og Tjenestetyende. Embedsmændene og de mere velstillede Borgere holdt sig borte fra Kirken, skønt det efter Præstens Mening ligefrem var deres Pligt at gaa i Kirke for *det gode Eksempels Skyld*.

Men ude i Byen holdt man Gilder, dansede og festede. Præsten deltog ikke deri. Han drak ikke og spillede ikke L'hombre og brød sig ikke om „dagligdags Snak“. Men han synes altid at være underrettet om, hvor og naar Mosten flyder, og han sidder i en saadan Stund hjemme i sin Stue med Kirkebogen foran sig og anstiller sine Betragtninger over Tidens letfærdige Væsen.

Og han mener nu og da direkte at spore Gildernes Virkninger. En Søndag skriver han: „Meget faa i Kirke. Der havde hos Kammerraad W. været et stort Ædegilde, saa at vedkommende sov ud“. Og en anden Søndag: „Ingen i Kirke uden Kommunikanter og Faddere. Man havde haft et stort Gilde, hvor man blev trakteret med *Napoleonssuppe*, og den havde Gæsterne endnu ej fordøjet“.

Ved en Fredagsgudstjeneste, hvor der var Altergang, kom en Dame i Skriftestolen med Strikkepose, og hun havde „formedelst Gesvassighed“ nær stødt en anden om ved Alteret. Der var tillige nogle Damehatte af et Omfang, der gjorde det vanskeligt for deres Bærere at ligge ved Siden af hinanden paa Alterskamlen. Præsten sukker i den Anledning: „Det er sørgeligt, at vor Tids letfærdige Væsen ej ved en Gang i Kirken at paalægge sig Tømme!“

Den 16. Sept. 1832, 13. Søndag efter Trinitatis, skriver Prof. Larsen: „Først-Tjeneste i Merløse Kl. 9. Salmerne Nr. 3, 337 og 338 blev sungne. Prædiken holdt over Evangeliet: „Ikke alene vor Viden, men vor Gøren dermed i Forbindelse gør os salige“. Nogle flere i Kirke end ellers. Flere Vinduer var ituslagne i Kirken og havde saaledes henstaaet i flere Søndage. Det var næppe muligt at udholde den Træk, dog alt gik godt.

Samme Dag Sidst-Tjeneste i Holbæk Kl. 11.

Ankom nøjagtig. Et fremmed Lig blev holdet en kort Tale over, der endte med et Par versagtige Strofer. Iblandt Ligfølget var der en stor Mand i en grøn Frakke, hvilket tildrog sig alles Opmærksomhed . . . Justitsraad Lyng [Borgmesteren] var i Kirke og nogle andre. Efter Prædiken en Daab, ved hvis Begyndelse alle gik af Kirken, hvilket nu stedse sker efter Forordningen om Daaben af 30. Maj 1828; thi forhen sluttede altid Gudstjenesten og først efter den tog Døbeakten sin Begyndelse. Nu gaar alle, og Velsignelsen samt den foregaaende Bøn og Kollekt høres alene af Fadderne, da alle de øvrige er bortgangne. Det er ilde, jeg har og gjort Forestilling derom, men det hjalp ikke“.

Optegnelsen for den følgende Søndag lyder: „Først-Gudstjeneste i Holbæk Kirke, Altergang og Barnedaab, Prædiken over vor Tids moralske Spedalskhed. Kun faa i Kirke. Bal om Lørdag Aften og Natten til Søndag til Kl. 5 Morgen paa Sophienlyst, hvortil den hele Bys Ungdom var indbuden. Ved Opkørselen til Kirken saas intet, der mindede om, at det var Søndag. Man fejede Gaden, som sædvanlig. I Kirken havde vi Fred.

I Merløse Sidst-Tjeneste, samme Salmer, samme, men dog modificeret Prædiken. Ialt 11 Mennesker i Kirken, ingen Gaard- eller Husmænd, nogle Børn, et Par Tjenestekarle og Piger, et Fattiglem og en Aftægtsmand. Jeg var meget hæs, kunde kun vanskelig tale. — Min Vært, der i alt er aldeles hedensk, kørte Tørv den hele Dag“.

Onsdagen d. 3. Okt. 1832 blev Konfirmanderne antagne første Gang til Herrens Bord tilligemed deres Forældre og nærmeste paarørende. Skriftemaalet skete den Dag for Alteret for at kunne have dem alle samlede. I Skrifttalen udvikledes for Børnene

deres Forpligtelse til at blive Gud og Jesum Christum tro i hele deres Liv og indskærpedes Forældrene og Foresatte at virke hertil med al Kraft.

Om Virkningen af sin Tale ved denne Lejlighed skriver Præsten: „Bevægelsen hos de fleste var kende- lig, og jeg tør haabe, at Virkningen deraf hos en Del ej saa let lader sig udslette. Destoværre forestod Markedet om Torsdag og Fredag, der her som overalt foraarsager en almindelig Aands Adspredelse for ikke at sige Forvirring. Ligesaa meget som den gejstlige Embedsmand kan opbygge i en hel Uge, nedbryder den verdslige i faa Timer“.

Den 24. Marts 1833 bemærker Prof. Larsen, efter at have nedskrevet sin Prædike-Tekst for Dagen: „De samme Uordener som sædvanlig med Gade- fejninger“. Paa de ny Bygninger lige overfor Kirken arbejdede Tømmerne, hvilket Præsten saa, da han kørte til Sogns. „At klage derover paa en Tid, da det anses for Ære offentlig at forhaane Kirken, vilde være ligesaa unyttigt som harmeligt“.

I alle de følgende Optegnelser omhandles de samme Klager som forhen omtalt. „Man mærkede iøvrigt ikke, at det var hellig Dag. Hoveribønder kørte tilhugget Bygningstømmer til Aggersvold“. I Kirken var der „fire Fruentimmer og tre Konfirmationsdrenge“. [Det var Skærtorsdag 1833.] Alm. Bededag, 3. Maj, hedder det: „Dog en Del i Kirke, men som sædvanlig ingen Embedsmænd og ingen af Fetaljebrødrene. Rothe lod køre Tømmer fra Stranden til det afbrændte Aggersvold. I Holbæk tildrog sig Dagen før, da man med den store Klokke ringede til Hellig Aften, dette, at Knebelen brast midt over og havde nær slaget Ringerens Søn ihjel, men han slap dog uden Skade, hvilket jeg ej ved at tilskrive andre end Guds Forsyn“.

Da Frkn. Dons, Merløse, d. 12. Maj 1833 første Gang er i Kirke efter Familiens Ankomst til Egnen, skriver Præsten: „Deres Forældre har jeg kendt som særdeles værdige og gode Mennesker i Lolland. Han [Dons] var der Proprietær, ejede Frederiksdal og Marienborg i Lolland og Hesselager i Fyn. Han blev Etatsraad for sin store Opofrelse i at herbergere Prins Pontecorvo, der [hos ham] var indkvarteret og siden skilte os ved Norge. Pereaat*)! Pereaat! Pereaat! Amen“. —

Med *Kirkesangen* havde Prof. Larsen ofte en hel Del Bryderi. Navnlig var det galt i Merløse, hvor der en Tid lang var Lærervakance. Præsten maatte derfor tillige udføre Degnens Forretninger, og en Dag fik han Byens Smed til at tage Plads i Degnestolen, da Smeden var bleven ham anbefalet som en god Sanger.

Det var dog ikke videre bevendt med den Stedfortræder. Smedens Sang duede ikke ret meget, men han maatte imidlertid være Kirkesanger næste Søndag igen. De følgende to Helligdage fik Præsten fat i en Degn fra et af Nabosognene, men han „hylede noget erbarmeligt“, saa det var Præsten uudholdeligt at høre. Desuden gav Præsten ham „en Mindelse“, fordi han kom i Kirke i en blaa Frakke, og Præsten tilføjer, at det vilde have været godt, om Degnen havde vasket sig lidt, inden han gik i Kirke!

Nu var det imidlertid forbi med denne provisoriske Tilstand, og Præsten er derfor i godt Humør: „Nu Gudskelov, i Morgen ophører den Hylen og Tuden. Den ny Degn kommer! Lovet være den, som kommer i Herrens Navn!“ — Heldigvis kunde

*) Ned med!

den ny Degn synge, og Præsten var meget vel tilfreds med hans Sang.

De ny *Daabs-Forordninger* klager Prof. Larsen ofte over. For Købstædernes Vedkommende passer de, siger han, „som en knyt Næve paa et blaat Øje“. Saa snart Daabsakten begyndte, drev den som Regel alle Folk af Kirke. „Jeg har gjort Forestillinger nok i den Henseende uden Frugt. Jeg gider ej mere gentage det 10 og 100 Gange sagte“.

Ved en Daabshandling Kristi Himmelfartsdag 1834 fandt det sædvanlige Opbrud dog ikke Sted. Altergæsterne forblev i Kirken, indtil Daabshandlingen var forbi, og modtog derpaa Velsignelsen. „Gid det vil gaa saaledes stedse. Ellers plejede alle at gaa af Kirken, naar Daaben begyndte“.

— — —

Professor Larsen har vel nu og da haft den Glæde at kunne notere: „Mange i Kirke“. Eller: „Tømmelig mange i Kirke imod Sædvane“. Men det forøgede Kirkebesøg har ikke holdt sig, og han har ikke evnet at samle nogen Menighed om sig.

Gennem sine „Optegnelser“ og efterladte historiske Arbejder giver Prof. I. H. Larsen os et Billede af sin Personlighed: en Mand, der levede sit egentlige Liv i sit Studerekammer — flittig, arbejdsom, vittig, satirisk og et Stykke af en Original.

Anders J. Eriksholm.

Fæstebonden Peder Smed i Bukkerup.

Af *H. Nutzhorn*.*)

Stedet for Begivenhederne er det sydøstlige Hjørne af Holbæk Amt paa det Sted, hvor dette grænser dels mod Syd til det nordøstlige Hjørne af Sorø Amt og dels mod Øst til Vestenden af Københavns Amt, fra hvilken sidste den lille Elverdams Aa, som løber fra Syd til Nord ud i Holbæk Fjord eller rettere i Bramsnæs Fjord, adskiller det.

Her langs med Aaens Vestsida ligger det frugtbare Soderup Sogn, og i dette er Landsbyen Bukkerup omtrent lige langt fra Holbæk og Ringsted og ikke ret meget længere fra Roskilde.

*) Nærværende historiske Beretning om Fæstebonden Peder Smeds mærkelige Bedrifter har for 16—17 Aar siden været trykt i „Aarvog for dansk Kulturhistorie“, udgivet af *Poul Bjerger*, Askov. Bogen er forlængst udsolgt og altsaa utilgængelig for almindelige Læsere. Beretningen er af stor kulturhistorisk Interesse, idet den paa en særdeles livlig Maade illustrerer Retsforhold og Tilstande her i Landet for omtr. 300 Aar siden; i særlig Grad vil den have Interesse for Holbæk Amt. Vi har derfor indhentet Forfatterens og Udgiverens Tilladelse til at indføre den udmærkede Fremstilling i dette første Hæfte af vore Aarbøger, en Tilladelse, hvorfor vi takker, og som vi haaber, Læserne vil sætte Pris paa.

Iøvrigt vil Samfundets Aarbøger som Regel blive bygget paa Afhandlinger og Meddelelser efter utrykte Kilder.

Vi gaar henved 300 Aar tilbage i Tiden, nemlig til Slutningen af femten Hundrede og Halvfemserne, altsaa til Kong Kristian den 4.s aller første Regeringsaar, kort efter at han var bleven myndig; men med Konge og Regering har ellers Fortællingen intet videre at gøre; thi det er blot en Fæstebondehistorie, men rigtignok ikke en af de sædvanlige.

Nogle af Gaardene i Bukkerup er Fæstegaarde under Roskilde Biskop, andre af dem hørte til det rige Bøndergods, der var tillagt Københavns Universitet, saa Bønderne her hørte til „de højlærdes Bønder“, som Erasmus Montanus' Fader udtrykte sig; men Universitetets Professorer var ikke altid de mildeste Husbonder. Fæstebøndernes Ydelser i Penge og Korn var en vigtig Indtægt for dem. Som man ser af Professorernes indbyrdes Forhandlinger med hinanden i Konsistorium, af hvilke nogle netop fra den her omtalte Tid er trykt i Ny kirkeh. Saml. I og V, havde Professorerne stundom ondt ved at komme overens med hverandre om Fordelingen indbyrdes af Bøndernes Ydelser i Fæsteafgifter og Landgilde, Tiende, Sagefald og lignende.

Derimod var der altid Enighed, naar Bønderne havde Restancer eller bad om Nedsættelse; straks lød Trusler om at blive smidt ud.

Universitetets daværende Foged eller Quæstor Niels Petersen, som skulde have med Bøndergodset og Bønderne at gøre, var nu tilmed en rænkefuld og pengegrisk Mand, der tilsidst ikke kunde gøre rent Regnskab for Professorerne, skrev dem ublu Regninger for sine Rejser og lignende, og det er da begribeligt, at naar han ikke tog det saa nøje op ad til overfor sine høje foresatte, har han endnu mindre gjort det ned ad til overfor Bønderne.

Da Peder Hansen Smed skulde have en Gaard

i Bukkerup i Fæste, kom altsaa Universitetets Foged Niels Petersen rejsende fra København ud til Landsbyen Skie (nu kaldet Skee), som ligger kun en Mils Vej syd for Bukkerup By, men dog inde i Sorø Amt i Haraldsted Sogn. I Skee havde Universitetets Foged nemlig sit Kontor med tilhørende Arrestlokale og mere.

Da Peder Smed skulde gøre Aftale om Fæstevilkaarene, kom ogsaa han til Skee for at træffe Fogden der, og begge gik ind til en af Bønderne i Landsbyen ved Navn Mads, og Enden paa Sagen blev, at Peder Smed skulde betale 45 Daler i Indfæstning for Gaarden. Da Peder Smed spurgte, hvad Jordbrug der var til den, og hvad Landgilde deraf gik, svarede Fogden, at der gik til Landgilde $1\frac{1}{2}$ Td. Korn, en Otting Smør, $1\frac{1}{2}$ Td. Havre og 26 Skilling i Penge. Da Peder Smed udtalte sin Frygt for, at Landbruget til Gaarden skulde være alt for ringe til, at han kunde betale saa høj Indfæstningsafgift, som 45 Daler var (efter den Tids Pengeværdi), svarede Fogden ham med dette for den efterfølgende Historie saa skæbnesvangre Ord: „Er han (Gaarden) ikke saa god i Marken, som Hemming Pedersens Gaard i Bukkerup er, saa vil vi gøre den saa god i alle Maader“. Ja, førend Peder Smed vilde fæste Gaarden, taledede Fogden om, at de andre Bønder i Byen skulde pløje Gaardens Jorder til „grønfar og ardag“ baade i Rugvangen og i Bygvangen. I alt Fald forstod Peder Smed og nogle andre tilstedeværende det saaledes. Vidner til denne Aftale var Morten Madsen, Søn af den Gaardmand, i hvis Hus de var, samt Jep Ibsen fra Stenmagle. Peder Smed fæstede altsaa Gaarden paa de nævnte Vilkaar, idet han troskyldig stodelede paa, at det var, som Fogden havde sagt. Men det skete ikke, og derover var det,

at Peder Smed siden lod sin Vrede slippe løs med al Voldsomhed.

Peder Smed var nemlig en voldsom Natur, og han lod det nu først gaa ud over de andre Bønder i Bukkerup, som han formodentlig ansaa for pligtige til at pløje for ham for at faa Gaarden i god Skik. Især var han misundelig paa sin Nabo, Hemming Pedersen; thi han sad ved den gode Gaard, som Fogden havde lovet, at Peder Smeds Gaard skulde komme til at staa til Maals med; han tog voldsomt paa Veje baade mod Hemming og hans Hustru Bodil og vel ogsaa imod Datteren Inger og de andre Husfolk.

Engang, det var i Aaret 1596, var der en Del af Omegnens Bønder samlede hos Hemming Pedersen, maaske til Gilde, deriblandt Karl Persen og Rasmus Persen, begge boende i Bukkerup, Oluf Madsen fra Ravnsholt og flere. De saa Hemming Pedersen staa ude i Gaarden uden at ane noget ondt, men saa kom Peder Smed løbende ude fra Vejen ind i Gaarden med en dragen Kniv henimod Hemming med de Ord: „Jeg vil se Hemmings Hjerteblood“. Hemming undgik ham kun ved at flygte ud af sin egen Gaard.

Næst efter Hemming Pedersen var der ingen, mod hvem Peder Smed var haardere end mod en af de andre Bukkerup Bønder, hans anden Nabo, Niels Mogensen. I Aaret 1597 lod Peder Smed uden videre Niels Mogensens Eng slaa for at høste hans Hø. Han tænkte vel, at da hans Naboer ikke hjalp ham til at bringe hans Gaard i Stil, saa vilde han gøre sig betalt paa anden Maade. Men da Niels Mogensen saa, at en anden havde slaaet hans Eng, lod han selv Høet rive sammen for at køre det hjem. Saaledes havde Peder Smed altsaa foreløbig saa

langt fra vundet noget, at det tværtimod var den anden, der i Grunden havde faaet sit Hø slaaet gratis af Peder Smed. Men denne glemte ikke at hævne sig. Næste Søndag, da Niels Mogensen havde været i Kirke og til Alters, traf det sig, at han skulde oplæse Byskraaen for Bukkerup Bymænd ude paa Gaarden, hvor de i den Anledning var forsamlede. Saa snart Niels Mogensen kom ud paa Gaden til de andre, løb Peder Smed straks hen imod ham og raabte: „Din Lappere, hvorfor har du revet min Eng“. Og i det samme huggede han til Niels Mogensen med en lang, bred Økse. Niels Mogensen havde kun den lille Bog Byskraaen i Haanden at væрге sig med; Hugget ramte hans Arm, som brækkedes og blev slaaet i sønder, saaledes at Bartskaeren ikke kunde helbrede ham; han gav ialt 8 Daler ud til Bartskaeren; men blev dog vanfør alle sine Dage.

Senere truede Peder Smed ham med ogsaa at ville skære Haserne over paa ham og gøre ham til en evig Krøbling. For at kunne forsvare sig i sin elendige Tilstand skaffede Niels Mogensen sig senere en Bøsse til Laans, og da han atter en Dag blev truet af Peder Smed, skød han Bøssen af imod ham; den var ladet med to Lod og nogle store Hagl, og han sigtede lige mod Peder Smeds Bryst, men havde rimeligvis med sin Arm ikke godt ved at tage Sigte. Denne saa i al Fald i rette Tid, at den anden trykkede af, og sprang derfor i Hast af Vejen, saa Skudet gik forbi, med Undtagelse af et Par Hagl, der ikke fulgte med det øvrige Skud, men fløj ud til Siden, saa at et enkelt ramte Peder Smed, men uden dog at have saa megen Kraft, at de kunde gøre ham nogen videre Skade. En tilstedeværende, som var Vidne til denne Begivenhed, erklærede siden, at han selv saa, hvorledes Haglene var gaaet gennem

Peder Smeds Trøje og Skjorte, men ikke gennem hans Hud, som kun fik brune Pletter paa de Steder, hvor Haglene traf. Niels Mogensen skaffede sig siden en anden bedre Bøsse til Laans, ladede den atter med to Lod, og da han næste Gang mødte Peder Smed, skød han i kun tre eller fire Skridts Afstand Bøssen af imod ham; men Peder Smed havde atter Øjnene med sig, havde desuden Øksen ved Haanden, som han øjeblikkelig holdt op for sig med Fladen vendt imod, saa Skuddet prellede af derpaa. Denne Fremfærd af Niels Mogensen gjorde naturligvis ikke Peder Smed blidere stemt, og han tilføjede Niels Mogensen den Skade, han kunde.

Det gik voldsomt til, ser man, og efter vor Tids Begreber har Retstilstanden ikke været synderlig tilfredsstillende. Men man traf dengang en stor Raahed herskende rundt om i alle Stænder, ogsaa blandt Købstadborgerne og ikke mindst ved Hoffet, især da det tøjlesløse Liv fra det franske Hof under Frans den 1. og Henrik den 2. havde forplantet sig til Danmark, navnlig efter den nordiske Syvaarskrigs Tid. Hvorledes det har været i København ved Frederik den 2.s Hof, faar man en Forestilling om ved den Mindetale over Frederik den 2., som blev holdt i Ribe Domkirke den 5. Juni 1588 af Historikeren Anders Sørensen Vedel, der havde været Kongens Hofpræst og i andre Henseender satte Kongen saa højt, men som dog ikke kunde undlade i sin Prædiken, han samme Aar udgav i Trykken, at omtale „den almindelig skadelige Drick som nu offuer all Verden iblandt Fyrster oc Adel oc den menige Mand alt for meget gængs er, og som Kongen i fremmede Fyrsters oc udlændiske Legaters oc sine gode Mænds daglige Omgængelse“ hengav sig saa særkt til, at den før Tiden lagde ham i Graven. At det ikke ved Hoffet

var blevet bedre i Kristian den 4.s Tid, ved vi blandt andet af Ole Vinds Straffeprædiken for Hoffolkene. Hos Adelen i det hele havde den sædelige Fordærvelse taget saadan Overhaand efter den nordiske Syvaarskrigs Tid, saa den græsselige Udskejelse rimeligvis var en Hovedaarsag til, at der i et Par Menneskealdre uddøde henved 70 hele Adelsslægter. Netop i en saadan Tid træder Mænd som Herluf Trolle og hans ligesindede frem for os i en saa meget lysere Skikkelse. Blandt Studenterne ved Københavns Universitet var det ikke meget bedre i de Dage. Aaret 1598 overfaldt nogle af dem to Borgere med Spydstik. Den 30. Oktober blev en Student fundet dræbt og henslængt paa Torvet. Kort Tid efter havde nogle Studenter nær slaaet en Vægter ihjel. I December samme Aar overfaldt tre Studenter en Borgermands Søn, som de slog med en Sten bag Øret, saa at der endnu, efter at han havde været fire Uger under Lægebehandling, flød Raad og Blod ud af hans Næse og Øre; den egentlige skyldige blandt Studenterne blev kun straffet med at godtgøre den anden Bartsærlønnen og Kosten samt 12 Mark. Saaledes gik det ofte til, især naar Studenter havde siddet paa Ølkipper med Hofkarle og Baadsmænd, hvem de bagefter ragede uklare med. Endnu skal nævnes, at Livet blandt Borgerne svarede ganske hertil. I Ribe var det ikke sjældent, at unge, rige Købmænd af ansete Familier sad paa Værtshuse og tilsidst yppede Klammeri og stak hinanden ihjel, og fra andre Købstæder har man lignende Efterretninger fra den Tid.

Dertil kom, at paa dette Omraade var Lovgivningen i denne Tid endnu yderst lempelig, og i det hele var Retsbegreberne dengang anderledes end nu. Straffen for et Drab bestod kun i Bøder (Mandebod),

og saa længe de ikke var betalte, kunde, i det mindste efter den almindelige Forestilling, den dræbtes Slægt være berettiget til at øve Blodhævn paa Drabsmanden. Da den rige Købmand Anders Sørensen i Ribe havde dræbt en anden paa et Værtshus i Aaret 1573, maatte Drabsmanden og hans Fader for at møde til Forlig søge om frit Lejde til Mødet for at være sikker paa at undgaa Blodhævn, og det endte med, at Anders Sørensens Fader betalte 27 gode Daler for Drabet og desuden 200 Daler for at forny Venskabet mellem Familierne.

Var Tilstanden saaledes i de andre Stænder, kan man bedre forstaa, at det ogsaa blandt Bukkerup Fæstebønder kunde gaa voldsomt til, og at Sagen desuagtet blev bilagt. Niels Mogensen fandt det nemlig for Peder Smeds „Grumheds Skyld“ raadeligst at søge Forlig. De kom i den Anledning sammen til Møde i Jep Olsens Gaard i Bukkerup den 27. Januar 1598. Som Mæglere mødte paa Peder Smeds Side to af Sognets ansete Mænd, nemlig Degnen Oluf Nielsen og Mølleren Hans Andersen i Røde Mølle, der havde været Vidne til det mislykkede Skud. Paa Niels Mogensens Side mødte Niels Tommesen fra Nabobyen Sønderstrup, der laa i Anneksognet Eskildstrup, samt Mikkell Mogensen, der rigtig nok boede to Mil vest for Bukkerup, men mulig, som Efternavnet kan tyde paa, har været Niels Mogensens Broder og derfor var kaldt til Mødet. Peder Smed vilde ikke bøde en eneste Skilling for Lemlæstelsen, Truslen og Undsigelsen, saa lidt som Vederlag for Bartsøkærlønnen. Men Mæglerne fik dem dog slet og ret forligte i alle Maader, saa at ingen af dem efter den Dag skulde klage noget paa den anden, men være hinandens „gode Venner af et godt Hjerte og bevise hverandre en kristelig og ærlig

Omgængelse inden Bys og uden Bys“. Det gav de hinanden Haand paa og forpligtede sig til, at den, som først brød Forliget, skulde bøde „til Husbonde og Herskab (Professorerne) et Par Staldøksne, til Bukkerup Bymænd en Tønde Rostokker Øl og til husarme Folk i Soderup Sogn tolv Mark Penninge“. I Randen af Forligs-Dokumentet er med en anden Haand skrevet „og til Ridefogden et Pund Havre“, maaske en Tilføjelse af den griske Foged Niels Petersen selv.

Niels Mogensen havde nu Fred i nogle Aar for Peder Smed, som mere lod det gaa ud over andre Naboer og Bymænd; men især var han vred paa Universitetsfogden. Peder Smed tænkte formodentlig, at naar Fogden ikke holdt sit Løfte, at bringe Gaarden i lige saa god Stand som Naboens, saa var han selv heller ikke pligtig at svare sin Skyld. I al Fald undlod han for Aaret 1601 at svare 2 Pd. Korn af sin Afgift, hvorfor han i 1602, da Sjællands Bisp Hans Povlsen Resen var Rektor for Københavns Universitet, blev af Professorerne stævnet for Merløse Herredsting. Herredsfogden var Kristoffer Jørgensen fra Uggerløse, ved hvis Side sad Tingskriver Jens Pedersen fra Holbæk og Bisidder Niels Jensen fra Eskildstrup.

Den 12. August afhørte Herredsfogden Vidner, som Peder Smed førte i Sagen, hvorpaa Processen gik sin videre Gang, indtil Peder Smed ved den endelige Dom af 30. September trak det korteste Straa. Paa Universitetets Vegne var mødt i Retten menige Professorers Tjener Laurits Jyde fra Kyrringe, som paa sine Husbonders Vegne krævede, at Peder Smed skulde intet mindre end have sin Gaard forbrudt for de 2 Pd. Korns Skyld og for „Ulydelse“ imod Husbonderne. Det hjalp selvfølgelig ikke, at

Peder Smed havde ved to Vidner bevist, at Fogden havde givet det Løfte, han siden ikke holdt; thi Dommen lød paa, at dette blev en privat Sag mellem Peder Smed og Fogden, hvorimod Professorerne skulde have deres Ret, og Peder Smed, som havde nægtet dem den, skulde have sin Gaard forbrudt, med mindre Professorerne vilde give deres Minde og Samtykke til, at han maatte ibo eller besidde den. Dommen blev appelleret til Sjællands Landsting i Ringsted, hvorfor Peder Smed den 18. April 1603 blev stævnet til at møde for dette Landsting, hvor Herremanden Lave Bech til Førslev var Landsdommer (siden 1591). Dommen gik ham ogsaa her imod, han maatte betale sin Skyldighed, men indgik iøvrigt Forlig med Professorerne, hvorved han beholdt sin Gaard fremdeles.

Ved samme Landstings-Rettergang maa ogsaa hans Forhold til Hemming Pedersen være draget frem; thi ogsaa med ham blev han forligt ved Landstinget. Men i Mellemtiden havde Peder Smed skaffet sig andre Fjender.

Ved Paasketid 1602 var Peder Smed saaledes til Roskilde Hestemarked for at sælge en Hest; mange bød paa den, uden at han dog fik den solgt, saa han maatte ride hjem med den igen. Det mente Peder Smed, at der maatte stikke noget under, og da han havde lagt Mærke til, at en af Sognemændene fra Hjemstavnen, Jens Ibsen fra Kvarmløse, en Landsby lidt nord for Bukkerup, ogsaa havde været i Roskilde samme Markedsdag og været nær ved ham, da han stod med Hesten ved Frue Kloster, saa fattede han en, rigtignok ugrundet, Mistanke om, at denne maatte have fraraadet Folk at købe hans Hest. Han gav fra den Tid af ofte sin Vrede mod Jens Ibsen Luft ved at udstøde Trusler og Undsigelser imod ham.

Da Peder Smed engang længere hen paa Aaret havde været i Holbæk og skulde køre hjem, maatte hans Vej føre ham lige forbi Jens Ibsens Gaard i Kvarmløse, og da træffer det, at denne stod netop udenfor Gaarden paa Toften. Da Peder Smed saa det, sprang han af Vognen, greb en Høtyv og en Økse, løb hen imod ham og stak efter ham med Høtyven. Den anden trak sig tilbage henimod Gaarden og værgede sig med en Rive, han havde i Haanden, saa længe til hans Hustru kom ud og skilte dem ad; men Peder Smed blev en Stund bagefter ved at holde udenfor paa Vognen og udfordrede den anden til at komme ud og slaas med sig; det blev der dog intet af den Dag. En anden Gang, nogen Tid senere, da Jens Ibsen en Dag gik ud for at give sine Svin Æde i Marken, kom Peder Smed hen til ham med en Økse i Haanden og sagde: „Nu skal du betale mig de 6 Mark, som du skadede mig paa min Hest, eller din Krop skal betale den“. Da blev Jens Ibsen bange og bad ydmygst, at han skulde betænke sig vel, førend han gjorde ham noget ondt, eftersom han ikke havde forskyldt det af ham. Denne Ydmyghed gjorde Peder Smed blidere stemt, saa han tilsidst lod sin Vrede og Hastighed falde og sagde til ham: „Vil du købe mig en ny Hest af, saa kan vi vel blive Venner“. Det gik han ind paa, købte en Hest, og dermed blev de gode Venner; men Venskabet blev ikke langvarigt, thi da de andre Sognefolk indgav Klage over Peder Smed, sluttede Jens Ibsen sig ogsaa til hans Modstandere, idet han for Retten afgav Vidnesbyrd imod ham og førte Historien om Hesten frem paany.

Der var nemlig Folk nok, som havde Grund til at klage over Peder Smed. Degnen Oluf Nielsen, som dog havde været med at hjælpe ham til Forliget

med Niels Mogensen, blev han nemlig ogsaa Uvenner med. En Søndag i Sommeren 1603, da Degnen kom ud fra Kirken efter Gudstjenesten i Soderup, kom Peder Smed hen til ham og sagde, at han skulde „have Djævelen i sig“, fordi han lod sine Stude græsse paa Bukkerup Fællede. Medens han udtordnede dette mod Degnen, holdt han en Tyrepisk op i Vejret, ligesom han vilde have pisket ham med den, hvis han havde sagt Peder Smed imod. Paa samme Tid gik imidlertid Peder Smeds egne Svin i Kornet i Bukkerup Vang. Da Søren Kræmmer i Bukkerup engang ved samme Tid saa nogle af sine Svin ligge ihjelslagne og andre slaaede fordærvede mellem Bukkerup og Kirkebyen Soderup og i den Anledning gik hen til Præsten og forlangte, at han skulde bansætte derfor, saa meldte kort efter paa et Sognestævne Peder Smed sig selv som Gerningsmanden, idet han sagde, at det var ham, der havde „lagt Baandstille“ paa Svinene og skulde endnu lægge Baandstille paa flere, om Søren Kræmmer ikke holdt dem af Byvängen. Desuden paastod samme Søren Kræmmer, hvad rigtignok imod Peder Smeds Benægtelse ikke blev bevist, at engang kort efter kom Peder Smed med sin Vogn gennem Bukkerup og kørte da tværs over det høje Korn paa den Havremark, som Søren Kræmmer havde ind til Niels Truelsens Gaard, og paa Tilbagevejen kørte han ligesaa. Da Peder Smeds Dreng, som sad ved hans Side paa Vognen, sagde, at de skulde tage dem iagt; thi Kræmmeren var „en underlig Kompen“, der gerne kunde faa i Sinde at give dem Hug derfor, svarede Peder Smed: „Ja, kommer han, saa skal jeg nok tage imod ham“.

Medens det kun gik ud over denne Mands Svin og Mark, var der andre af Uvennerne, hvis Krop

han ikke sparede. Hvad udstaaende han havde med Kristen Jensen fra Sønderstrup i Annekssognet Eskildstrup, vides ikke; men da denne engang var til Barselgilde i Bukkerup hos Jens Nielsen og uden at ane Uraad sad inde i Stuen i Foldestolen, kom Peder Smed ind og stak ham i Ryggen uden siden at ville give Bod derfor. En anden Mand, Jens Pedersen fra Kyrringe, en By der laa endnu længere borte i Tostrup Sogn hen ad Sorø til, paastod siden for Retten, at Peder Smed uden al Skyld og Brøde fra hans Side havde slaaet ham i Ansigtet, saa hans Kæbe gik itu, og han blev en vanfør Mand; hele Høsten laa han hos Bartsøkæren i Kur, hvilket kostede ham 15 Daler. Ja, han paastod, at da de siden traf hinanden i Uggerløse By ude paa Vejen, tilføjede Peder Smed ham med en Øksehammer et Saar i Nakken saa stort, at man kunde lægge tre Fingre deri, hvilket hver Mand kunde se; og da han for at værge sig huggede til Peder Smed med en Sabel baade paa hans bare Pande og andet Sted paa Kroppen, bed det ikke, tværtimod fik han selv flere Saar.

Det er muligt, at Fjendskabet til disse to Mænd og til andre, hvem han forfulgte med Undsigelser og Trusler, kunde stamme fra, at de maaske har været iblandt de 8 Synsmænd, der skulde afgive deres Skøn over en Mark, som Peder Smed laa i Trætte om med Hemming Pedersen, i hvilken Trætte deres Skøn gik Peder Smed imod. Denne Hemming Pedersen var den aller forreste i denne Historie nævnte Nabo med den gode Gaard, hvem han havde truet paa Livet, men var bleven forliget med paa Landstinget. Nu var Fjendskabet brudt ud igen. Der var ingen, Peder Smed var saa haard imod som imod ham. Han havde engang pløjet over tolv af hans Agre, da

Kornet stod i sin bedste Grøde. Det var maaske den Mark, som de havde Trætte om, og samme Mark var det muligvis, Hemming havde sine Heste græsende paa engang, da Peder Smed kom og flyttede Hestene og satte dem med staaende Tøjre over i Peder Gaddes Havre. Sine egne Kreaturer tøjrede Peder Smed i Hemmings Vejerrose og to eller tre Steder imod Byen i en anden Eng, Vestermose, ligesom ogsaa ved Enden af hans Agre, hvor han kunde komme til. Da Peder Smeds Karl, Jep Nielsen, spurgte, hvorfor han gjorde det, svarede han: „Jeg skal tøjre i den, indtil *han*, den „Bugfuldafhunde“ faar gjort min Gaard saa god som Hemming Lantes Gaard, som han har lovet mig“. Da Karlen spurgte, hvem han mente med „Bugfuldafhunde“, svarede han: „Kender du ikke ham, Rakkebug, som skulde være vor Foged, Niels Petersen, med Lov at melde“. Karlen spurgte, om Øvrigheden ikke kunde skaffe ham Ret imod Fogden, men Peder Smed svarede: „Hvad Ret kan de „Førekærlinger“ fly nogen; her sker aldrig nogen sin Ret, siden denne Konge kom“.

Det nyttede ikke Hemming Pedersen, at han drog til København og klagede for deres Husbonder, Professorerne, over Peder Smeds Voldsgerninger; de tog sig ikke af Sagen, hvorimod Peder Smed blev endnu voldsommere. I Høsten 1603 ved St. Laurentius Dags Tid (11. August), da Bukkerup Mænd var samlede til Gadestævne, beklagede Hemming sig, at hans Hest var ilde slagen. Peder Smed svarede: „Tag din Hest, du rødjede Skælm, og far hundrede „Knokker“ i Vold“, drog i det samme sin Daggert og jagede ham ind i sin Gaard, med de Ord: „Tag nu til København og klag!“ Han udtalte til flere, at han vilde „hade paa Hemming, imens han havde noget“. Engang, da Laurits Skrædder fra Anneks-

sognet Eskildstrup var inde i Smedien hos Peder Smed for at faa en Økse gjort, sagde Peder Smed, at han skulde lægge Haand paa „Hemming Ørns“ Ager og Eng, paa hans Kvæg og ham selv, ja paa alt hvad han ejede, saalænge indtil man ser ham tage en Skindsæk paa sin Ryg og gaa fra Gaarde som Betler. Da han engang paa Eskildstrup Kirkegaard traf Fangevogteren fra Hammershus (Skee), udtalte han for denne, at han skulde slaa baade Hemming Ørns og hans Kone „Nebbes“ Mund, Næse og Kæfteben itu, om saa de højlærde selv stod og saa derpaa.

En anden Gang kom han ind til Gaardmand Peder Gadde i Bukkerup, som han traf inde i Gaarden, og spurgte, om Hemming Ørn og Nebbe havde solgt noget Smør og Ost i København. Det vidste Peder Gadde ikke; men Peder Smed paastod, at han havde hørt, at det var for at klage over ham, at de havde været i København og ikke for at sælge Smør, derfor vilde han slaa Nebbes Mund i sønder, saa hun ikke kunde æde i fjorten Dage. Da Peder Gadde bemærkede, at det skulde han dog ikke gøre, eftersom det kunde volde, at han kom i stor Fortræd overfor sine Husbonder (Professorerne), saa littede Peder Smed sit Laar op og gav en meget upasselig Lyd fra sig, idet han sagde, at han ikke agtede sine Husbonder mere end som saa.

Medens han udstødte saadanne Trusler mod Hemming Pedersen og forøvrigt ogsaa, som vi siden skal se, havde i Sinde at gøre Alvor af Truslerne, saa havde han derimod i lang Tid staaet paa en bedre Fod med sin foran nævnte Nabo Niels Mogenssen. Efter at de i sin Tid var blevne forligte, kunde de i flere Aar tales ved uden at yppe det gamle Kiv. En Dag, da de mødtes i Holme i Asmindrup

Sogn, hen ad Holbæk til, saa spurgte Peder Smed den anden, om han nylig havde været i Hammershus. „Jeg var der i Gaar“. „Saa du ikke Rakkebug?“ „Hvo er det?“ „Det er vor Foged Niels Petersen“. „Nej, ham saa jeg ikke, men Per Hansen i Hammershus venter ham snart derhen“. „Vil du ikke skaffe mig at vide, hvornaar han kommer did, og hvor han vil heden [hvorhen han vil derfra], saa vil jeg stille mig i Vejen for ham og handle saa ilde med ham, at han ikke skal klø, eller ogsaa skal han bøde saa mange Penge til mig, at jeg skal overlade dig saa mange deraf, at du kan købe et Pund Byg derfor“. Men medens de dengang kunde tale saaledes sammen, saa blev de dog igen Uvenner netop den samme Høst, som Peder Smed havde truet sin anden Nabo, Hemming, saa haardt. En af Niels Mogensens Heste kom løbende til den andens Øg. Saa lod Peder Smed lægge en Tømme paa den og slog den med en Smedestang, saa den faldt omkuld to eller tre Gange, hvorpaa han lod den lede hjem til Niels Mogensen med den Besked, at han vil sætte en Økse i den op til Hammeren, det første han kunde træffe den udenfor hans Gaard. Saadanne Trusler overfor ham lader dog ikke til at være alvorlig mente. Formodentlig syntes han, at Niels Mogensen i sin Tid havde faaet nok, da han havde slaaet hans Arm for-dærvet under Oplæsningen af Byskraaen paa Gaden. Han nøjedes med Mundhuggeri. En anden Gang traf han ham hos en anden Bukkerup Gaardmand, Peder Mortensen, som var en af „Bispens Bønder“. Her oprippede han i fleres Paahør Mindet om, at Niels Mogensen i sin Tid forgæves havde skudt paa ham, idet han sagde, at han ikke agtede hans Bøsseskud mere end et Kuntehaar.

Overfor Hemming Pedersen derimod var det

hans Mening at gøre Alvor af Truslerne. En Dag, kort før Paaske 1603, da Hemmings Tærsker stod i hans Lade og tærskede Havre, saa han Peder Smed komme ind i Gaarden med dragen Sabel og gaa hen til Stuehuset, hvor han saa ind og spurgte, hvor Hemming og Bodil var. Til Hemmings Datter Inger sagde han: „Hej, du Hardenakke, hvor er Fader og Moder henne?“ Han traf dem ikke. Bodil var netop kort i Forvejen gaaet over Gaarden i et Ærinde til nogle andre Folk og kunde derfra se Peder Smed gaa ind i Gaarden, hvorfor hun ikke turde gaa hjem, førend hun saa, han var gaaet af Gaarden igen. Nogle Uger senere, ved Valborgmisse Tider (1. Maj) mellem Paaske og Pinse, traf det sig, at Hans Fiskers Kone, Karen, fra Ebberup (i samme Sogn som Bukkerup) kom ind til Hemming Pedersen for at tale med dennes Kone. Da Pigen i Gaarden sagde, at Bodil var gaaet ud efter deres Øg, gik Karen straks hen til Laagen og ud i Hemmings Fæhave. Der saa hun, at Peder Smed stod ude ved Gadekæret og i fleres Paasyn slog Bodil med en Messingsvøbe, idet han sagde: „Du skal faa mere“. Da senere Hemming kom hjem, tog han straks Vidner derpaa; han gik saaledes ind til sin anden Nabo Peder Gadde og bad ham følge med sig og se, hvorledes hans Kvinde var medfaren: denne gik da ogsaa med, og da de kom ind, viste Bodil dem Mærkerne paa sin Krop af Piskeslagene.

Det var en Selvfølge, at hen paa Sommeren beflittede Peder Smed sig igen paa at ødelægge Hemmings Marker. Hemming havde en Hørhave, som laa op til den andens Ejendom, hvorfra den var adskilt ved et Gærde. En Dag tog Peder Smed en Stang, der laa paa Gærdet og smed den over i Hørhaven, rykkede derpaa to eller tre Gærdestave op,

som han tog med ind i sin Gaard. Derved var Gærdet nedbrudt, og hans Kvæg gik ind og aad Hørren. Kort Tid efter, den 11. Juli, da Peder Smed saa Hemming Pedersen gaa paa Marken, løb han efter ham for at slaa ham, og den næste Dag løb han efter hans Kone ude paa Gaarden og vilde ligeledes slaa hende. Hemming var saaledes næsten belejret i sin Gaard og turde ikke komme udenfor; det var ikke til at udholde. Selv at rejse til København igen og klage kunde han ikke paa Grund af Belejringen, men saa sendte han en skriftlig Klage til Universitetet, stilet til „kære Hr. Rektor Stub og kære Husbonder“, dateret 19. Juli 1604, hvori han i al Korthed fremførte ikke blot det her foran meddelte, men ogsaa den Trætte for otte Aar siden, der dog var forligt for Landstinget.

Efter vor Tids Opfattelse maatte Peder Smed efter alt dette være hjemfalden til Lovens haarde Straf; men under Datidens Forhold er det dog maaske tvivlsomt, om han vilde være kommen i videre Ulejlighed, naar han blot svarede sin Skat og Skyld og viste den behørig Lydighed og Ærbødighed imod Husbonderne; men det gjorde han tilsidst heller ikke.

Da den omtalte Universitetsfoged Niels Petersen kom til Bukkerup og havde Jens Nielsen fra København med sig, sendte han denne ind til Peder Smed for at tilsige ham til Ægtkørsel, at han skulde age til Vindinge ved Roskilde med Bispens Rug, som var ydet af nogle Gaardmænd i Stenlille ved Sorø. Jens Nielsen udrettede ogsaa sit Ærinde hos ham, men kom ud fra Gaarden med kun „liden god Beskeden“, hvorfor Fogden sendte ham anden Gang derind for at gentage Tilsigelsen; men Peder svarede, at „han vilde lade saa mange Djævlø age den, som der var

Korn udi Rugen og Haar paa Hestene, de maa selv age samme Rug, de er ikke bedre end jeg“.

Professorerne havde intet som helst Hensyn taget til Bøndernes Klage over Peder Smed; men nu viste han Opsætsighed imod dem selv; det skulde alvorligt straffes. Fogden skrev fra København til Peder Smed, at han skulde møde i København den 27. Juli. Det gjorde han ikke, hvorfor Professorerne den 29. Juli havde Sagen for i deres Konsistoriums-Møde. Blandt de derværende Professorer var foruden den førnævnte Universitetsrektor Stub desuden flere bekendte Mænd som den ældre Dybvad, der 8 Aar senere blev afsat af politiske Grunde, Thomas Finke, der var ansat som Læge og Matematiker, Vinstrup, der som Sjællands Bisp hørte med blandt Professorerne, samt den ortodokse lutherske Teolog Hans Povlsen Resen, der blev Hovedmanden ved Kristian den 4.s Bibeloversættelse og siden blev Vinstrups Efterfølger paa Bispestolen, og flere andre.

Det hedder i Konsistoriets Forhandlingsprotokol, at de havde Sagen for „om den Bonde Peder Smed, som havde foragtet Rektoris Brev og talt bespottelig om Universitetet“. Enden paa Forhandlingen blev, at „Rektor skal udsende fire eller fem Karle af Byen, som skal tage hannem og føre hannem hid til Byen fangen“. Dette skete da ogsaa.

Da han nu var sat fast for Ulydighed og Foragt imod sine Husbonder, saa tog hans Uvenner fat og indsendte den ene Klage efter den anden over hans tidligere Færd, idet de nu endelig kunde have Haab om at faa Ørenlyd. Niels Mogensen med den sønderslagene Arm klagede i en Skrivelse af 6. August 1604 over at have faaet sin Hest slaaet med Smedestangen samt over, at Peder Smed pløjede og saaede i hans Ager og Eng, og at han truede og undsagde

ham og flere Naboer, saa at vi undertiden „ikke tør komme i vor rette Næring og Bjerring af den Aarsag, at han frygter for ingen, fordi der kan hverken Lod eller Krudt bide paa ham“. Denne Skrivelse er dateret Roskilde den 6. August; Niels Mogensens Gaard hørte nemlig under Roskilde Domprovsti, hvorfor han kan have haft Ærinde i Roskilde og har faaet Klagen sat op der. Jens Ibsen fra Kyrringe klagede i en Skrivelse af 7. August 1604 over sin sønderslagne Kæbe og det tre Finger brede Hug i Nakken. De Bukkerup Bymænd fik den 9. August deres Præst, Niels Pedersen i Soderup, til at sætte en Fællesklage op for dem over hans Tyranni og Voldsdaad og tilføjede, hvad han dog siden benægtede, at have kaldt de hæderlige Mænd „Doctor Hundekunte og Mælkedejer“.

Foruden denne Beskyldning, som naturligvis særlig skulde sværte ham i Professorernes Øjne, lader det til, at Præsten ogsaa har anvist Bymændene en anden Maade at komme ham til Livs paa; thi Skrivelsen synes at antyde, at han maaske ogsaa kunde sigtes for at staa i Pagt med Fanden, eftersom det fremhæves, at han havde udtalt, at „han ikke agtede et Bøsseskud mere end et Kuntehaar“; ligeledes kan man kende Præstens Pen i den Vending, at han haver „omkristnet dennem hver udi sær med slemme ukristelige Navne“. Det lader til i Begyndelsen af Processen at være lagt nogen Vægt paa Spørgsmaalet om hans Skudfrihed; thi den Niels Tommensen fra Sønderstrup, som havde været en af dem, der i sin Tid havde været med til at mægle Forlig mellem Peder Smed og Niels Mogensen, kom den 11. August til København for at optræde som Vidne i Konsistorium om, at han selv havde været til Stede for syv Aar siden og set, at Peder Smed ingen Skade

tog af de Hagl, Niels Mogensen havde skudt paa ham. Man maa huske paa, at netop i dette Tidsrum var man tilbøjelig til at se Fandens Kunster og Hekseri allevegne. Den bekendte Køge Huskors-Hekseproces begyndte netop 4 Aar senere, og allerede tidligere var i Helsingør, Ribe og flere Steder enkelte Kvinder brændte som Hekse. I Frederik den 2.s Kalundborgske Reces af 1576 var nemlig som den almindelige Straf for Troldom fastsat: at brændes paa Baalet. Der hentydes endnu engang til samme Mistanke mod Peder Smed. Niels Mogensen, som allerede selv havde sendt en skriftlig Klage ind fra Roskilde, fandt formodentlig, at den, igennem hvem han rettelig burde sende sin Klage, var hans Husbond, Domprovsten; dette var for Tiden Adelsmanden Holger Gagge til Frøslev, der tidligere havde været Rentemester, men i 1596 var bleven forlenet med Roskilde Domprovsti, hvorved han tillige var blevet Universitetets Konservator. Denne Mand skrev den 12. August 1604 til Rektor Ivar Stub, at hans Bonde Niels Mogensen havde været hos ham og klaget over Peder Smeds Skalkhed og Vold; han omtalte særlig, at Niels Mogensen havde „skudt tvende Gange løs til hannem, endog at dette ikke kunde bide paa“, og han benævner Peder Smed „en ugudelig Lam udi den kristne Menighed og frygter hverken Gud eller Mennesker“. Hvis Processen havde taget denne Vending med Anklage for Trolddom, kunde det være blevet betænkeligt nok for Peder Smed; men man maa dog, som det siden ses, til Lykke for den anklagede, ikke have fundet, at der i dette Tilfælde var tilstrækkelig Anledning til at gaa ind derpaa.

Peder Smed sad i al den Tid i Arrest i København, men kunde dog tage imod Besøg. En af Mændene fra Hjemstavnen, Oluf Andersen fra Nyrup

(Stenmagle Sogn), havde set til ham og meddelt, at han havde udtalt for ham, at hvis han kunde komme ud, skulde Hemming Pedersen komme til at undgælde for, at han her sad fangen.

Sagen kom første Gang for Retten Torsdag d. 13. September ved Merløse Herredsting i Holbæk. Der var ikke længer den samme Herredsfoged, som to Aar i Forvejen havde dømt ham i Sagen om de 2 Pund Kornrestance. Denne var afløst af en anden ved Navn Laurits Olsen fra Ølgistrup eller Ølkidstrup (maaske Uikestrup i Ondløse Sogn, 2 Mil sydvest for Holbæk), derimod var det endnu den samme Tingskriver Jens Pedersen fra Holbæk og Bisidder Niels Jensen fra Eskildstrup. Peder Smed blev fra Fængslet i København ført til Holbæk; Professorerne sendte som deres Fuldmægtig Fogden Niels Petersen, der fremsatte Sagen i Korthed og derefter spurgte Peder Smed for Retten, om han havde noget at klage over sine Husbonder eller ham selv, hvortil han svarede, at han kunde ikke klage over de fromme Mænd, heller ikke over Fogden i nogen Maade. Derefter fremlagde Niels Petersen de ovennævnte Klager og en Mængde andre skriftlige Vidnesbyrd, dem, hvoraf det foregaaende er uddraget. Det blev en langvarig Tingdag. Vidnesbyrdene blev et for et gennemgaaede og fik Paategning „Læst ved Merløse Herredsting“, og en hel Del mundtlige Vidner blev afhørte. Peder Smed benægtede adskilligt, navnlig at han ikke havde talt upasseligt om sin Herre og Konge eller om sine Husbonder i nogen Maade. Tingdagen sluttede som sædvanligt med, at Anklageren var „et uvilligt Tingsvidne af 12 lovfaste Dannemænd begærendes“, hvorpaa Peder Smed førtes i Fængsel igen, men ikke til København, der laa

saa langt borte, derimod til Arrestlokalet i Skee, hvor Fangevogteren var Per Hansen i Hammershus.

Da der igen var Tingdag 8. Dagen efter, Torsdag den 20. September 1604, fortsattes paa samme Maade, hvorpaa Peder Smed igen førtes til Skee. Der nævnes ikke meget om Peder Smeds Indvendinger disse to Tingdage; men efter det følgende lader det til, at han har nedlagt Indsigelse imod Maaden, hvorpaa hele Sagen blev ført, navnlig imod Vidneførelsen, idet det stred for det første imod Resessen, for det andet imod „vanlige Domme, som gangne er til Herredsting og Landsting“, og for det tredje imod kongelige Mandater, at man til Vidner tog aabenbare Uvenner af den sagsøgte, ja tog endog hans egne Anklagere, og at man vilde „vinde ham hans Mund fra“. Det sidste vil nok sige, at man undlod at afvise for Retten Vidnesbyrd, der fremførtes, men var aflagte uden for Retten af Tredjemand, der ikke selv gav Møde og vidnede personlig, men omtaltes af et tilstedeværende Vidne paa anden Haand, hvilke Vidnesbyrd ikke havde Beviskraft overfor den sagsøgte „Mund“ eller Benægtelse. Dette sidste, at man ikke maa vidne („vinde“) nogen sin Mund fra, var en gammel Retsvedtægt, som Peder Smed siden ofte anfører imod sine Modstandere.

Imidlertid havde under Processens Gang Professorerne foreslaaet Peder Smed et mindeligt Forlig, for saa vidt Sagen angik dem, idet de paa „den naadigste Herres (Kongens) og Hr. Kanslers Behag“ havde sat en skriftlig Forligs-Formular op, hvorefter han skulde bøde 100 Daler for sin Forseelse imod dem og saa derefter have sin Gaard igen til Paaske. Denne sendte de til ham i Fængslet. Hvis han gik ind derpaa, vilde han formodentlig nok faa klaret Sagen med de andre; thi de var ikke nær saa farlige.

Professorerne paastod siden, at Peder Smed ikke var gaaet ind paa Forslaget, siden han ikke havde ladet deres Forslag „udskrive, besegle og dem tilskikke“. Han derimod beholdt deres Skrivelse hos sig og paastod siden med Henvisning til den, at de var forligte paa de nævnte Vilkaar.

Men hvad sker? Tre Dage efter, at han anden Gang havde været for Retten, skrev Per Hansen i Hammershus følgende Prev til Professor Ivar Stub:

„Kære Hr. Rektor. Beklager jeg Per Hansen i Hammerhus og hermed giver eder venligen tilkende, at Peder Smed er udbrudt af Stok og Jern og haver slaget den ene Karl, som skulde tage vare paa hannem, og den anden, som hos var, kunde ingen Modstand gøre hannem . . . Bukkerup Bymænd befrygte dennem storligen, at han skal sætte Ild paa dennem eller i anden Maade dennem ynkelig omkomme, eftersom han dennem i sit Fængsel truet haver saa vel som tilforn. Og vil jeg nu have eder Gud befalet. Af Bukkerup d. 23. Septemberis anno 1604.“

Dette Brev blev i Hast samme Dag ved Bud sendt til København, hvor Professorerne allerede Dagen derefter forhandlede derom i Konsistorium. De raadspurgte Hans Magnifisense Ministeren, eller som han hed: Kansleren og Universitetets første Konservator, som dengang var den bekendte Adelsmand Kristjan Friis til Borreby. Denne svarede, at de skulde sende Stævning baade til hans Bolig og til Arrestlokalet med Tilsigelse om at møde i Retten for at dømmes fra sin Fred paa Grund af, at han var udbrudt af Fængslet. Saaledes føjedes nu denne Klage til de øvrige ved Herredstinget, hvor hans Sag uagtet hans Bortømning blev fortsat.

Selv var han draget hjem til sin Gaard, hvorfra han uhindret igen begyndte paa at holde Naboerne

i Belejringsstilstand, idet han selv anden gik med tre lange Bøsser og truede dem paa Livet, naar de kom ud, saa de maatte holde sig hjemme og sende andre ud at udrette paa Marken, hvad der skulde gøres. Torsdag den 10. Oktober, da Niels Mogensens Søn var ude at saa Rug, og dennes lille Hund fulgte ham, truede Peder Smed med at skyde Sønnen, der dog undløb, saa kun Hunden blev skudt. Han truede andre, men gik selv urørt, ja, dristede sig endog til at stævne sine Anklagere og sine Modvidner for Sjællandsfarernes Landsting i Ringsted.

Det vil sagtens synes besynderligt, at en anklaget, hvis Sag ikke er halvt til Ende for Underretten, stævner sine Anklagere for Overretten. Sagen er, at Landstinget dengang ikke som Overretten nu for Tiden var indskrænket til blot at være anden Instans for Sager, der først var dømte ved Underretten (Herredstinget). Rigtignok indeholder Kristian den 3.s koldingske Reces af 1558 og Frederik den 2.s kalundborgske Reces af 1576 noget saadant; men det blev næppe overholdt strengt, og desuden har rimeligvis Klager eller Uenighed over formelle Spørgsmaal kunnet indstilles til Landstingets Afgørelse, mens Sagen endnu var for ved Underretten, f. Eks. Spørgsmaalet om ulovlig Vidneførelse. Det var nu netop derom, Peder Smed indstævned sine Modstandere, idet han paastod, at de, tværtimod Lovens Ord førte som Vidner mod ham de samme Folk, der ogsaa var hans Anklagere, hvortil kom, at de efter hans Sigende paaduttede ham saadanne Ord, som han „aldrig haver talet“.

Landsdommeren, den juridisk kyndige Lave Beck til Førlevgaard (mellem Næstved og Korsør), gjorde da heller ingen Indvending imod Peder Smeds Forlangende, men indkaldte hans Anklagere, der-

iblandt Københavns Professorer, til at møde for Sjællandsfar Landsting i Ringsted Onsdag den 24. Oktober. Professorerne maa være blevet forbavsede over Peder Smeds Dristighed; thi Stævningsmændene har bag paa Papiret skrevet bl. a.: „Er 21. Oktober læst i København hos Rektor, og han tog samme Stævning fra vos og lod Professorers hør'en, saa mange som da til Stede vare. Men han vilde ikke selv skrive paa“.

I Ringsted ved Landstinget vilde Professorerne gøre gældende, at Peder Smeds Stævning skulde afvises, „efterdi han af hans Fængsel, uden menige Professorum deres Minde, er rømt og undvigt“. Men Lave Becks Dom den 24. Oktober 1604 lød paa, at Peder Smed i det Stykke var i sin gode Ret; thi da der endnu ingen Dom er gaaet over ham, „da kan vi ej andet kende, end at det jo maa være fornævnte Peder Smed frit for, de Sager, hannem paatejes, med Loven sig at forsvare“. Der tilføjes, at da Klagerne mod ham ikke er bevist saa fuldkomment, som det sig bør, „da dersom nogen haver hannem for nogen Sager at beskyldte og tiltale, da at tiltale hannem derfor til hans Værneting, og der at gaas dennem imellem, saaledes som Ret er“.

Man fortsatte da Retssagen for Merløse Herredsting. Men den undvegne Peder Smed kunde man ikke faa fat paa; han opholdt sig ikke paa sin Gaard i Bukkerup, men, som Bukkerup Bymænd udtrykte sig, „han er næste Bys hos os paa Pax's“. Med det sidste Ord menes den tyskfødte gamle Adelsmand Kristoffer von Festenberg, almindelig kaldet Kristoffer Pax. Denne Mand var født i Schlesien, men var i sin Tid blevet den danske Kong Frederik den 2.s Staldmester og havde af ham faaet først et Len i Skaane og 1563 Holbæk Len, som han beholdt

lige til sin Død i Kristian den 4.s Dage (1608); desuden var han 1570 bleven optaget i Adelen. Foruden det større Holbæk Len havde han imidlertid ogsaa senere faaet et Par, der var meget mindre, nemlig Igelsø Len i Kvandløse Sogn (sydvest for Holbæk) og „Strandlenet“ i Tølløse Sogn; men dette sidstnævnte havde Frederik den 2. tilskødet ham 1571, imod at han lovede ikke at vende hjem til Tyskland, men at blive i Danmark og ægte en eller anden dansk adelig Pige, hvilket Løfte han indfriele næste Aar, og til Belønning paatog Kongen sig at gøre hans Bryllup. Altsaa fra 1571 ophørte Tølløse- eller Strandlenet at være et selvstændigt Len og gik formodentlig ind under Holbæk Len.

Her i Tølløse maa det uden Tvivl have været, at Peder Smed har opsøgt sig et Tilflugtssted; thi Soderup Sogn, i hvilket Bukkerup ligger, er netop Nabosogn til Tølløse, hvor han saaledes havde den Fordel at være nær ved sit Hjem og dog udenfor det Omraade, hvor Professorerne og deres Foged havde noget at gøre. Men hvad enten det nu var her eller anden Steds, han søgte om Tilflugt, saa vedblev han at være en pinlig Trusel for Bukkerup Bymænd, hvorfor disse allerede to Dage efter, at Landstingsdommen i Ringsted var faldet, skrev til Professorerne i København:

„Kære Hr. Rektor, maa I vide, at Peder Smed turde ikke komme hjem i Nat. Men vi have spurgt, at han er næste Bys hos os paa Pax's, som ligger til Holbæk Slot, hvorfor vi beder Eder gerne, at I ville fly os Lov at tage ham, hvis vi kunne faa ham ind paa Kongens, hvor vi kunne bekomme ham; thi han sætter visselig Ild paa os, førend han rømmer. Og at I ville sende os to Karle i Panser, som kunne

søge ind paa ham, om han skyder til dem. Thi han havde Bud i Nat efter to Bøsser og en Sabel“.

Professorerne havde naturligvis ikke glemt Peder Smeds saa kort i Forvejen udviste Dumdristighed med at stævne dem for Landstinget. De tog nu Sagen paa det kraftigste og maa endogsaa have faaet Universitetskansleren til at bringe Bymændenes Klage ind for selve Kongen; thi Kristian den 4. udstedte fra København allerede den 27. Oktober (1604) et Brev til Kristoffer Pax i Holbæk, hvori Slutningen er saalydende:

„Thi bede vi dig og ville, at du straks lader paagribe samme Peder Smed, ihvor du hannem i dit Len kan opspørge, og hannem fængsligen udi Jern paa Slottet lader indsætte og forvare, saa han ikke udkommer, og naar han fordres for Rette, at du da med dit Folk lader hannem føre til Ting og fra, indtil Rettens Udføring“.

Formodentlig har den gamle Kristoffer Pax ikke gjort sig stor Flid med at faa dette Hverv udført for Professorerne. Der kom i hvert Fald intet Resultat ud deraf. Men Professorerne blev tilsidst utaalmodige og lod deres Foged Niels Petersen efter et Par Maaneders Forløb skrive til Klavs Mortensen i Holbæk, om han ikke vilde være saa venlig at minde Pax om denne Sag. Klavs Mortensen svarede Nyt-aarsaften 1604, at han havde efter Forlangende talt med Pax, som erklærede, at man havde ikke kunnet finde Peder Smed, og der tilføjes i Brevet, at „nu siden Peder Smed skal være kommen her udi Egnen igen, havde han (Pax) forfaret, at han (Peder Smed) sig paaberaaber at være gjort en Kontrakt imellem de højlærde og hannem, at han skal blive undt sin Gaard til Paaske og give de højlærde 100 Daler for sin forrige Forseelse. Og efterdi de højlærde havde

i saa Maade sonet med hannem og undt hannem saa længe at besidde deres Gaard og givet hannem Lejde, vidste han ikke andet ej heller endnu ved, end at Sagen er dennem klar imellem . . . hvilket hans Gensvar ikke var uraadeligt, at Rektor lod Kansleren vide“.

Man skulde næsten tro, at Pax's Folk alligevel maa være kommet i en eller anden Forbindelse med Peder Smed eller hans Venner i Tølløse Sogn. Thi hvorledes kunde ellers Pax have forfaret noget om Peder Smeds Kontrakt eller formentlige Forlig med Professorerne? Enkelthederne i Professorernes Forligstilbud er jo endogsaa korrekt gengivne i hans Brev.

Rektor og Professorer gav allerede tre Dage Dage efter Gensvar herpaa og nøjedes ikke med at lade deres Foged skrive til Klavs Mortensen, men skrev selv d. 3. Januar 1605 direkte til Kristoffer Pax et Brev, hvori de benægter, at Forligsunderhandlingerne med Peder Smed har været ført til et endeligt Resultat; thi, hedder det: „Vel var skriftlig befattet nogen Forligelsesmaal paa vor naadige Herres og Hr. Kanslerens gode Behag, og hannem (Peder Smed) i Pennen tilskikket, men han har den ikke efter vor Vilje indgangen“. Professorerne giver i samme Brev Kristoffer Pax uden Navns Nævnelse en lille Stikpille for hans Udflugter eller Undskyldninger, idet de tilføjer: „Og dersom nogen (!) vilde undskylde sig med den Forligelsesmaal, da burde han og at have set, hvad Besked fornævnte Peder Smed haver den med at bevise. Saa kan han (Peder Smed) ikke vise andet end nogen Former (Udkast) paa Breve, som han ikke har villet lade udskrive, besegle og os tilskikke. Gode Junker! fortænker os ikke, vi ville være undskyldt hos kongelig Majestæt vor naadigste

Herre og hos Hr. Kansler, ædle og velb. Kristian Friis, vor ypperste Konservator, dersom noget paa-kommer“.

I Kristoffer Pax's Gensvar herpaa, som fulgte straks fem Dage derefter, er han nær ved at beskylde Professorerne for ikke at være gaaet ærligt til Værks, idet han nemlig skriver angaaende det omstridte Forlig med Peder Smed: „Dersom I (Professorerne) uden kongelig Majestæts og Hr. Kanslers Vilje haver „indmønit“ hannem nogen Forligelse, staar det hos eder selv at forsvare. Jeg tror vel, at han (Peder Smed) ikke havde sig tilfordristet at komme her i Lenet, havde han ikke fordristet sig paa de Former, I be-kender eder at have hannem tilskikket. Men efterdi I ikke tør blive ved den Kontrakt, I med hannem begyndt haver, vil jeg gerne Hans Majestæts naadigste Skrivelse underdanigst efterkomme, naar I vil lade eders Fuldmægtige komme til mig, som kan gøre mig Undervisning om, hvor Peder Smed er at finde, og som vil følge mit Folk derhen“.

Overfor denne passive Modstand fra Kristoffer Pax' Side maatte Professorerne give tabt; thi naar det paa den Maade skulde paahvile ikke Lensmanden, men dem selv, først at faa opdaget Peder Smeds Opholdssted paa anden Mands Gods og derefter ved Fuldmægtige at hente Pax's Folk for at vise disse Vejen til Smutstedet, saa var Lensmandens Hjælp ikke meget bevendt. Følgen blev, at Peder Smed foreløbig ikke havde meget at befrygte fra den Side. Men kunde Professorerne altsaa ikke faa fat paa den undvegnes Person, maatte de i alt Fald lægge Beslag paa hans Gods, hvilket vel ogsaa var dem det vigtigste. De lod derfor ved Merløse Herredsting paa de fire Tingdage i sidste Halvdel af Januar og første Halvdel af Februar nedlægge kongeligt Forbud

imod, at Peder Smeds Hustru eller nogen anden bortførte noget som helst af Godset fra Gaarden i Bukkerup. Hvad der allerede var ført bort, skulde bringes tilbage.

Ved samme Tid, i Februar 1605, var Peder Smeds Retssag omsider skredet saa vidt frem, at Dommen kunde fældes ved Merløse Herredsting. Anklageren var Universitetsfogden Niels Petersen. Denne samlede alle Anklagerne imod ham i to Hovedpunkter. For det første havde han sagt, at Kongen (Kristian den fjerde) maatte „være en Lappere og ikke Konge for sit Folk; thi her haver ikke nogen sket hverken Lov eller Ret, siden han blev Konge“, og for saadanne spottelige Ord og haanlig Tale bør han „sit Liv og Blod at have forkast“. — For det andet var han rømt af Fængslet i Skee, havde efter Undvigelsen gaaet selv anden eller tredje med Bøsser og ulovlige Vaaben, havde truet Godtfolk med Mord og Brand, havde skudt efter Niels Mogensens Søn, skønt han kun ramte Hunden, og havde imod Bukkerup Bymænd udøvet mange andre onde Gerninger. For alt dette burde han ligeledes have sin Hals og sit Liv forbrudt.

Peder Smed havde, som man let forstaar, ikke efter sin Undvigelse af Fængslet turdet møde personlig i Retten, hvor man selvfølgelig straks vilde have sørget for at lade ham gribe og indespærre paa ny i Skee Arrestlokale. Han havde derimod udarbejdet et langt skriftligt Forsvar, som han lod sin Søn Hans Pedersen fremlægge i Retten. Dette Indlæg er skrevet med en yderst slet Haandskrift og er heller ikke godt stilet i sproglig Henseende; men fra selve Indholdets Side er det ikke ilde affattet og er i hvert Fald det interessanteste af de mange Aktstykker i denne Sag, bl. a. ved de deri benyttede

gamle Rets-Ordsprog. Hans Forsvar falder i 10 Punkter:

1) Han hævder, at det stred imod Loven, da de i sin Tid fængslede ham; thi det skete i Følge Vidnesbyrd, der ikke var lovgyldige. Recessen hævder nemlig, at en aabenbar Uven ikke sin Vederpart „Vinde“ (Vidne) imod maa bære, og det er en Regel, at de ikke maa anklage, som selv Vinde bærer i deres egne Sager. 2) Det gælder ifølge kongelig Mandat, som i sin Tid udgangen er, at ingen maa anden sin Mund vinde fra, naar det er i en Sag, hvor det gælder Ære eller Liv. Men den Bestemmelse har man overtraadt overfor ham. 3) Han anklages for haanlig Tale og bespottelige Ord, men mener „efter Recessen i 20de Kapitel, at udi Smedehus, Krohus og anden løs Forsamling ikke nogen Ord, der kan indfalde, bør agtes, men er underdømte“. Thi ellers kunde „aldrig nogen fattig Mand længer være ved Ære og Liv, end hans Uvenner vilde ham paalyve“.

Efter disse mere formelle Indvendinger imod Sagens Gang gaar han over til stykkevis Forsvar for de enkelte Gerninger, han anklages for. 4) Med Hensyn til Beskyldningen for at bære ulovlige Vaaben skriver han, han er nødt dertil, eftersom „jeg ikke Tingfred og ikke Husfred maa nyde, og ikke Landsdommers Dom, ifølge hvilken jeg er tildømt, at jeg i min Sag maa erklære og efter Loven fordre og forsvare“. Nu er det som sagt tvært imod saaledes, at „jeg ingen Fred maa nyde, men ved Busken maa hvile i stor Livsfare, idet mig eftersøges Dag og Nat med Lygte og Lys, med Vaaben og Værge og lange Bøsser; de opslaar mine Døre, slaar mine Børn og mine Tyender med stor Overmod, Lov aldeles ufordelt, og vil mig paa mit Liv „anstride“. For for-

nævnte Aarsager er jeg nødtvungen min Væрге og Bøsser at bære; thi jeg mener: Væрге byder Fred. Dersom jeg maa med Fred til Tinge fare, vil jeg min Væрге aflægge“. 5) Naar Professorerne lader ham anklage, fordi han i sin Tid slog Niels Mogensens Arm isønder paa Bytinget, hævder han, at den Sag ikke vedkommer Professorerne, men kun Niels Mogensen; thi, skriver han, „jeg mener efter vor sjællandske Lov og Recessen, at hvor Bonden ikke „kærer“ (klager), er han Kongen sagesløs, og ingen maa tage andens Sag og gøre til sin; thi Kongens Sag rejser af Bondens Sag“. Hvis derimod Niels Mogensen selv vil stævne ham derfor og kræve Bøder af ham, da mener han, at til Gengæld kan han ogsaa kræve Bøder af Niels Mogensen for de to Skud, denne affyrede paa ham; men i disse gensidige Sager blev de i sin Tid ved Retten „vel forligte i alle Maader om alle Irringer“. 6) Angaaende Beskyldningen for Trolddom, efterdi Niels Mogensens to Skud ikke bed paa ham, forklarer han nærmere, hvorledes dette gik ganske naturligt til, idet han første Gang sprang til Side for Skudet og anden Gang holdt Øksefladen foran sit Bryst, og han tilføjer: „Dersom det kan regnes for Trolddom at have to vare Øjne, to friske Hænder og to raske Ben, naar Behov gøres, det sætter jeg i Rette, om det kan regnes Trolddom at være“. 7) Han benægter Udbrudet af Fængslet, „efterdi jeg hverken Stok, Fjeder eller Jern haver brudt i Mørke eller i Mulm eller er undviget; men de, som mig i Forvaring og i Vare faaet havde, haver mig godvillig udladt. Hvad heller de have gjort det af deres egen gode fri Vilje, eller de haver haft det med de højlærdes Minde, det ved jeg ikke“. Hvis der herved er begaaet nogen Fejl, maatte snarere Fangevogteren tiltales, „efterdi Fjed-

rene er beholdne og ubrudte, og jeg er gaaet dertra i deres Paasyn og ikke i deres Fraværelse“. 8) Naar de anklager ham for at besidde Gaarden i Bukkerup imod en tidligere Herredstings-Dom og imod Professorernes Vilje, henviser han til, at vel blev han ved Merløse Herredstings Dom af 30. September 1602 fradømt Gaarden, fordi han nægtede at køre Bispekornet; men Professorerne indgik bagefter Forlig med ham og lod ham beholde Gaarden, hvad de faktisk har anerkendt ved aarlig at modtage hans Landgilde og Ydelser, for hvilke han har deres Kvitteringer. Hans sidste to Punkter 9 og 10 drejer sig om de farlige Beskyldninger for at have ført haanlig og bespottelig Tale imod Professorerne og navnlig imod Kongen. Begge Dele benægter han og paa-
staar, at Vidneførselen har været ulovlig, saaledes som han foran mener at have paavist.

Dommen faldt den 21. Februar (1605) og gik Peder Smed aldeles imod. Han blev for det første: for bespottelige Ord imod Kongen henstillet „udi kongelig Majestæts Naade og Unaade“; for det andet: „for sit Fængsel at have undviget og forløbet i Skie“ dømmes han til at have „forkast sin Hals, saa længe denne Sag kommer for vores Visere- og Over-Dommer, der den bedre kan forstaa end vi“ (det vil sige: bliver appelleret til højere Ret); for det tredje: for „afærje“ (Pløjning paa anden Mands Lod), for ulovlig Høslæt og Afførsel, for Jordbrug, for Ulydelse, for Slagsmaal, for Baardag (tørre Hug) og for anden Ulempe idømtes han Bøder for hver enkelt Overtrædelse, og Bødernes Størrelse skulde bestemmes efter 8 Mænds Skøn.

Efter vor Tids Opfattelse maatte Dommens sidste Del, nemlig Bøderne, ikke være nær saa mislig som de to første: at indstilles i Kongens Naade og Unaade

og at dømmes fra Livet. Men for Peder Smed maatte det stille sig omvendt, i det mindste foreløbig. Henstillingen i Kongens Naade og Unaade for Majestætsfornærmelser mærker man senere slet ikke til, at der gøres noget ved. Og naar han for det andet skal miste Livet for Udbrudet af Fængslet, da er at mærke, at Dødsstraffen ikke kunde fuldbyrdes, inden den var stadfæstet af højere Ret; men det varede Aaringer, før Professorerne indankede Sagen for Landstinget i Ringsted. De havde nemlig ingen Interesse af at faa Livet af ham, naar de blot kunde faa deres Indtægter og Skyldighed udredet, og dette kunde lettest ske, hvis Peder Smed vilde bede dem om at komme til sin Fred igen ved at „sone og afstille Sagen“; thi efter hin Tids Ret kunde det meget godt lade sig gøre, at den skyldige endogsaa efter Dødsdommens Afsigelse kunde forlige sig med Modparten ved at betale en klækkelig Sum derfor. Altsaa med Hensyn til Dødsstraffen var det for Øjeblikket ikke nogen overhængende Fare for Peder Smed. Hvad derimod angik Dommens sidste Punkt, nemlig det Utal af Bøder, han skulde betale Bukkerup Bymænd og andre efter 8 Mænds Skøn, da var der her intet at stille op for ham; disse skulde udredes, og hans Modparter kunde her holde sig til hans Ejendele.

Peder Smed tog Sagen som den var. Han forlod Gaarden i Bukkerup og flyttede fem Fjerdingsvej vester paa til Uggerløse, som var udenfor Professorernes Omraade og laa under noget Gods, der tilhørte Herremanden Kristen Thott til Bolting Gaard paa Fyn (Birgitte Thott's Fader). Gaarden i Bukkerup overtog Professorerne midlertidig Driften af, idet de lod Universitetsfogden besørge Pløjning til Foraarssæden; men samtidig blev Peder Smeds Familie boende paa Gaarden, for at Konen, Karen Peder

Smeds, kunde tilse hans Ejendele. I Høstens Tid, da Universitetsfogden begyndte at lade den indhøstede Sæd køre i Hus, gjorde Karen i August Maaned Opbud til Tinge i sit og Mandens Bo, for at Peder Smeds Kreditorer og navnlig „Rektor og menige Professorers“ kunde faa, hvad dem tilkom, hvilket hun „gerne vilde udlægge og betale til sine Husbonder og til andre, saavidt som hendes Bo og Bohave kunde forstrække“. Professorerne lod da ved fire Mænd vurdere og gøre Udlæg; men det kunde langt fra strække til at dække Skylden. Familien flyttede straks efter over til Peder Smed i Uggerløse Smedegaard, hvor den ene af de voksne Sønner, Hans Pedersen, tog Bolig i Smedien. Formodentlig ernærede de sig nu ved Haandværket.

Man maa dog ingenlunde tro, at Bukkerup Bymænd nu fik Fred. Allerede et halvt Aars Tid efter, i Marts 1606, sender de Universitetsfogden Niels Petersen en Klage over Peder Smed, der truer og undsiger dem med Mord og Brand og gaar med lange Bøsser og ulovligt Værge. Da Fogden imidlertid intet gør ved Sagen, sender de ham den følgende Vinter en ny, lang Klage, hvori de fortæller, at Peder Smed gaar saa vidt i sin uhørte Dristighed, at han ligefrem hindrer dem i at give Møde paa Merløse Ting, idet han og hans Sønner „hver Tingdag gaar ved Tinget med deres store Økser og ulovlige Værger“. Altsaa ligesom han i sin Tid havde holdt Nabobøndergaardene i Bukkerup i en Slags Belejringsstilstand, saaledes gør han ogsaa nu selve Tinghuset utilgængeligt. „Vi var nu til Tinget i disse Dage, da overfaldt Peder Smed den gode Herre Bispens Bonde Peder Mortensen med Hødsel og Trusel“, og da dennes Broder vilde skille dem ad, „svarede Peder Smed: O, din arme Lus, hvad vil

du gøre? Og havde sine Sønner med sig, hver med en stor Bindøkse, som truede usigelig“. De frygter for, at hvis han ikke selv kan faa Ram til dem, „vil han, som Ord og Rygte gaar af, købe andre Løsgængere til at gøre os fattige Mænd Skade, og eder selv saa vel som os“. „Maa I vide, at I tager eder selv varlig i vare; thi I er ikke mindre truet, end vi fattige Mænd ere“. De mener, Peder Smed er lige saa haard ved Professorerne; thi overfor Sognepræsten Kristoffer Hansen i Tostrup Uggerløse havde han ytret, at „han vilde bede til, at der vilde komme saa mange Plager paa de højlærde, som der kom paa Herodes. Hvilket Gud naadelig forbyde“. I denne Klage lader Bukkerup Bymænd sig ogsaa mærke med, at de ikke vil finde sig i, at Niels Petersen lader deres Klager uænsede, og at Professorerne ikke sørger for at faa Straffen paa Peder Smed fuldbyrdet, men undlader at lade den gaa til højere Ret og blive stadfæstet. „Vi skal have med eder og de højlærde at skaffe, efterdi han er deres Rømnings- og Fredløsmænd, efter hans Doms Indeholdelse; og dog ingen Straf derefter er kommen“.

Endelig foretog nu Fogden Niels Petersen et lille begyndende Skridt, idet han den 12. Februar 1607 sendte Universitetets daværende Rektor, Matematikeren og Lægen Thomas Finke, et Brev med Anmodning om, at han vilde sende ham Merløse Herredstings Dom over Peder Smed. Tre Dage efter modtog han den med Bud fra ham; men saa blev der ikke gjort mere. Bukkerup Bymænd maatte derfor et halvt Aar efter paany minde ham om Sagen, idet de ved et Brev af 29. August 1607 udtaler deres Utaalmodighed, „efterdi I opholder os saa ganske længe med slig Forhaling, hvorudover vi ere udi stor Livsfare“. De ender Brevet med den Trusel, at naar

Sagen nu ikke tages med Kraft, „da skal I paa det sidste nu vide, at vi alle mundtlig skal gaa for vor aller naadigste Herre og Konning, det aller første hans Majestæt kommer i Landet*) og os for hans Majestæt beklage, forhaabendes, at vi faar en god Ende paa vor lange Livsfare“.

Denne Forhaabning gik dog langt fra i Opfyldelse, og hvis de virkelig imod Forventning har gjort Alvor af Truslen om at gaa til Kongen, da maa dette ikke have frugtet det ringeste; thi endnu i to Aar blev der ikke gjort noget som helst Skridt for at føre Sagen videre, og i det hele havde da Peder Smed i fire Aar, trods Herredsrettens Dødsdom over ham, kunnet gaa paa fri Fod til Bukkerup-Bymændenes stadige Rædsel. En stærk medvirkende Grund til Opsættelsen var, at Universitetets Foged, Niels Petersen, som var den, der skulde tage sig af Sagen, netop i disse Aar laa i en heftig Retstrætte inde i København med selve Professorerne, som ikke blot afsatte ham, men ogsaa krævede Erstatning af ham for Besvigelser og Forsømmelser. Han havde imidlertid formaaende Forbindelser og rejste desuden fra sin Side ærerørige Beskyldninger imod sine Modstandere, navnlig imod Professor Ivar Stub, som til Gengæld svarede ham ved i sine Retsindlæg at bruge de voldsomste Udtryk imod ham, saasom: hvis du ikke tilbagekalder, „da skælder jeg dig her offentlig for en skælmsagtig Løgner og uærlig Mand, indtil du beviser mig noget over af det, som du mig tillagt og tilsagt haver“, og jeg siger „dig til her for Retten,

*) Kristian den 4. havde det Aar været i Norge. Hans Hjemkomst her til „Landet“ allerede den 22. August maa altsaa ikke endnu, den 29., være rygtedes til Bukkerup.

at du haver tjent Universitetet som en Tyv og Skalk“. Ivar Stub selv havde forøvrigt været landflygtig et Aar ifølge Dom i en anden Retssag, men var nu hjemkommen, og omsider i Aaret 1609 blev Niels Petersens Retssag sluttet, efter at der ved kongelig Befaling var udmeldt fire Herremænd til Forligsmæglere, nemlig Anders Dresselberg til Vognserup, Vilhelm Dresselberg til Vindinge, Ditlev Holk, som var Befalingsmand paa Tryggevælde, samt den tidligere nævnte Holger Gagge til Frøslev. Niels Petersen maatte tilbagebetale det besvegne Beløb; og i Forliget med Ivar Stub overtalte de fire Mænd begge Parter til at gaa ind paa, at Ærefornærmelserne skulde paa begge Sider være døde og magtesløse, og Retsindlægene, hvori de var fremsat, skulde kastes paa Ilden (men de findes endnu i Universitetets Retsprotokol).

Efter denne Fredsslutning inde i København blev der nu omsider paany taget fat paa Sagen mod Peder Smed, som fremdeles boede paa Uggerløse Smedegaard under Kristen Thotts Gods til Boltinggaard. Imidlertid var der i disse Aar sket en Del Personforandringer. Som Universitets-Foged var Niels Petersen bleven afløst af Povl Madsen. Lensmanden i Holbæk, Kristoffer Pax, var død 1608 og efterfulgt af den nys nævnte Anders Dresselberg til Vognserup, der i sin Tid havde været Landsdommer, derefter Lensdommer paa Aalholm og nu, 62 Aar gammel, fik Holbæk Len. Sjællands Landstingsdommer, Lave Beck, havde 1605 paa Grund af sin høje Alder fratraadt denne Stilling († 1607), og i hans Sted var kommet Anders Dresselbergs yngre Broder, den ligeledes nys nævnte Vilhelm Dresselberg til Vindinge i Sjælland og Hjulerød i Skaane.

Professorerne appellerede nu i Juli 1609 Peder

Smeds Sag ind for Landstinget i Ringsted; paa hans Vegne mødte hans Søn Hans Pedersen. Vilhelm Dresselberg dømte den 23. August samme Aar, at Merløse Herredstings Dom „bør ved sin fulde Magt at blive“. Altsaa blev blandt andet ogsaa Dødsdommen stadfæstet. I de samme Dage krævede Universitetsfogden Povl Madsen, at Herredsfogden i Merløse Herred skulde gøre „Kongens Forbud“ mod, at nogen husede eller hælede Peder Smeds Gods.

Trods denne Landstingsdom forblev Peder Smed fremdeles i god Behold i Uggerløse, hvorfor Professorerne samme Aar, den 31. Oktober, udtog ny Stævning imod ham til Landstinget, fordi han, uanset at den lovlige Tidsfrist „seks Uger og fast mer er siden forløben“, ikke havde agtet at efterkomme samme Dom (miste Livet), ej heller havde villet sone eller afstille Sagen; hvorfor Professorerne nu forlangte ham dømt fredløs, og i den Anledning indkaldtes han til at møde ved Ringsted Landsting den 15. November. Denne Stævning er paategnet læst den 9. November „for Peder Smed i hans Stue“ og ligeledes samme Dag paa Merløse Herredsting, men med den Tilføjelse: „Denne Sag opsat til i Dag en Maaned, om Peder Smed her forinden kan tilfredsstille“.

Altsaa endnu — selv efter at Herredstingets Dødsdom var stadfæstet af Landstinget — kunde der paa lovlig Vis være Tale om, at han kunde indgaa mindeligt Forlig med Professorerne, hvorefter de vilde være villige til at lade Sagen for deres Vedkommende falde, eller med andre Ord Landstings-Stævningen for at erklæres fredløs kunde helt bortfalde, den af Landstinget stadfæstede Dom til at miste Livet kunde op-

hæves, og han kunde imod en passelig Bøde atter tiltræde Professorernes Fæstegaard i Bukkerup.

Peder Smed gjorde nu virkelig ogsaa Skridt i den Retning. Han fik sin Sognepræst Kristoffer Pedersen af Tostrup og Uggerløse til at drage med hans (Peder Smeds) Fuldmagt til København for at indgaa Forlig paa hans Vegne med Professorerne. Om denne Mægling og dens Resultat findes i Universitets-Konsistoriets Protokol følgende: „Kom Hr. Kristoffer i Tostrup om Peder Smeds Sag i Uggerløse, som er fredløs, og bød Universitetet 50 Daler paa hans Vegne, om han maatte komme til sin Fred igen. Men blev svaret, at efterdi han var dømt i Kongens Naade og Unaade og havde kostet Universitetet meget, da skulde han enten give 200 Daler, som man kunde anvende til en ærlig Almisse — hvorpaa han kan beraade sig endnu i 14 Dage — eller miste Halsen“.

Efter Pengenes Værdi i hin Tid var dette en overordentlig stor Sum; men saa meget vilde Peder Smed heller ikke bøde, eller rettere, det var ham vel ikke muligt; thi vi maa huske, at han desforuden var idømt tidligere den store Mængde Bøder til Bukkerup Bymænd og andre, og disse Beløb har han naturligvis langt fra kunnet skaffe Udvej for. Hvorledes skulde han saa kunne skaffe 200 Daler nu?

De 14 Dages Betænkningstid havde naturligvis ingen Forandring kunnet frembringe i disse Forhold, og Stævningen til Fredløshed traadte altsaa nu i Kraft. Sagen skulde foretages samme Aar i December. Paa Universitetets Vegne mødte i Ringsted Fogden Povl Madsen; men Peder Smed mødte hverken selv eller sendte nogen anden. Enden paa denne Retssag blev, at ved Landstingsdommen af 13. December blev Professorernes Paastand taget til Følge;

thi eftersom „ikke alene seks Uger, men fast fem Aar er forløbne, og ikke han samme Dom (Herredstingsdommen) haver efterkommet eller *Sagen i anden Maade afstillet*, ej heller imidlertid stævnet dennem, om han havde forment sig at være sket Uret: da kunne vi ej andet kende, end fornævnte Peder Smed jo bør efter Recessens Lydelse at fare som andre fredløse Mænd“.

En saadan Fredløsheds-Dom skulde altsaa være Indledningen til en virkelig Fuldbyardelse af Dødsstraffen; men naar denne skulde sættes i Værk, var det i hin Tid ikke Øvrigheden (saaledes som i vore Dage), men Sagsøgeren, hvem det paahvilede at foretage de første fornødne Skridt i den Henseende. Og hvordan mon det saa gik hermed denne Gang? Ja, man kommer næsten til at tænke paa det gamle Ordsprog: Der bliver ikke noget af, førend jeg kommer, sagde Tyven, han skulde hænges. Thi Peder Smed vedblev virkelig endnu henved to Maaneder at bo i Uggerløse uden at blive forfulgt til Straffen, hvorimod han paa sin Side, til Bukkerup-Mændenes Skræk, truede saa galt som nogen Sinde, ja, det hed sig, at han var „bleven meget værre, end som han var tilforn“. Da sendte endelig den 10. Februar 1610 Professorerne en Klage til Universitetets Kansler Kristian Friis til Borreby, hvem de i al Korthed meddelte hele Sagens Gang, idet de sluttelig sagde om Peder Smed: „Efter fornævnte Lejlighed lader han endnu ikke af at true og undsige med Slag, Ildebrand og andet saadant“.

Allerede samme Dag skaffede Kansleren en Befaling udfærdiget fra Regeringen til Lensmanden i Holbæk, Anders Dresselberg til Vognserup, hvorom det i Kancelliprotokollen hedder: „Anders Dresselberg fik Brev, en fredløs Kompan, ved Navn Peder

Smed, som nogen Slagsmaal (!) skal have beganget paa Universitetets Gods og nu sig der udi Lenet skal opholde, at lade eftertragte, og siden over hannem lade ske Eksekution“.

Det lader til, at Professorerne har maattet sende et Par Mænd fra København ud til Holbæk Len for at hjælpe Dresselbergs Folk med at faa fat paa Peder Smed, ganske ligesom den da afdøde Kristoffer Pax i sin Tid havde forlangt af dem. Det er nemlig et Par Københavnerne, vi derefter hører omtale som dem, der første Gang er ude paa Fangst efter Peder Smed; den ene hed Niels Mortensen, og den anden, som iøvrigt kaldes „Kongens Tjæner“, hed Knud Olsen. Onsdagen den 28. Februar (1610) traf disse to Mænd ved Aftenstid paa Peder Smed henne ved Uggerløse Kirke; han vilde undløbe hen ad Smedegaarden til, men de satte efter og indhentede ham, tog et Tag i ham og raabte: „Giv dig, din Skælm!“ Alligevel fik de ingen Held deraf; thi Peder Smeds Svoger Oluf Pedersen fra Kyrringe (i Nabosognet Tostrup) var netop til Stede den Dag og hjalp nu sin Svoger imod de københavnske Karle, idet han „løb den ene Karl af, saa at han ikke kunde komme til Peder Smed“. Denne slap derved løs og ilede hjem til Smedegaarden; men den anden Københavner, Kongens Tjener Knud Olsen, løb efter ham derhen, og „de droges svarligen i Smedegaarden“, indtil Peder Smeds Søn Hans Pedersen kom ilende ud af Smedien med „et draget Væрге i Haanden“, saa at Enden blev, at Knud Olsen fik en „Skade i Hovedet“, uden at det nyttede ham, at hans Kammerat, der før var „løbet af“, nu ogsaa kom til; thi Hans Pedersen „friede sin Fader ind ad Døren, og saa maatte Karlene rømme fra Smedien, da de ikke kunde magte hannem“. Peder Smed havde denne Gang ikke selv

haft noget Værge ved Haanden, hvad han jo tidligere plejede at have; men nu, da de to Forfølgere var borte, gik han fra Smedien hen til Gaarden og hentede for en Sikkerheds Skyld en lang Bøsse.

Disse Spektakler i Uggerløse havde naturligvis samlet en Del Tilskuere i Byen. Blandt andet var der to Mænd fra Sasserup (sydvest for Holbæk), som netop var kommen kørende igennem Uggerløse, hver med et Læs Tjørn. De holdt i deres Forbavselse stille og saa paa det hele; men da Peder Smed kom med den lange Bøsse, blev han mistænkelig ved at se de to fremmede sidde paa Vognen som Tilskuere og „spurgte dennem, hvorefter de holdt og gabede; han havde endnu mere Lod og Krudt“. Der nævnes ogsaa særlig et Par Tilskuere i Niels Skomagers Have, som laa overfor Smedegaarden, nemlig Skomagerens Kone Birgitte samt Peder Olsen. Disse to tillige med de to kørende Mænd fra Sasserup blev allerede næste Dag paa Universitets-Fogden Povl Madsens Begæring kaldet til Merløse Herredsting for at give Forklaring om, hvad de som Øjenvidner havde set.

Professorerne rejste nemlig Anklage imod Peder Smeds Søn Hans Pedersen for dennes Færd under Spektaklet i Uggerløse; men han fik efter seks Ugers Forløb denne saa jævnet, idet der ved Merløse Herredsting Torsdag den 19. April blev mæglet Forlig paa de Vilkaar, at Hans Pedersen, der „sig haver understaaet og frelst fredløs Mand“, skulde love herefter at afholde sig fra sligt og betale Professorerne 20 Rigsdaler, imod at disse da lod Sagen falde.

Kampen i Uggerløse blev Peder Smeds sidste Bedrift. Han blev fældet kort efter. Lensmanden Anders Dresselbergs Folk maatte dog opgive at faa

fat paa ham ved Anvendelse af de gængse Midler. Det hedder blot: „og der de nu ikke kunde fange hannem levendes, er han bleven dræbt“. Meningen heraf maa være, at de paa Afstand har skudt ham. Det er rimeligvis sket i Marts (1610).

Peder Smeds Historie fik for Resten et lille Efterspil. Professorerne havde jo Fordring paa den dræbte Peder Smeds Bo og lod derfor alt registrere og skrive; men Kristen Thott til Boltinggaard lagde dem Hindringer i Vejen, idet han hævdede, at i Haandfæstningens 6. Artikel havde Kristian den 4. lovet, at Adelen maatte nyde, bruge og beholde til evig Tid ikke blot deres Jordegods, men ogsaa deres Tjenere (Bønder) med Hals, Haand og alle kongelige Sager og al anden Herlighed og Rettighed. Han paastod nu, at denne Haandfæstningsartikel maatte komme i Betragtning her; thi eftersom det netop var paa hans Gods i Uggerløse, at Peder Smed havde boet i de sidste Aaringer og tilmed var dræbt der, saa maatte han ogsaa være at regne ikke for Universitetets Tjener og Bonde, men for hans, og altsaa maatte den dømtes og dræbtes Hovedlod tilfalde ham. Det kom til en Retssag herom, som endte med, at Merløse Herredsting Torsdag den 17. Juli 1610 kendte for Ret, at eftersom Peder Smed ikke ved sin Flytning til Uggerløse var bleven lovlig løst fra Forholdet til sine Husbonde Professorerne, og eftersom det i Kristian den 3.s koldingske Reces af 1558 er forbudt i det 48. Kapital at tage anden Mands Tjener i Forsvar, og endelig eftersom det i Valdemars jyske Lov er i anden Bogs 27. Kapitel forbudt at huse nogen fredløs, da bør Peder Smeds Hovedlod at tilfalde Professorerne som hans rette Husbonde.

Saaledes fik omsider Professorerne Magt baade over Manden og hans Ejendele, om end det først

skete gennem langsommelige og næsten utrolige Vanskeligheder.

Hovedkilden til foranstaaende Fortælling om Peder Smed er Retssagens Dokumenter, som af H. Rørdam er meddelt paa Tryk i Danske Magasin, 4. Rækkes 4. Bind. Han har ogsaa i sin Universitets-Historie fortalt derom i al Korthed paa et Par Blade. En fyldigere Fortælling, der tog de mange livlige Enkeltheder med, har jeg ment vilde ikke være uden kulturhistorisk Interesse, baade med Hensyn til hin Tids Retstilstand i Almindelighed og Bondens Forhold i Særdeleshed.

Om Peder Smed selv kan det ikke nægtes, at hans raa Voldsomhed gaar over alle Grænser, selv om vi end nok saa meget vil se ham i Belysning af hin raa Tidsalder i det hele taget. Men ved Siden heraf kan man dog heller ikke overse, hvorledes han i Kampen for sin formentlige Ret viser en sejt Udholdenhed, som det maa forbavse os at træffe hos hin Tids undertrykte Bønder. Naar man ogsaa læser, hvorledes han og hans Sønner bevæbnede med store Økser belejrer Merløse Tingsted for at hindre Modstanderne i at komme ind og føre deres Sager imod ham, da kommer man næsten til at tænke paa lignende Optrin i de gamle nordiske Sagaer. Fornemlig maa man dog helt igennem undre sig over den Dygtighed og Snildhed, hvormed han under den lange Retssag forstod at benytte sig af Forholdene saaledes, at han i hele seks Aar kunde holde Professorerne og Rettens Haandhævere Stangen, inden han selv tilsidst maatte bukke under. Naar alting tages i Betragtning, synes det mig, at man hos ham kan skimte — om end i en af Raahed tilsmudset Skikkelse — dog noget af det, som Digteren kalder „Folkets slumrende Kraft og Vid“.

En Begravelses-Anordning for Nykøbing 1683.

I Provinsarkivet findes en gammel Begravelses-Anordning for Nykøbing, hvoraf man ser, hvordan hine Tidens Takster var for at komme i Jorden paa de mere og mindre fornemme Pladser i Kirken og paa Kirkegaarden. Ligesaa hvad der maatte bødes for Brugen af Linklæder, for Klokkeringning, Grav at kaste, Sang af Skolens Børn (hel eller halv Skole). Fremdeles hvad der maatte ydes ved Bryllupper (Copulation), alt eftersom saadanne holdtes i Hjemmet eller i Kirken, eftersom man vilde nøjes med en dansk Salme før og efter Copulationen, eller man vilde have Musik over Borde.

Det gamle Dokument lyder ord- og bogstavret som følger. (Hvor et eller flere Bogstaver omslutes af en skarp Parentes [], betyder det, at Stedet er ulæseligt. Ligesaa den punkterede Linie).

Begraffuelsze Anordning Vdj Nyekiöbing.

Indretted effter Kongl. May. allernaadigste forordning de dato 7. Novembris 1682 Saaledis som følger.

I Choret och nedan for trinet til den Öffuerste Qvindfolcks stoel og saa tvers offuer Kircken.

1. For et fuld Voxen Lig med Klockerne og Ligklædet Jndberegnet 10 Rxdr.
 For et Half Voxen Lig Vnder 15 Aar 7 Rdr.
 For et barn Vnder - 5 Aar 5 Rdr.
 2. For et fuld Voxen Lig fra den öffuerste Qvindfolcke stoell tversz over Kircken og til Hiörned af dend Stoell, som Staar offuer for den nederste Kircke Dör 8 Rdr.
 For et Half Voxen Lig vnder 15 Aar 5 Rdr. 3 Mk.
 For et barn Vnder 5 Aar 4 Rdr. —
 3. For et fuld Voxen Lig fra offuen bemelte Stole Hiörne tv[ers] [off]ver Kircken ned ad J gangen, som mand gaar . . . [Kir]cke Dören, och J Capellet 6 Rdr. 3 Mk.
 For ett Half Voxen Lig til 15 Aar 4 Rd. 4 Mk.
 For et barn Vnder 5 aar 3 Rdr. 4 Mk.
 4. For et fuldvoxen I Waaben Huuset 5 Rdr.
 For et Halfvoxen Lig Vnder 15 Aar 4 Rdr.
 For et barn Vnder 5 aar 3 Rdr.
 For steen at paalegge J Kircken betaales til Kircken 2 Rdr. 4 Mk.
- Paa Kirckegaarden.
- Norden og Østen Kircken til det Sydost Hiörne aff Kircken tvers offuer til den Østre Muur.
5. For et fuld Voxen Lig " — " — 12 Sk.
 For et Halfvoxen Lig " — " — 9 Sk.
 For et barn " — " — 6 Sk.
 10 Alen J Øster fra bemelte Sydost Hiörne tversz over Ved den Syndre side til Skolen til den Synderste Muur efter den Vestre Kant af Brönden
 6. For et fuld Voksen Lig " — 1 Mk. 8 Sk.
 For et Half Voxen Lig " — 1 Mk.
 For et barn " — " — 10 Sk.
 10 Allen Øster for bem[elt]e Sydost Hiörne tvers offuer til den Syndre og Vestre Muur, Ligesom Det er Nær Kirckens og Arvingernis Vilkor [?]
 7. For et fuld Voxen Lig " — 3 Mk. " —
 For et Half Voxen Lig " — 2 Mk.
 For et barn " — 1 Mk.
 8. For en steen at Legge paa Kirckegaarden giff[ui]s til Kircken 1 Rdr. " — " —
 For et træ Sammesteds " — 3 Mk.

9. Af Lin Klæderne givis til Kircken
 For det Sorte med fryndtzer om " — 4 Mk.
 For det andet " — 2 Mk.
10. For Klokkerne betales till Kircken
 Nar alle fire Klokkerne Ringis 1 Rdr. 5 Mk.
 Af den første, nar den for sig self
 Ringes 1 Rdr.
 Anden gangs Klocken " — 2 Mk. 8 Sk.
 Den ny Klocke " — 1 Mk. 8 Sk.
 Thi Klocken " — 1 Mk.
11. Klockeren for En graf at
 graffue I Kircken giffuis
 For et stor Lig " — 1 Mk. 8 Sk.
 For et Half Voxen Lig " — 1 Mk. 4 Sk.
 For et barn vnder 5 Aar " — 1 Mk. " —
 Paa Kirckegaarden.
12. For en graf til et stort Lig " — 1 Mk. 4 Sk.
 For et Halfvoxen Lig " — 1 Mk.
 Til et barn " — " — 12 Sk.
 Om Vinteren givis for en Huer
 graf $\frac{1}{4}$ Deel mere.
13. For Klokkerne at Ringe betales Kloc.
 keren for Dend største Klocke " — 1 Mk. 8 Sk.
 For Anden gangs Klocken " — 1 Mk. " —
 For den ny Klocke " — " — 8 Sk.
 For Thj Klocken " — " — 6 Sk.
 Skolen givis.
14. For Heel skole 1 Rdr. " — " —
 Notarius " — " — 8 Sk.
 For Half skole " — 3 Mk. " —
 Notarius " — " — 4 Sk.
 For et Lig som begravis Jmellem 11
 og 12 giyis 2 Mk. til skolen, med
 mindre de, som ere fattige, at de
 ey Kand formaa noyed, da det at
 Modereris.
 Begravis nogen om Aftenen effter
 Kongl: tilladelse, Da betalís til
 Skolen 1 Rdr. " — 8 Sk.
 Klockeren maa ingen graf Lade Aabne
 eller Kaste, förend Rectoris Zeddel
 fremvisis, at Skolen effter Denne
 Taxt först er betalt.
 De som Copuleris J Husene betaler til
 Skolen 1 Rdr. " — " —
 Og da Siungis en dansk Psalme for og
 effter Copulationen, men begieris
 Music ofuer bor[d]e, da betalís
 dobbelt.

For Copulationen J Kircken givis intet Vist, Effter som Rector Nyder derfor sit Sædvanlige Offer effter Stædens Vedtægt.

Huor Præsterne Haffuer Nydet Følge penge [N]yde de dem fremdeelis.

Klocker[en] skal Have tilbørlig Jndseende, att gravene dybe og forsvarlige gravis, og at Lig Ki[ster]ne, som nogenledis ere friske. ey af Gra[ve]ren spoleris, Men Huor de ere forraad[ned]e, da de dödus been at opsancke, og paa [et] [v]ist sted igien at Nedlegge.

Huis nogen [vil] Kiöbe Arffuelig begravelse J Kircken, at lad[e][mu]ure, da skal der om å par[te] Handlis, [og] hos [Kirc]kens forsvar Schiöde Sö[gis].

ere [muu]redc eller icke forbliver til de afdöde paa - 20 Aars tid og siden til Kircken med steenene, som der paa Ligger saa velsom paa Graverne paa Kirckgaarden til Vere Hiemfaldne, med mindre de afdödis arfvinger der om paa ny Vil Handle.

Sættis noged Lig J Kircken, som siden flöttis, da betalis derfor effter forordningen.

Huilcket [v]i Saaledis efter Höyst bemelte Kongl: Mayts: Allernaadigste befalning J Sognepræstens og Magistratens Offuerverelse Haver forfatted, Huor effter de Vedkommende sig tilbørligen Haver at Rette og Kirchens Sampt Scholens Rettighed forsvarligen J agt tage.

Hafn: d: 18 Iunj 1683.

O Krabbe.

H. Bagger. D.

Denne Offuerskrefne begravelsis Anordning Vdj Nyckiöbing aff Hr. Stifts Ampt Manden Hansz Excell: Otto Krabbe Sampt Hans Ædle Höyærværdighed Biscopen D: Hans Bagger, at Være effter Kongl: Mayts. Allernaadigste befalning forfatted og Kommer offuer Eens med Her Hid fremsendte Original, Testerer

Arnoldus Hofgard.

*Hansz Jörgensön
Grundtwig*

Nyckiöbing d: 15 Aprilis 1685.

Medlemsliste.

- Ahlefeldt-Laurvigen, Komtesse, Eriksholm, Holbæk.
Ammertorp, C. E. A., Amtmand, Holbæk.
Andersen, Jens, Gaardejer, Tingslemark, Nykøbing.
— Jens P., „ Jerslev.
— L., Lærer, Vennely, Høve, Asnæs.
Attrup, M., Lærer, Hørby, Holbæk.
Balslev, Harald, cand. theol., Højskolelærer, Ubberup, Kalund-
borg.
Bauditz, Jagtjunker, Rørvig, Nykøbing.
Bechmann, Sognepræst, Vørslev.
Bennedsen, J., Forvalter, Faarevejle.
Bennike, V., Lærer, Vallekilde, Hørve.
Berthelsen, Godsforvalter, Høng.
Birck, Lærer, Privatskolen, Høng.
Blom, Lærer, Grevinge.
Borre, Sagfører, Nykøbing.
Clausen, Dyrlæge, Maarsø.
Christensen, C. M., Hotelejer, Asnæs.
— Fr., Lærer, Kalundborg.
— H., Direktør, „
— H. L., Tandlæge, Holbæk.
— Jens C., Gaardejer, Jordløse, Svebølle.
Elling, C., Boghandler, Kalundborg.
— Th., „ „
Eriksholm, A. J., Forfatter, Holbæk.
Faber, J. H., cand. theol., Kristiansminde, Holbæk.
Fischer, P., Købmand, Asnæs.
Flindt, N., Dr. med., Professor, Holbæk.
Fryd, S., Toldassistent, Kalundborg.
Gjevnøe, H. P. H., Præst, Grevinge.
Gravesen, A., Forretningsfører, Holbæk.
Hannibal, S., Gaardejer, Gerslev, Høng.
Hansen, Stationsforstander, Asnæs.
— Daniel, Bogholder, Fjords Allé 3, København F.

- Hansen, H., Læge, Ubby, Kalundborg.
— Hans, Gaardejer, Stenstrup, Nykøbing.
— H. J., Redaktør, Holbæk.
— H. J., Læge, Asnæs.
— H. L., Gaardejer, Jordløse, Svebølle.
— H. P., Boelsmand, Asnæs.
— H. P., Lærer, Holbæk.
— Jakob, Gaardejer, Forsinge.
— Jørgen, Smed, Tolsager, Asnæs.
— N. E., Borgmester, Holbæk.
— P., Maskinfabrikant, Høng.
— Povl, Højskoleforstander, Vallekilde, Hørve.
— S. Bay-, Fotograf, Asnæs.
- Harpøth, I., Læge, Holbæk.
- Hass, Sagfører, Kalundborg.
- Helmersen, And., Boelsmand, Løve, Høng.
- Herskind, Distriktslæge, Nykøbing.
— Sognepræst, Lumbaas, Nykøbing.
- Hertz, Provst, Finderup, Høng.
- Hjorth, Karethmager, Kalundborg.
- Holm, Forpagter, Lerchenfeldt, Kalundborg.
- Hougaard, Lærer, Høng.
- Hvidt, Etatsraad, Frederikslund, Ruds-Vedby.
- Høirup, Lærer, Holbæk.
- Irgens, Apoteker, Sæby, Høng.
- Jensen, Anders, Gaardejer, Nygaard, Nykøbing.
— Chr., Sogneraadsformand, Kollekolle, Vig.
— J., Dyrlæge, Asnæs.
— J., Gaardejer, Forsinge.
— J. P., Højskolelærer, Høng.
— L., Parcellist, Stenstrup, Højby.
— N., Gaardejer, Asnæs.
— Niels, Gdjr., Nygaard, Nykøbing.
— Niels, „ Nybjerg, Højby.
— Niels P., Gaardejer, Jordløse, Svebølle.
— N. P., Havebrugskandidat, Høng.
— Ole, Lærer, Frederiksborg Højskole, Hillerød.
— Oluf, Gaardbestyrer, Keldstrup, Vig.
— Peder, Mejeribestyrer, Lumbaas, Nykøbing.
- Jessen, M. C., cand. phil., Lærer, Holbæk.
- Justesen, Købmand, Sæby, Høng.

Jørgensen, F. H., Toldinspektør, Randers.

Jørgensen, Ejlif, Student, Høng.

— Tormod, cand. mag., Høng.

Kirk, Herredsfuldmægtig, Kalundborg.

Knop, Kr., Boelsmand, Katrinedal, Svinninge.

Knudsen, G., Sognepræst, Nykøbing.

Koch, Fru, Ubberup, Kalundborg.

Kristensen, Karl, Smedesvend, Gerslev, Høng.

— Kr., Gaardejer, Kaastrup Holme, Kalundborg.

— Martin, „ Løve, Høng.

— Niels, „ Jordløse, Svebølle.

— P., Savværksejer, Holbæk.

— S., Gaardforpagter, Gerslev, Høng,

Kristiansen, Søren, Gaardejer, Ubby, Kalundborg.

Køhl, Lærer, Nr. Vallingerød, Tølløse.

Lander, G., Guldsmed, Kalundborg.

Larsen, C., Tiendekommissær, Hustofte, Asnæs.

— H., Gaardejer, Gyldenholm, Asnæs.

— Herm., Distriktslæge, Kalundborg.

— K., Gaardejer, Kærby, „

— Lars P., „ Ubby, „

— Laurits, Gaardbestyrer, Bremelhøjgaard, Asnæs.

— P., cand. phil., Villa Thordal, Holck Winterfelds Allé
2, Hellerup.

— Peter, Gaardejer, Lykkegaard, Refsnæs, Kalundborg.

— V., Gaardejer, Kirkhoff, Asnæs.

Laursen, P., Mejeribestyrer, Ubby, Kalundborg.

Lawaetz, Carl, Forpagter, Kalundborg Ladegaard.

Lind, Lærer, Jerslev.

Lund, Sognepræst, Egebjerg, Nykøbing.

— Købmand, Asnæs.

— Snedkermester, Vallekilde, Hørve.

Lyager, J., Gaardejer, Fuglede.

Madsen, Læge, Ruds-Vedby.

— J., Gaardejer, Højby.

— K., Fabrikant, Asnæs.

— Kristoffer, Købmand, Kalundborg.

— O., Fabrikant, Asnæs.

— P., Folketingsmand, Eskildstrup, Vig.

Mathiassen, M. J., Lærer, Mullerup, Slagelse.

Mathorne, L., Lærer, Egebjerg, Nykøbing.

- Müller, S., Inspektør, Asnæs.
Møller, H., Overlærer, Kalundborg.
— J. S., Boghandler, ”
— J. S., Læge, ”
Nielsen, Arkitekt, Kalundborg.
— H., Malermester, Høve, Asnæs.
— J., Gaardejer, Akhøj, Tolsager, Asnæs.
— K., Gaardejer, Asnæs.
— L. P., Gaardforpagter, Høng Mark, Høng.
— Oluf, Avlskarl, Højskolen, Høng.
— R., Gaardejer, Vig.
Nylev, J., Skolebestyrer, Ubby, Kalundborg.
Nørreslet, L., Lærer, Knudstrup, Høng.
Olsen, Jacob, Gaardejer, Bolbjerg, Vig.
— L., Gaardejer, Gundestrup, Grevinge.
— N., Husmand, Aastofte, Asnæs.
— N. P., Gaardejer, Knudstrup, Høng.
— Ole, Gaardejer, Klouby, Jerslev.
— Schm., Kordegn, Kalundborg.
— Stefan, Gaardejer, Knudstrup, Høng.
Pedersen, C., Sognepræst, Overby, Nykøbing.
Petersen, A. J., Friskolelærer, Stenstrup, Højby.
— C., Konsul, Holbæk.
— J. P., Sonnerupgaard, Gislinge.
— Jens, Gaardejer, Ubby, Jerslev.
— Lars O., Gaardejer, Aagerup, Kalundborg.
— Th. J., Købmand, Holbæk.
Provinsarkivet, København.
Prytz, Sognepræst, Vig.
Rasmussen, J. P., Gaardejer, Blæsinge, Slagelse.
— Kr., Gartner, Højskolen, Høng.
— Lars, Gaardejer, Klouby, Jerslev.
— R. L., Lærer, Roneshøj, Høng.
— T. A., Købmand, Asnæs.
— W. D., Skoleinspektør, Holbæk.
Reffs, C., Købmand, Holbæk.
Refstrup, Povl, Smed, Høng.
Riber, A., Sognepræst, Sæby, Høng.
Sams, Povl, Gaardejer, Svendsbjerg, Hørve.
Schou, H. H., Direktør, Knabstrup.
Schousboe-Jensen, Sognepræst, Buerup, Jyderup.

Schultz, Aage, Overretssagfører, Kalundborg.
Smith, Emil, Lærer, Jordløse, Svebølle.
— P., Konsul, Holbæk.
Stæhr, H., Gaardejer, Lumbsaas, Nykøbing.
Sørensen, Andr., Redaktør, Kalundborg.
Tamm, Borgmester, Nykøbing.
Termansen, N., Malermester, Kalundborg.
Thomsen, Postmester, Holbæk.
Tortzen, Chr. G., Redaktør, Kalundborg.
Uhrbrand, Lærer, Illerup, ”
Wegener, C. F. J., Provst, Skamstrup, Mørkøv.
Villadsen, P., Gaardejer, Udby, Holbæk.
Wiuff, Proprietær, Søholm, Asnæs.
Voldum, Sognepræst, Hjembæk, Svinninge.
v. Wührden, Læge, Sæby, Høng.
Wulff, Valgmenighedspræst, Vallekilde, Hørve.

Listen er sluttet d. 15. Februar 1907.

Mulige Fejl bedes undskyldt, og Meddelelser om saadanne modtages med Tak.
